

ANTREKOO EN KIPFILEE

Colofon

ANTREKOO EN KIPFILEE
Peinzingen over optimaal en pessimaal taalgebruik

FRANS LISMAN

Boekhandel Jansen & de Feijter

H.W.: "Ik ben elke keer weer verbaasd hoe je een onderwerp vindt en dat dan zó "entertaining" behandelt."

C.A.: "Wij vragen ons af of het niet eens tijd wordt al die prachtverhalen te bundelen en uit te geven. Wij zullen de eersten zijn die zo'n bundel gaan aanschaffen."

I.d.W.: "Ik zit welhaast de dagen af te tellen tot de datum waarop je boekje zal verschijnen."

T.v.W.: "Wil je vijf boekjes reserveren, voor mijzelf en om cadeau te doen?"

Voorwoord

Al meer dan veertig jaar heb ik een grote belangstelling voor bijzonderheden in de Nederlandse taal, gesproken of geschreven. Dat leidde tot een verzameling van talloze knipsels en aantekeningen, die ik in 2002 heb geordend, zodat ik alle vondsten en invallen sindsdien systematisch kon opbergen.

Na een aantal "vingeroefeningen" in 2003, waarbij ik enorm gestimuleerd en geholpen ben door de neerlandica drs. Renée Delhez - van der Wateren, ben ik sinds augustus 2004 stukjes gaan schrijven in "Voeksnieuws", het maandblad voor Shell-gepensioneerden (Voeks betekent: Vereniging Oud-Employés Koninklijke Shell; oplage van het blad: 21.000). Ik mailde de stukjes ook elke maand naar een lezerskring van ongeveer 180 vrienden, familieleden en andere geïnteresseerden.

Drie jaar geleden besloot ik dat ik uiteindelijk wilde streven naar bundelen en uitgeven, en zestig stukjes leek me een mooi aantal. In overleg met de uitgever heb ik de volgorde van verschijnen aangehouden. Dat is het meest logisch, omdat ik wel eens refereer aan een eerder gemaakte opmerking.

In enkele stukjes is, meestal ter verduidelijking, een kleinigheid veranderd aan de hand van ontvangen lezersreacties na het verschijnen. Aan het eind voegde ik nog een paar stukjes toe die al 'op de plank' lagen en verder een aantal korte "Ergernissen" waarvan de meeste in de afgelopen jaren in het maandblad Onze Taal zijn gepubliceerd.

Ik maakte een uitgebreid trefwoordenregister. U kunt het boekje dus ook als naslagwerkje hanteren, bijvoorbeeld als u vergeten bent of u dis- of dys- moet schrijven, of wat het verschil is tussen motivering en motivatie.

Mijn doelstelling bij het schrijven was dat ik lezers regelmatig tot de reactie "Hé, nooit geweten!", of "Daar neem ik wat van mee!" zou brengen. Ik hoop dat ik die doelstelling in voldoende mate heb kunnen verwezenlijken.

Frans Lisman

Velp, juni 2010

Inhoudsopgave

Artikelen

	Blz.
1. Ik ga je ophangen	12
2. Lessen trekken	14
3. Hard of sterk?	16
4. Integendeel en daarentegen	18
5. Met gepaste trots	20
6. Efficiënt en effectief	22
7. Nooit	24
8. U hebt zich vergist	26
9. Motivering en motivatie	28
10. De tiende keer	30
11. Nieuwe woorden	32
12. Nieuwe uitdrukkingen	34
13. Ontsteek uw lichten	36
14. Pono posui positum ponere	38
15. Verantwoordelijkheid en nog wat	40
16. Nauwelijks interessant?	42
17. De lees-schrijfrelatie (LSR)	44
18. Corruptief gedrag?	46
19. Klemtoon	48
20. Optimaal: de overtreffende trap	50
21. Het begrip Justitie	52
22. Beeldspraak 1	54
23. Hoevercraft, antrekoo en kipfilee	56
24. Confronteren	58
25. De vijftwintigste keer	60
26. De cc van accessoires	62
27. Danken en wijten	64
28. Dementié of deméntie?	66
29. Weet wat u zegt	68
30. Aanhalingstekens bij citaten	70
31. Spijt en excuus 1	72
32. Spijt en excuus 2	74
33. Beeldspraak 2	76

	Blz.
34. Kwijtraken	78
35. De letter g	80
36. Herinnering	82
37. Laatste stellingen	84
38. Afgelasten en inlassen	86
39. Ambitie	88
40. De letters ij	90
41. Peinzingen over d en t	92
42. Beeldspraak 3	94
43. Spreken, praten, zeggen	96
44. Des-, dis- en dys-	98
45. Laatste stellingen 2	100
46. Handelswijze?	102
47. Golfen: zeggen en schrijven	104
48. Een vermijdbaar ongeluk	106
49. Pijpen	108
50. De vijftigste keer	110
51. Beeldspraak 4	112
52. Blabla 1	114
53. Stijlfiguren 1	116
54. Linguïatrie	118
55. Een revolutionair voorstel	120
56. Malapropismen	122
57. Voorzetsels	124
58. Moeilijke en onnodige woorden	126
59. Waarden en normen 1	128
60. De zestigste en laatste keer in Voeksnieuws	130
61. Blabla 2	132
62. Stijlfiguren 2	134
63. Waarden en normen 2	138
64. Nieuwe woorden 2000 – 2010	140
65. Goed of fout?	142

Ergernissen

Blz.

144

1. Ielegaal?
2. Behartenswaardig?
3. Ex-pierement?
4. Autópsie?
5. Samen door 'n deur?
6. Verontachtzamen?
7. Gedrang of geding?
8. Stagiaires?
9. Vergoeilijken?
10. De handdoek gooien?
11. In verband met uw privacy?
12. Ben zeker?
13. Op rampkoers?
14. Tripartite overleg?
15. Het er zonder kleerscheuren vanaf brengen?
16. De regering heeft Bulgarije de EU in geloosd?
17. Zich ergens op voorstaan?
18. Extremere temperaturen?
19. Minister Hirsch Bállin?
20. Verschraald bier?
21. Een onverbiddelijke besteller?
22. De directie stelt zich niet aansprakelijk voor diefstal?
23. Hij komt terug op zijn eerder gegeven goedkeuring?
24. De rente wijzigt per 1.1.?
25. Jan deed afstand van Piets uitspraken?

Trefwoordenregister

M.F.: “Complimenten voor uw artikelen en uw altijd weer goede onderbouwing van wat u voor het voetlicht wilt brengen.”

J.V.: “Ik geniet elke keer weer van je unieke uiteenzettingen over het gebruik of misbruik van onze taal.”

M.B.: “Het hele gezin en onze hele familie behoren (met dank!) tot je lezerskring.”

Weest u niet bang, dit stukje gaat niet over een voornemen om iemand om zeep te helpen, maar over het beëindigen van een telefoongesprek.

Ik ga even met u de geschiedenis van het telefoneren na. In 1876 vond Bell de telefoon uit, en in 1879 construeerde Phelps een haak om de hoorn aan op te hangen. Al vóór 1900 ontstond naast het wand- ook het tafeltoestel. In Nederland waren er in 1940 meer dan 400.000 wand- en tafeltoestellen, en in de periode 1968 - 1978 groeide het aantal tot een verzadigingspunt van een paar miljoen (ook tweede) toestellen. Vanaf 1922 kwam het automatisch telefoonverkeer op gang en in 1962 was de automatisering voltooid en verdween de laatste van de telefonistes die de verbinding verzorgden. In 1974 kwamen de eerste toestellen met druktoetsen en in 1981 was het einde van de kiesschijf in zicht. Momenteel zijn wandtoestellen met de hoorn opzij voornamelijk nog in telefoocellen te zien en verder is het aantal mobiele telefoons explosief gegroeid: in april 2004 al 13,5 miljoen!

Wat betekent dit nu voor ons taalgebruik? Een gesprek beëindigen met "Ik ga (je) ophangen" is nog maar zelden correct, maar iedereen blijft het zeggen. Zelfs het Windows Outlook Express programma geeft het commando "Ophangen nadat de taken zijn voltooid." De feitelijke handeling "ophangen" maakte al meer dan 30 jaar geleden plaats voor "neerleggen" en dat is nu, vooral door de opkomst van de mobiele telefoon, "uitdrukken" geworden. Wat mij betreft mag "uitdrukken" gereserveerd blijven voor sigaretten en pu-berpustjes, maar waarom zeggen we dan niet gewoon "stoppen" of "ophouden"?

Hoe ligt dit in het buitenland? De Engelsen blijven net zo conservatief als wij op dit punt zijn: "I have to hang up now."

Voor de Fransen geldt hetzelfde: "Il faut que je raccroche" (crochet is haak) maar ook wel "Il faut que je te/vous laisse."

De Duitsers kennen het probleem niet, want die zeggen "Ich muss jetzt aufhören" (of "Schluss machen").

En wat zeggen we als we een ander dan de beoogde persoon te spreken krijgen? We zagen dat "Pardon, ik ben verkeerd verbonden" al sinds 1962 niet meer geldt, en "Pardon, ik heb verkeerd gedraaid" sinds 1981 niet meer, maar we zeggen het wél. Het correcte "Pardon, ik heb verkeerd gedrukt" (of domweg: "Ik heb me vergist") zegt nog bijna niemand.

Conclusie: de woordenschat van onze taal verandert continu van samenstelling, maar soms blijft logische aanpassing aan de realiteit langdurig en hardnekkig achterwege.

Met enige regelmaat komt het voor dat een bekende Nederlander in een medium (veelal de televisie) een nieuw woord of begrip lanceert dat vervolgens aanslaat. Zo introduceerden Lubbers *een positieve grondhouding*, Leo Beenhakker *de patat-generatie* en Koot en Bie *regelneef*.

Een ander verschijnsel doet zich voor wanneer zo iemand een al bestaand woord of begrip zó regelmatig bezigt dat steeds meer anderen het óók gaan gebruiken, waardoor zo'n begrip als het ware nieuw leven wordt ingeblazen. Dat laatste doet zich bijvoorbeeld voor bij de uitdrukking *lessen uit iets trekken*. Premier Balkenende zegt dit zó regelmatig, dat veel jour-nalisten en anderen het nu ook zeggen en schrijven, terwijl de uitdrukking vóór 2002 lang niet zo populair was. Het rijtje voorbeelden dat ik de afgelopen maanden noteerde zal ik u besparen.

Het werkwoord *trekken* ligt Balkenende trouwens goed, want in zijn door René Appel in NRC Handelsblad van 28 januari 2003 bekritiseerde brief aan de Koningin trekt hij zelfs gevolgtrekkingen. Daarmee verwarde hij *gevolgtrekkingen maken* met *conclusies trekken*. Deze stijlfiguur heet contaminatie. Volgens Van Dale is dat "het dooreenhalen van betekenisverwante woorden of uitdrukkingen waardoor een verkeerd nieuw woord of een verkeerde nieuwe uitdrukking ontstaat". Zo zeggen zeer velen *zich beseffen* in plaats van óf *beseffen* óf *zich realiseren*. In Van Dale zult u *zich beseffen* dan ook niet tegenkomen.

Tot vorig jaar dacht ik dat Balkenende met *lessen trekken* ook een contaminatie maakte, en wel van *lering trekken* en *lessen leren*. Ik had het echter bij het verkeerde eind. In het Woordenboek der Nederlandsche Taal staat op blz. 2512 (NB: meer dan 40 bladzijden zijn aan het werkwoord *trekken* gewijd!) dat *lessen trekken* al in 1648 werd gebruikt, en ook

Van Dale vermeldt de uitdrukking. Kennelijk is hier dus sprake van goed Nederlands.

Toch meen ik dat we uit deze casus lering kunnen trekken, een les kunnen leren, of, zo u wilt, een les kunnen trekken: laten we oppassen dat we contaminaties niet tot goed Nederlands verheffen: er zijn immers bij elke contaminatie (minstens) twee goede alternatieven voorhanden!

Ik eindig met het vermijden van een bekende contaminatie. Als ik u met mijn hierboven opgebiechte fout geïrriteerd heb, ergert u u dan niet te veel.

In 1978 publiceerde H. de Waard een prachtig overzicht van het jargon dat sinds de invoering van de Wet Universitaire Bestuurshervorming in universitaire kringen gebezigd wordt. Hij stelde een “woordenlijst voor bestuurders in spe” op, waarop ook de begrippen *iets hard maken* en *zich hard maken* al voorkwamen. Daarover nu wat meer.

Eerst de uitdrukking *iets hard maken*. In Van Dale staat: “een bewering hard kunnen maken: die met sterke argumenten kunnen staven, bewijzen, de waarheid ervan kunnen aantonen.” Ook de Woordenlijst Nederlandse Taal (1995) noemt het werkwoord hardmaken (als één woord). De uitdrukking heeft bestaansrecht gekregen, maar ik vind haar niet fraai. Het Stijlboek van de Volkskrant is het met mij eens: “hard maken: liever niet gebruiken”.

Op de uitdrukking *zich hard maken* valt wél wat aan te merken. Deze overbodige uitdrukking staat sinds 1984 in Van Dale, met als verklaring: “onwrikbaar op zijn standpunt blijven”. Koenen zegt echter: “met nadruk bepleiten”. Uit vele voorbeelden op het internet en in de media blijkt dat men weliswaar *hard* zegt, maar *sterk* bedoelt: “zich sterk maken voor iets of iemand”, oftewel “zich inspinnen voor iets of iemand”. De verklaring van Van Dale lijkt mij dan ook onjuist.

Naast “zich sterk maken *voor*” bestaat ook “zich sterk maken *dat*”. Dat betekent: “ervan overtuigd zijn dat”.

Ter illustratie een paar voorbeelden. Bij het huwelijk van Ruud van Nistelrooij en Leontien Slaats op 10 juli 2004 wilde pastoor Scheepers van Geffen geen televisiecamera in zijn kerk, “maar voor een webcam wilde hij zich wel hardmaken”. Wat eerder las ik “dat de liberalen zich begin vorige eeuw hard maakten voor het vrouwenkiesrecht”.

Iets langer geleden, in december 2000, schreef de ANWB in een brochure: “In 2001 maken we ons ook hard voor het

verbeteren van de kwaliteit van het recreatiewater”, terwijl nota bene in de toelichting verderop stond dat de ANWB zich *sterk* maakt voor veilige, hygiënische en milieuvriendelijke stranden en jachthavens. Colgate schreef jaren geleden in zijn poetskalender: “Colgate maakt zich hard voor je tanden.”

Alleen de treinkrant Sp!ts lijkt onderscheid te maken tussen *zich hard maken* en *zich sterk maken*. Enkele jaren geleden bepleitte het CDA het verstrekken van gratis condooms aan Afrikaanse landen. Sp!ts kopte toen: “CDA maakt zich hard voor condooms.”

Tot veler opluchting bracht dat de redactie van BNN niet op ideeën....

Het woord *integendeel* betekent: het tegengestelde is waar, of: het tegengestelde is het geval. Het woord geeft dus een hele zin weer. Dat leidt ertoe dat na *Integendeel* vervolgd moet worden met onderwerp en werkwoord (gezegde), in die volgorde. Het is dus: “Integendeel, hij is...” en niet: “Integendeel is hij...”. Ook is mogelijk: “Hij is integendeel...”, waarbij integendeel bij voorkeur tussen komma's moet staan.

De zin voorafgaand aan integendeel is meestal **een ontken-nende zin** met *niet* of *geen*. *Integendeel* richt zich dan uitsluitend op de kwalificatie die ná *niet* of *geen* komt. Die kwalificatie kan ook met *on-* beginnen. Enkele voorbeelden:

1. Hij is niet sympathiek/geen sympathiek type. Integendeel, hij is (erg) onsympathiek.
2. Hij is niet onsympathiek/geen onsympathiek type. Integendeel, hij is (erg) sympathiek.
3. Hij is sympathiek/onsympathiek.

In voorbeeld 3 kan er geen vervolg zijn met “Integendeel”, want *niet* of *geen* ontbreekt. In voorbeeld 1 kan men ook vervolgen met “Sterker nog, hij is (erg) onsympathiek.” Dit lijkt het tegenovergestelde te zijn van “Integendeel”, maar toch is dat niet het geval. Dat komt omdat “Integendeel” uitsluitend terugslaat op de kwalificatie (nl. *sympathiek*), terwijl “Sterker nog” terugslaat op de kwalificatie *inclusief* het daaraan voorafgaande *niet* of *geen*. Indien de kwalificatie voorafgegaan wordt door “niet” of “geen”, mag “Integendeel” niet gevolgd worden door “niet” of “geen”. Anders zou je in voorbeeld 1 krijgen: “Hij is niet sympathiek/geen sympathiek type. Integendeel, hij is niet sympathiek”.

Voor voorbeeld 2 geldt dezelfde redenering.

In het voorgaande is het steeds *de spreker zelf* die vervolgt met “Integendeel”. Als dat echter *een ander* is, weerspreekt die met “Integendeel” *de mening* van de spreker, en het doet dan niet ter zake of in die mening *geen of niet* voorkomt.

Behalve na een ontkenkende zin kan *integendeel* ook komen na **een vraagzin**. Er hoeft dan slechts sprake te zijn van een kwalificatie om met “Integendeel” te kunnen vervolgen. *Niet* of *geen* is dus niet relevant. Ook maakt het bij een vraagzin niet uit of de spreker dan wel een ander met “Integendeel” vervolgt. Enkele voorbeelden:

1. Is hij sympathiek/niet sympathiek/geen sympathiek type? Integendeel, hij is (erg) on-sympathiek.
2. Is hij onsympathiek/niet onsympathiek/geen onsympathiek type? Integendeel, hij is (erg) sympathiek.

Een woord dat qua betekenis wel wat op integendeel lijkt, is *daarentegen*. Van Dale stelt m.i. té algemeen dat deze woorden synoniemen zijn. *Integendeel* slaat op één onderwerp, waarvan eerst een kwalificatie wordt gegeven die vervolgens na *Integendeel* in het tegenovergestelde verkeert. Dat is inderdaad soms bij *daarentegen* ook het geval: ‘De afgelopen dagen heeft Sluiter matig gespeeld. Vandaag daarentegen was hij in topvorm.’ Meestal gaat het bij *daarentegen* echter om twee onderwerpen. Het eerste krijgt een kwalificatie, en vervolgens krijgt het tweede een tegenovergestelde kwalificatie: Jan is rechtshandig, Piet daarentegen is links-handig.

Bent u nu erg in de war gebracht? Ik hoop dat u zegt:
“Integendeel, ik ben heel wat wijzer geworden!”

Op 14 februari 2001 stond er een grote advertentie in de dagbladen: "Dit is de grote dag. Vandaag kunnen we met gepaste trots het samengaan aankondigen van Dow en Union Carbi-de." Een andere tekst, van meer recente datum: "Na de promotieplechtigheid toonde Quirine de aanwezigen met gepaste trots haar doctorsbul."

Trots kan een bijvoeglijk naamwoord zijn (de trotse vader, de vader is trots) of een zelf-standig naamwoord (de trots van de vader). In het Woordenboek van de Nederlandsche Taal vinden we diverse verklaringen van het woord *trots*, waaronder deze: "gevoel van bewonde-ring en voldoening wegens eigen verdienste, bezit of situatie, of die van een ander, waarbij men zich betrokken voelt". Bij de voorbeelden wordt een tekst uit de Groene Amsterdammer van 30 juli 1966 aangehaald, waarbij het kennelijk over de Nijmeegse Vierdaagse gaat: "Met gepaste trots over hun niet geringe prestatie gaan de vijftienduizend wandelaars over de zege-allee."

Trots duidt dus een gevoel aan, een subjectief bevinden: iemand is trots, en of anderen dat wel of niet terecht vinden doet niets af aan dat gevoel. Wanneer er echter gesproken wordt over *gepaste trots* komt de zaak anders te liggen. Er komt dan een objectief element bij kijken. De getoonde trots moet dan door de omgeving als begrijpelijk of zelfs als volstrekt juist worden ervaren. Of iets *gepast* is bepaal je dus niet zelf, dat wordt bepaald door je omgeving.

Terug nu naar de twee voorbeelden. De trots die Quirine toonde werd door degenen die haar promotie bijwoonden volkomen normaal gevonden, haar trots was zonder meer *gepast*. Hoe lag dat echter bij degenen die kennisnamen van de aankondiging van het fusiebesluit van Dow en Union Carbide? De gemiddelde krantenlezer vond er helemaal niets van, laat staan dat hij de trots van de beide bedrijven *gepast* vond.

Verder waren er ongetwijfeld veel werknemers die door de fusie hun promotiekansen in gevaar zagen komen, of zelfs reden hadden om voor hun baan te vrezzen. Het komt er dus op neer dat de twee bedrijven best in de krant mogen meedelen dat zij trots zijn, maar niet dat die trots *gepast* is. Dat wordt door de omgeving beoordeeld en die was in dit geval zeker niet unaniem in haar oordeel.

Nog even iets over *gepast* (het voltooid deelwoord) in relatie tot *passend* (het tegenwoordig deelwoord). Deze begrippen hebben een aantal betekenissen die elkaar deels overlappen. Zo kan men zowel van een *passend* als van een *gepast* optreden spreken, maar men zegt niet *met passende trots* of *met passende bescheidenheid*. Ten slotte: passend geld is in Nederland sinds 2002 alleen nog de euro, terwijl men het in de winkel waardeert als u met *gepast* geld betaalt.

Dit zijn twee woorden die vaak verkeerd worden gebruikt en ook regelmatig met elkaar worden verward.

Eerst iets over de oorsprong van beide woorden. Zij zijn afgeleid van het Latijnse werkwoord *efficere*, dat bestaat uit *ex* en *facere*. *Ex* is een voorvoegsel dat voltooiing uitdrukt, en *facere* is maken of doen. Zodoende betekent *efficere*: totstandbrengen, produceren, veroorzaken. Ik behandel nu eerst efficiënt en daarna effectief.

Efficiënt komt van *efficiens*, het tegenwoordig deelwoord van *efficere*. Het betekent: naar het doel strevend, op het doel gericht, doelmatig. Van belang is, dat het onzeker is of dat doel ook daadwerkelijk wordt bereikt. Er kunnen omstandigheden zijn waardoor efficiënt uitgevoerde werkzaamheden toch niet tot het gewenste resultaat leiden. De meest gebruikte betekenis van efficiënt is doelmatig. Dat woord is een vertaling van het Duitse *zweckmässig*.

Effectief komt van *effectum est*, het voltooid deelwoord van hetzelfde *efficere*. Het betekent: het doel is bereikt, en dus: doeltreffend. Of iets effectief, doeltreffend, is, kan men uiteraard pas achteraf vaststellen, namelijk wanneer het doel daadwerkelijk is bereikt. Anders gezegd: iets is effectief als het effect heeft, als de doeltreffendheid is gebleken.

We stellen dus vast dat een handeling, maatregel, actie enz. efficiënt oftewel doelmatig is, als die gericht is op een beoogd effect, doel. Zij is effectief oftewel doeltreffend, als het beoogde doel daadwerkelijk is bereikt. Deze duidelijke conclusie werd beschreven in een column van de neerlandicus Joop van der Horst in het Leidsch Dagblad van 15 december 1990.

Hoewel dit verschil in betekenis dus al lange tijd bekend is, is het des te eigenaardiger dat hiervan weinig is terug te vinden in de woordenboeken en naslagwerken, getuige de volgende

kleine bloemlezing. De grote Van Dale zegt dat efficiënt behalve doelmatig ook doeltreffend kan betekenen, en dat doeltreffendheid en doelmatigheid synoniemen zijn. In Van Dales Etymologisch Woordenboek komt het woord doeltreffend niet voor, noch als verklaring van effectief, noch als zelfstandig lemma. Het nieuwe Etymologisch Woordenboek van het Nederlands (2003, deel 1, A-E) zegt dat effectief twee betekenissen heeft: doelmatig en effect hebbend. Kramers Vreemde Woordentolk geeft bij efficiëntie o.a. doelmatigheid en doeltreffendheid, evenals het Woordenboek der Nederlandsche Taal aanvulling 2^e deel 2001, en het Prismaboek van de Synoniemen. Een ratjetoe, zoals u ziet. Alleen in het Stijlboek NRC Handelsblad heb ik een duidelijk verschil tussen beide begrippen kunnen aantreffen.

Een logisch gevolg van deze tekortkomingen is dat beide begrippen in de praktijk heel vaak verkeerd worden gebruikt. Een recent voorbeeld gaven Shell Venster en De Ambassadeur van januari jl. Een onderneming heeft onder meer efficiënt leiderschap nodig om effectief te opereren. Dat is ongetwijfeld wat Shell bedoelde toen als belangrijk doel van de herstructurering genoemd werd: “versterking van het effectief leiderschap”.

Na het signaleren van al die onzorgvuldigheden in de woordenboeken vraag ik mij af of hun redacties efficiënt selecteren welke rectificaties zij in een volgende druk moeten aanbrengen na lezing van taalstukjes zoals dit. Doen zij dat wél, dan zal blijken dat dit een effectief stukje is geweest.

Volgens de Taaladviesdienst van het Genootschap Onze Taal is er nog nooit over het woordje *nooit* gepubliceerd. Dat verbaasde mij, want dat woordje verdient zeker een bespreking. Bij dezen dus.

Nooit bestaat uit *ne* en *ooit* (zo ook *nimmer*, *niemand*, *nergens*) en is in feite een combinatie van *niet* en *in de tijd*. Het begrip *tijd* is onbegrensd en beslaat het verleden, het heden en de toekomst. Een voorbeeld van deze absolute betekenis van *nooit* levert de volgende zin: “De mens heeft nooit kunnen vliegen en zal ook nooit kunnen vliegen.” Daarnaast geeft Van Dale nog een paar aanverwante betekenissen: *absoluut niet* (“Men kan nooit weten”), *vast niet* (“Dat houdt hij nooit vol”) en *in geen geval* (“Dat kan nooit lang geleden zijn”).

In de pers wordt *nooit* vaak in absolute zin gebruikt terwijl daar soms vraagtekens bij te zetten zijn. Ik geef een viertal voorbeelden:

1. “Remkes en zijn voorganger De Vries kregen in het debat forse kritiek, maar hun politieke toekomst stond nooit op het spel.”
2. “Het groepje Irakezen rond het omvergehaalde standbeeld van Saddam Hoessein breidde zich uit tot een menigte van enkele honderden mensen, maar massaal werd het nooit.”
3. “Ajax werd het laatste halfuur in het defensief gedrongen, maar de overwinning kwam nooit in gevaar.”
4. “In de Tweede Wereldoorlog hebben de Europese geallieerden nooit atoombommen gebruikt.”

Hoewel *nooit* een absolute betekenis heeft kan men het ook wel gebruiken bij een in de tijd begrensde periode, maar die moet dan toch niet te krap zijn.

Voorbeeld 4 beslaat vijf jaar, daar klinkt *nooit* heel normaal. In de eerste drie voorbeelden gaat het echter om periodes van maximaal enkele uren. Daar had “geen (enkel) moment” of “niet één keer” moeten staan in plaats van “nooit”. Hoewel de voorbeelden alle op het verleden slaan is de argumentatie voor de toekomst dezelfde.

De vraag is nu, waar de begrenzing van de tijdseenheid komt te liggen. Dat is moeilijk exact aan te geven, er spelen ook aspecten van taalgevoel bij, die per definitie subjectief zijn. Ik meen de volgende stelling te mogen pomen: ‘Indien sprake is van kortstondige gebeurtenissen, zoals vergaderingen, wedstrijden en openbare activiteiten, dient men niet *nooit*, maar *geen moment* of *niet één keer* te gebruiken als men wil aangeven dat tijdens de hele gebeurtenis van een bepaald feit of een bepaalde omstandigheid geen sprake was, is, of zal zijn.’

Het tegenovergestelde van *nooit* is *altijd*, en ik zou daarover een soortgelijk betoog kunnen houden. In een verslag van een voetbalwedstrijd las ik: “De 2-0 was altijd dichterbij dan de gelijkmaker”, en dat had dus *steeds* of *aldoor* moeten zijn, omdat *altijd* net als *nooit* een absoluut begrip is.

Ik hoop dat u u tijdens het lezen van dit stukje geen moment hebt verveeld, en dat dat ook in de toekomst bij het lezen van mijn stukjes nooit het geval zal zijn.

Dit stukje gaat over de u-persoon in grammaticale zin. Daarover is al veel geschreven, maar het gaat zó vaak fout dat een overzichtje geen kwaad kan. Voor de pakkende kop (u leest straks waarom) gaat de eer naar Renkema's Schrijfwijzer.

We kennen persoonlijke voornaamwoorden van de eerste, tweede en derde persoon, zowel in enkelvoud (ik, jij, hij) als in meervoud (wij, jullie, zij). *U* was oorspronkelijk derde persoon enkelvoud: *uwe edelheid*. Via *uwé* werd het *u*. Nu is *u* de beleefdheidsvorm voor *jij* geworden. Tweede persoon dus, zowel in enkel- als in meervoud.

Het werkwoord wordt bij *u* net zo vervoegd als bij *jij*, behalve wanneer het eerst komt. Bij *jij* is er dan géén t, en bij *u* wél: ben jij en heb jij, maar bent u en hebt u.

De werkwoordsvorm mag ook in de derde persoon worden gesteld: u heeft, u is. Dat laatste zegt vrijwel niemand meer, en daarom is het consequent om altijd de vervoeging in de tweede persoon te gebruiken: u hebt en u bent.

Bij *wederkerende werkwoorden* wordt *zich* gebruikt in de derde persoon enkel- en meervoud: hij vergist zich, zij vergissen zich. In de tweede persoon enkel- en meervoud gebruiken we *je*: jij vergist je, jullie vergissen je. Bij u wordt dat dus: u vergist u, en met voltooid deelwoord: u hebt u vergist (of, in de derde persoon, u vergist zich en u heeft zich vergist). Ziet u nu de fout in de kop? Als u eenmaal met *u hebt* voor de tweede persoon hebt gekozen, kunt u niet met *zich* naar de derde persoon overstappen.

De Taaladviesdienst keurt "U hebt zich vergist" dan ook af, maar vindt merkwaardigerwijs dat dit in de vragende vorm, teneinde "u u" te vermijden, wél kan: hij keurt "Hebt u zich vergist?" goed. Die goedkeuring lijkt mij onlogisch en ook onnodig, want als je "u u" per se wilt vermijden neem je óf de

derde persoon: “Heeft u zich vergist?”, óf je verandert de vraag iets, bijvoorbeeld: “U hebt u toch niet vergist?”

Bij **de gebiedende wijs** zijn voor de u-persoon verschillende situaties denkbaar.

We zien de werkwoordsstam zónder t bij werkwoorden zónder onderwerp. Bij **wederkerende** werkwoorden wordt het *vergis u niet, meld u aan* en *was u goed*, waarbij *u* lijdend voorwerp is en gelijk is aan *uzelf*. Bij **andere** werkwoorden komt er geen *u* en wordt het *loop even mee, houd rekening met ons* en *geef me die tang*.

We zien de werkwoordsstam mét t bij werkwoorden mét *u* als onderwerp. Bij **wederkerende** werkwoorden wordt het *vergist u u niet, meldt u u aan* en *wast u u goed*. De eerste *u* is onderwerp, de tweede is weer gelijk aan *uzelf* en dus lijdend voorwerp. De dubbele *u* is correct, we hebben immers ook een dubbele *je*: *vergis je je nu alweer!*, en: *vergis je je niet?* Ook qua uitspraak is de dubbele u-klank geen probleem, want we zeggen ook: *neemt u uw koffer mee*. In plaats van *u u* is ook *u zich* toegestaan, als u u maar realiseert dat u dan de derde persoon gebruikt. Bij **andere dan wederkerende** werkwoorden is de enige *u* onderwerp en wordt het *loopt u even mee, houdt u rekening met ons* en *geeft u me die tang*.

Als u weer eens een reclamefolder leest met de aansporing “bereidt u goed voor op uw vakantie”, weet u nu dat de tekstschrijver van die firma zichzelf eens wat beter moet voorbereiden.

Deze woorden worden nogal eens met elkaar verward, vooral in het bekende voorbeeld van het aangeven van de redenen waarom een sollicitant wordt afgewezen. We lezen immers dikwijls: “de motivatie van bedrijf X van de afwijzing van sollicitant Y luidde...”.

In Van Dale vinden we voor *motivatie*: 1) het motiveren of gemotiveerd-zijn, het bepaald-zijn van het gedrag door motieven, 2) het geheel van factoren waardoor het gedrag gericht wordt, en 3) de mate waarin leerlingen ontvankelijk zijn voor de geboden leerstof.

Voor *motivering* geeft van Dale: 1) het motiveren of gemotiveerd-zijn, en 2) datgene waarmee men iets motiveert: argument, reden, bewijsgrond.

Van Dale stelt dus dat de woorden *motivatie* en *motivering* beide “het motiveren of gemotiveerd-zijn” kunnen betekenen. Dat trek ik in twijfel. *Motivatie heb je* en een *motivering geef je*, maar ik wil er graag iets dieper op ingaan.

Het woord dat aan zowel *motivering* als *motivatie* ten grondslag ligt, is *motief*. Dat is de grondreden, de beweegreden waarom je iets doet.

Motivatie slaat op *mensen* en betekent: de sterkte van het motief op een bepaald moment, een geprikkeldheid tot handelen die van binnenuit of door een bron van buiten komt. Dus: het gemotiveerd-zijn, de gemotiveerdheid, de (geïnspireerdheid=) inspiratie, de gedrevenheid, van jezelf of van anderen.

Motivering slaat op *zaken* en betekent: het motiveren, het geven van motieven/redenen/argumenten. Het is de verklaring achteraf voor een gemaakte keus of geleverde prestatie.

Motiveren betekent: a) bij *mensen*: jezelf of anderen inspiratie geven, aanmoedigen, enthousiast maken, wat leidt tot

gemotiveerdheid of motivatie, en b) bij *zaken*: motieven/redenen/argumenten aanvoeren waarom je iets doet of hebt gedaan, wat leidt tot een motivering.

Het begrip motivatie zou dus uitsluitend gebruikt moeten worden in de zin van gemotiveerdheid (gedrevenheid, inspiratie). Een voorbeeld van beide begrippen in één zin: “De motivering van de werkgever bij de afwijzing van de sollicitant was diens gebrek aan motivatie.” Een ander voorbeeld, geparafraseerd naar dat van Renkema in diens Schrijfwijzer: “Pauls motivatie om niet naar de receptie te gaan was zijn antipathie jegens de jubilaris, maar als motivering gaf hij op: dringende werkzaamheden.”

Als u eens twijfelt heb ik een ezelsbruggetje voor u: ga bij uzelf na of u *gemotiveerdheid* bedoelt. Zo ja, dan kiest u voor motivatie, zo nee dan is motivering het juiste woord.

Ten slotte: er blijven situaties denkbaar waarin beide begrippen bruikbaar zijn. Zo moesten in januari 2003 de kandidaten voor het voorzitterschap van de Tweede Kamer “hun motivatie in een brief aan de Kamer toelichten”. Dit betekent dus: een beschrijving van hun gemotiveerdheid, hun persoonlijke gedrevenheid, waarom ze die functie zo graag wilden hebben. Er had ook kunnen staan: “hun motivering” oftewel een zakelijke, feitelijke opsomming van hun beweegredenen. In dit geval zou dus zowel met motivatie als met motivering het beoogde doel zijn bereikt. Weisglas won op beide fronten.

Voeksnieuws komt tien keer per jaar uit. Daar dit stukje mijn tiende is, draai ik nu dus een volle jaargang mee. Een goed moment om even terug te kijken. Hoe is het gelopen met de eerste negen stukjes? Als ik met mijzelf mag beginnen: ik vind er veel voldoening in, niet alleen in de voorbereidende onderzoekjes en in het schrijven en herschrijven, maar zeker ook in reacties die mij stimuleren om door te gaan en die soms suggesties bevatten waar ik van leer en die mij op ideeën brengen.

Daarnaast zijn er natuurlijk lezers die de kopjes boven mijn stukjes even “snellen” om de blik vervolgens vlug naar het volgende artikel te wenden. En er zijn degenen die graag aan zelf-kastijding doen en met groeiende tegenzin het stukje toch helemaal doorlezen. Ja, je kunt het niet iedereen naar de zin maken, en ik denk dat zij voorlopig niet van mij af zijn, want de voorraad onderwerpen is nog lang niet uitgeput.

Ik krijg wel eens reacties in de geest van: “wil je eens aandacht besteden aan woord x, want dat wordt zo vaak verkeerd gebruikt.” Het gaat dan vaak om een woord dat al zó lang zó algemeen gebruikt wordt dat het goed Nederlands is geworden. Voorbeeld: “meerdere keren”. Dat zeggen we nu allemaal. Zo zeggen en schrijven we nu ook: “jongens, kom hier”, terwijl vroeger alleen “komt” goed was. Ik vind ook dat buitenlandse woorden als *impact*, *sowieso* en *ambiance* in onze taal thuishoren (u vindt ze ook in de woordenboeken), omdat er geen Nederlands synoniem is dat de bedoeling van de spreker of schrijver op precies dezelfde manier weergeeft. Zo komt het onvertaalbare woord “gezellig” misschien nog eens in een buitenlandse taal terecht!

Wat ik jammer vind, is dat de neerlandici zo weinig tegengas geven bij *onnodige en bovendien foute* ontwikkelingen en zich zo gemakkelijk verschuilen achter de uitspraak dat de taal

leeft en daardoor verandert. Zo zegt Renkema dat een nieuw woord of een nieuwe betekenis van een woord aanvaard is als een gezaghebbend woordenboek de betekenis vermeldt. En de woordenboekredacties zeggen: “wij schrijven niets voor, wij schrijven alleen maar op wat er gezegd/geschreven wordt.” Zo stellen bekende neerlandici, zonder enige tegenactie voor te stellen, dat vóór 2020 “hun hebben” en “hun zijn” algemeen geaccepteerd Nederlands zullen zijn.

In onze tuin moeten we onkruid als zevenblad en winde meteen aanpakken opdat het geen wortel kan schieten en zich niet kan verspreiden. Als ik dit vertaal naar de taal, kijk ik naar woorden (gesproken of geschreven) die een groot publiek bereiken, zoals die van journalisten, nieuwslezers, presentatoren en politici. Als zulke mensen fouten maken zuiver uit *onkunde* (“zo optimaal mogelijk”) of *gemakzucht* (“Jan is al twee jaar werkeloos”), moeten die fouten gesignaleerd en gepubliceerd worden vóórdát anderen ze gaan overnemen. Een maandelijks rubriekje in Onze Taal, dat “verplicht” in de pers en op de televisie wordt overgenomen, zou veel kwaad in de kiem doen smoren.

Hoe zuiver in de leer ben ik zelf? Geen haar beter dan u, ik heb dat in enkele stukjes al aangetoond en ik leer nog dagelijks. En denkt u vooral niet dat ik regelmatig minder dan 15 fouten in het nationaal dictee maak. Maar het is wél inspirerend om eens na te denken over iets wat je leest of hoort, soms een foute redenering of een eigenaardigheid te ontdekken en daarover dan een stukje te schrijven. In de hoop dat dat u stimuleert om met mij te blijven ijveren voor een correct gebruik van onze moedertaal.

Vanaf het eind van de jaren negentig wordt jaarlijks bijgehouden hoeveel nieuwe woorden hun intrede in de Nederlandse taal hebben gedaan en welke dat zijn. Zowel Ton den Boon, hoofdredacteur van Van Dale, als publicist Ewoud Sanders maakt vanaf 2000 elk jaar een boekje met de gesignaleerde nieuwe woorden, hun bron en hun betekenis. Deze boekjes overlappen elkaar natuurlijk voor een groot deel.

Gemiddeld worden per jaar in de twee boekjes in totaal zo'n 200 à 300 verschillende nieuwe woorden genoemd. Voor de jaren 2000 t/m 2004 zijn dat er dus zo'n 1000 à 1500. Tellen we daar de inventarisaties in de kranten uit 1998 en 1999 bij, dan gaat het om zo'n 1500 tot 2000 woorden. Toen ik die tien boekjes en de kranteninventarisaties doornam, bleek het bijna uitsluitend om eendagsvliegen te gaan. Een willekeurige greep, oordeelt u zelf: biofilie, fluistertrekker, harmonica-krach, kabaalwake, kamperbonus, klikgebit, nanalandschap, terreurverkenner, troeteljunk, verwokkelaars.

Verreweg de meeste van de nieuwe woorden zijn al een stille dood gestorven (zie mijn willekeurige greep hierboven) of dat lot zal hen binnenkort treffen. Bijvoorbeeld *flitsscheiding*, de echtscheiding zonder rechterlijke tussenkomst, die na introductie in 2001 nu waarschijnlijk weer wordt afgeschaft. Of *plastuit*, een uitvinding uit 1999, die vrouwen toch niet zo gebruiksvriendelijk vonden.

Daarnaast zijn er veel woorden opgenomen die ik niet nieuw noem, omdat ze te direct afgeleid zijn van bestaande begrippen of het gevolg zijn van een naamsverandering. Ik geef u een paar voorbeelden:

- boxenstelsel (het nieuwe belastingsysteem, 1999)
- bamamodel (het nieuwe W.O.-model met bachelor en master, 2000)
- googelen (internetten via de Google-website, 2003)
- stayokay (de nieuwe naam voor de jeugdherberg, 2003).

Er zijn slechts tien woorden waarvan ik verwacht dat het blijvertjes zullen zijn:

- hype (een vals of overdreven verhaal; al wat ouder, maar pas de laatste jaren doorgebroken)
- winstwaarschuwing (vooraankondiging van verwachte tegenvallende winst, 1998)
- spam (ongewenste reclame in e-mailvorm, 1998)
- poederbrief (brieven met antraxpoeder, na 11.9.2001)
- fopduik (vertaling door Evert ten Napel van "Schwalbe", 2002)
- onthanen (oproep van Jeltje van Nieuwenhoven tot minder haantjesgedrag, 2002)
- pafpaal (de nieuwe rookzuil op NS-stations, 2003)
- asobak (grote en hoge terreinwagen of personenauto, 2004)
- duocel (justitiebeleid inzake 2 arrestanten in 1 cel, 2004)
- boerengolf (spel met klompstok en kleine voetbal in weilanden, 2004).

Den Boon en Sanders beperken zich in hun boekjes tot *woorden*. Over populaire hedendaagse *uitdrukkingen* is veel meer te vertellen en dat doe ik in mijn volgende stukje. Komt er al een gevoel van urgentie bij u op? Of herkent u u daar nog niet in?.....

In mijn vorige stukje voorspelde ik dat slechts enkele van de honderden nieuwe *woorden* die de laatste jaren ontstaan zijn, blijvertjes worden. Ik verzamelde zelf een aantal *uitdrukkingen* die we de laatste jaren regelmatig horen en in de krant lezen. Die uitdrukkingen zijn meestal nieuwe combinaties van bestaande woorden.

Ik begin met het m.i. meest briljante eufemisme van de laatste jaren, het standpunt van Koningin Beatrix over de onthullingen van prinses Margarita in 2003 over het leven achter de paleismuren. De Koningin dacht ongetwijfeld: "Wat zijn dat voor schandalige aantijgingen!", maar liet officieel weten "dat de familie zich niet herkent in het geschetste beeld". Deze uitdrukking, *zich niet herkennen in iets*, is vervolgens vele malen in het openbaar gebezigd. Voorbeelden: door Albert Heijn n.a.v. kritiek van het CNV op het personeelbeleid (dec. 2004), door minister Peijs n.a.v. het woord "clientèle-departement" (dec. 2004), en door Ohra n.a.v. een kritisch onderzoek van de Consumentenbond (jan. 2005).

Vervolgens noem ik de *houdbaarheidsdatum*. Die gold al voor bloemen, vruchten, enz., maar nu ook voor mensen. Bij het aantreden van hoofdcommissaris Welten "was de Amsterdamse recherche over de houdbaarheidsdatum heen" (dec. 2003). Rintje Ritsma "bepaalt zijn eigen houdbaarheidsdatum" (jan. 2005), en volgens Co Adriaanse "is de houdbaarheidsdatum van een trainer na ongeveer drie jaar verstreken" (feb. 2005).

Hebt u *zelfreinigend vermogen*? Toen Leefbaar Rotterdam-wethouder Rabella de Faria aftrad nadat haar fractie het vertrouwen in haar had opgezegd, getuigde dat volgens de pers van zelfreinigend vermogen (jan. 2004). Fractie leider Van Meurs van Pro Arnhem vond "dat het zelfreinigend vermogen van de coalitie fors te wensen over liet" (sept. 2004).

Gevoel van (of voor) urgentie. Van Aartsen vond “dat nog moet blijken of Remkes voldoende gevoel van urgentie heeft” (nov. 2004). De Tweede Kamer “toont weinig gevoel voor urgentie” (NRC hoofdartikel, dec. 2004). Volgens Wilders “is het gebrek aan gevoel van urgentie bij de politieke elite in regering en Kamer stuitend” (jul. 2005).

Momentum. Marc de Coster noemt in zijn Woordenboek van neologismen (1999) momentum een gunstige toestand of ontwikkeling. Barroso “moet nu een ander momentum creëren” (nov. 2004), en Bill Gates “ziet zijn stichting als versterker van momentum” (feb. 2005).

Ten slotte nog een paar veelgebruikte uitdrukkingen zonder voorbeelden, in vier rubrieken:

- *m.b.t. het innemen van een standpunt:*

voortschrijdend inzicht hebben; een insteek kiezen; ergens iets/niets mee kunnen; het niet (meer) trekken; het (helemaal) gehad hebben met iets/iemand

- *m.b.t. commentaar geven:*

dat zit in je genen; dat zit tussen de oren; dat is te kort door de bocht

- *m.b.t. eigen gevoelens:*

ergens niet goed van worden; zoiets hebben van....; onderbuikgevoelens hebben; ergens een dubbel gevoel over hebben; een gevoel van plaatsvervangende schaamte hebben

- *m.b.t. actie:*

ergens voor gaan; ergens op focussen; zijn stinkende best doen; zijn verantwoordelijkheid nemen.

Ik stop vóórdát u zegt:

“Dit stukje gaat écht helemaal nérgens over!”

Als ik vanuit mijn woonplaats Velp met mijn auto binnendoor naar Dieren rijd, kom ik bij Ellecom op de Middachterallee, een prachtige weg met een bladerdak dat gevormd wordt door statige beuken aan weerszijden. Aan het begin staat een verkeersbord met “lichten aan”. Dit klinkt als een logisch commando, maar merkwaardigerwijs is dat niet de standaardtekst zoals die door de verkeersvakwereld is ontwikkeld en aanbevolen wordt aan de verantwoordelijke wegbeheerders.

Zo'n aanbeveling betreft bijvoorbeeld bord 417 met de tekst “ontsteek uw lichten”. U komt dit bord bij alle tunnels van enige lengte tegen, bijvoorbeeld op de A4 bij Schiphol en op de Utrechtsebaan in Den Haag. Het woord *lichten* mag wat formeel klinken, maar is dat toch niet. We zeggen immers ook tegen een fietser “je achterlicht is kapot” en thuis “doe het licht eens aan.” Lichten en lampen zijn dus vaak synoniemen.

Het bijzondere van de tekst van bord 417 zit in het werkwoord *ontsteken*. U ontsteekt namelijk helemaal niets als u uw lampen aandoet! Volgens Van Dale betekent ontsteken in de eerste plaats “doen ontbranden” met als synoniem “aansteken”. De ontsteking definieert Van Dale onder andere als de inrichting aan een verbrandingsmotor waardoor het gasmengsel tot ontbranding wordt gebracht. Bij ontsteking is sprake van ontbranding, en dat proces vindt plaats bij petroleum- en gaslampen, maar niet bij lampen die elektriciteit als energiebron hebben. Deze geven licht omdat als gevolg van spanningsverschil een elektrische stroom ontstaat, waardoor het metalen draadje in de lamp zó heet wordt dat het gaat gloeien. Die lampen branden dus niet (en evenmin doof je ze), maar we zijn dat wél blijven zeggen.

De tijd dat auto's rondreden met petroleumlantaarns als koplampen ligt inmiddels bijna een eeuw achter ons, maar *ontsteken* is nog steeds de officiële term.

De wegbeheerder van de Middachterallee (en zo zijn er wel meer) lijkt meer met zijn tijd meegegaan.

Samenvattend: dat je een lamp/het licht *aansteekt* en dat de lamp/het licht dan *brandt*: dat moeten we als goed Nederlands accepteren. Maar dat je een lamp/het licht *ontsteekt*: dat ligt zó dicht tegen *ontsteking* en dus *ontbranding* aan, dat het afkeuring verdient. Het wordt gelukkig niet zo vaak gezegd, ook al omdat er voldoende alternatieven zijn, maar het staat wél op de verkeersborden.

In Duitsland ziet men “Licht an” op de borden en in Engeland “use headlights” of “switch on headlights”. De Fransen laten zien (o.a. op het bord voor de tunnel bij Lyon) dat zij nóg conservatiever zijn dan wij, want zij branden maar liefst tweemaal: “allumez vos feux”. Maar Fransen waren altijd al licht ontvlambaar.

Voor een aantal van u is deze titel, de stamtijden van het Latijnse werkwoord *ponere*, abraca-dabra, maar ik hoop dat u er na lezing van dit stukje anders over denkt. Ik wil u laten zien hoe ongelooflijk belangrijk de invloed van het Latijn op onze Nederlandse taal is. Laat ik begin-nen met het Nederlandse werkwoord.

Als wij van een werkwoord drie stamtijden (de tegenwoordige tijd, de verleden tijd en het voltooid deelwoord) weten, kunnen we dat werkwoord compleet vervoegen. Dus: *spelen, speelde, gespeeld*, of: *breken, brak, gebroken*. In het Engels is dat net zo: *to play, played, played*, of: *to break, broke, broken*, en in het Duits ook: *spielen, spielte, gespielt*, of: *brechen, brach, gebrochen*. In het Frans hebben we in plaats van de verleden tijd (*speelde*) het tegen-woordig deelwoord (*spelend*) nodig: *jouer, jouant, joué*, of: *rompre, rompant, rompu*.

In het Latijn hebben we doorgaans niet drie, maar vier stamtijden nodig om een werkwoord compleet te kunnen vervoegen. Aan de vervoeging kan je zien of het onderwerp een *ik, jij, hij/zij/het, wij, jullie* of *zij* is. Zo betekent *pono* ik plaats, en daarvan afgeleid is *ponis*: jij plaatst, *ponit*: hij plaatst, enz. *Posui* is: ik heb geplaatst, *positum*: geplaatst (zijnde) en *ponere*: (te) plaatsen. Toen wij van *ponere* (accent op de o) een Nederlands werkwoord maakten werd dat: *poneren, poneerde, geponeerd*, en onze woorden *positie* en *positief* zijn afgeleid van *positum*. (Sinds 1968 wordt *onder-wezen*: *ponere, posui, positum*, waarbij *pono* achterwege wordt gelaten).

Dit Latijnse werkwoord *ponere* kent tal van samenstellingen die bij ons bekend zijn. Ik noem er een aantal en u zult zien dat u ze herkent.

Compono. Een componist componeert (stelt samen) een compositie (van het voltooid deelwoord *compositum*). Component (bestanddeel) komt van *componens*, samenstellend.

Depono. Als ik iets neerleg, deponeer ik het, bijvoorbeeld effecten in een depot (uit het Frans). Geld geef ik in deposito (uit het Italiaans).

Dispono. Als iets beschikbaar is, is het ter dispositie of disponibel (van *disponibilis*; het achtervoegsel -bilis vormt in het Latijn een bijvoeglijk naamwoord).

Expono. Als ik iets tentoonstel, exposeer ik het en houd ik een expositie. Eigenlijk zou het 'exponeer' moeten zijn, maar via het Franse werkwoord *exposer* is bij ons de s erin gekomen.

Impono. Iemand die indruk maakt imponeert, en indrukwekkend is imponerend of imposant.

Oppono. Een tegenstander is een opponént of een opposánt; hij opponeert en is in de oppositie. De duim is opponeerbaar: plaatsbaar tegenover de andere vingers. De promovendus spreekt zijn promotor aan met "Hooggeleerde oppónens".

Praepono. Een prepositie (huidige spelling) is een voorzetsel, zoals *in, op, onder, tegen*.

Praedispono. Predispositie is voorbeschikbaarheid of aanleg.

Propono. Als ik iets voorstel is dat een propositie.

Sepono. Als de officier van justitie een zaak seponeert, plaatst hij die terzijde, hij gaat niet tot vervolging over. De zaak gaat in sepot (uit het Frans).

Suppono. Sub is onder, en bp wordt pp. Een suppositie is dus heel letterlijk een (ver-)onder-stelling. Een suppoost, een toezichthouder, is letterlijk een ondergeschikte.

Transpono. Transponeren, transpositie: een muziekstuk in een andere toonsoort zetten.

Ongetwijfeld zijn er nog meer samenstellingen met pono, maar de bekendste zijn hier wel genoemd.

Ieder mens is verantwoordelijk voor zijn handelen (doen of nalaten). Hij draagt daarvoor de verantwoordelijkheid. Die verantwoordelijkheid kan ertoe leiden dat betrokkene, verder A te noemen, *verantwoording* moet *afleggen*, dat hij *zich* moet *verantwoorden* voor zijn handelen. Dat zal hij bijvoorbeeld doen als hij *ter verantwoording wordt geroepen*, als hij *wordt aangesproken op* zijn verantwoordelijkheid. Hij *legt* dan *rekenschap af over/van* zijn handelen.

De verantwoordelijkheid van A kan soms leiden tot diens *aansprakelijkheid*. De overheid kan A via het Openbaar Ministerie ter verantwoording roepen en hem strafrechtelijk *aansprakelijk stellen* als hij van het plegen van een strafbaar feit wordt verdacht. Een ander persoon, B, kan A civielrechtelijk *aansprakelijk stellen* als hij meent door A's toedoen schade te hebben geleden. In beide gevallen beslist de rechter of A ook daadwerkelijk aansprakelijk is. Zo ja, dan is er sprake van *aansprakelijkheid*, de rechter bepaalt de strafmaat c.q. de schadevergoeding en veroordeelt A.

In een arbeidsorganisatie heeft werknemer C een functie die bestaat uit een of meer taken. Hij heeft de *verantwoordelijkheid* om die taak met behulp van bijbehorende bevoegdheden zo goed mogelijk uit te voeren en daarover *verantwoording* af te leggen aan zijn chef. Hoe zwaarder de taak en hoe ruimer de bevoegdheden, des te zwaarder is C's verantwoordelijkheid. Delegeert C een deel van zijn taak met bijbehorende bevoegdheden aan een medewerker op een lager niveau, dan ontstaat daar een *nieuwe* verantwoordelijkheid. Die van C blijft volledig in stand, want verantwoordelijkheid kan men niet delegeren.

In de zaak van de moord op Theo van Gogh wilde de verdachte, Mohammed B., volledig *verantwoordelijk worden gehouden* voor zijn daden. Soms is echter niet duidelijk wie een

bepaalde handeling heeft gepleegd en daarvoor dus verantwoordelijk *is*. We zien dan bij terreurdaden wel dat een organisatie *de verantwoordelijkheid opeist* en daarmee *de verantwoordelijkheid op zich neemt* voor daden die door anderen, soms in opdracht, zijn gepleegd.

Evenzo wilde minister Rumsfeld de verantwoordelijkheid op zich nemen voor de mishandeling van gevangenen in Irak, en vervolgens *zijn verantwoordelijkheid nemen* (d.w.z. op grond van zijn verantwoordelijkheid een beslissing nemen) en aftreden, maar president Bush accepteerde zijn ontslagaanvraag niet. (Overigens gaat de feitelijke dader niet vrijuit door het enkele feit dat een ander de verantwoordelijkheid op zich heeft genomen).

In de pers komen we de laatste jaren regelmatig uitspraken tegen die ten onrechte suggereren dat de bedoelde personen de verantwoordelijkheid (nog) niet hebben. Zoals uit de aanhef van dit stukje blijkt hebben zij die wél. Enkele voorbeelden:

- De burgers in de participatiestaat Nederland moeten weer *verantwoordelijkheid nemen* (Van Aartsen, september 2003). NB: Vooral in de politiek is *verantwoordelijkheid nemen* de laatste jaren een van de meest voorkomende foute uitdrukkingen.

- Het CDA wil meer eigen *verantwoordelijkheid bevorderen* (Verhagen, september 2003).

- We streven naar een participatiemaatschappij waarin iedereen meewerkt en meer *verantwoordelijkheid draagt* voor het eigen bestaan (Balkenende, januari 2005).

- Het individu wil zelf *verantwoordelijkheid dragen* voor zijn/haar leven (NOBOL-advertentie, februari 2005).

Moge dit stukje bijdragen tot een verantwoord gebruik van de genoemde begrippen.

De woorden *nauwelijks* en *nog* worden vaak in combinatie gebruikt. In de praktijk blijkt dat nog wel eens fout te gaan. Laten we eerst kijken wat de woordenboeken erover zeggen. *Nauwelijks* betekent bijna niet, met moeite, maar ook: pas, juist, nog maar net: hij is nauwelijks volwassen, zij was nauwelijks thuis of de telefoon ging.

Over *nog* zegt de Algemene Nederlandse Spraakkunst (ANS) dat het een “positief polaire” uitdrukking is, die niet goed bruikbaar is in combinatie met een negatief element zoals *nauwelijks*, *amper* (synoniem van *nauwelijks*), *alleen maar*, *allerminst*. In een negatieve context gebruikt men *meer*. Voorbeeld: “Pieter woont niet meer in Amsterdam”, en niet: “Pieter woont niet nog in Amsterdam.” Aldus de ANS.

De combinatie van *nauwelijks* en *nog* levert *nog nauwelijks* en *nauwelijks nog* op. Dat de volgorde heel belangrijk is blijkt uit de volgende voorbeelden: “Marcus kon nog nauwelijks lopen” betekent dat hij nog maar net had leren lopen. “Marcus kon nauwelijks nog lopen” betekent echter dat hij bijna niet meer kon lopen (zó'n pijn had hij in zijn voet).

Nog nauwelijks impliceert dus een toenemende trend (nu nog maar net, maar in de toekomst wordt het beter, meer, enz.), terwijl *nauwelijks nog* een afnemende ontwikkeling aangeeft (bijna niet meer, en straks misschien helemaal niet meer). Vanwege de negatieve context kan *nauwelijks nog* veel beter vervangen worden door *nauwelijks meer*.

Ik verzamelde de laatste jaren van beide constructies een aantal voorbeelden uit de media, en ik geef u er van elke drie.

Eerst de foutief gehanteerde *nog nauwelijks*-constructie, waar *nauwelijks meer* bedoeld was. 1) Een dermate aangeslagen Netanyahu is voor Clinton nog nauwelijks een interessante gesprekspartner; 2) Stanley Kubrick is overleden, hij verscheen

de laatste jaren nog nauwelijks in het openbaar; 3) sinds haar huwelijk ziet Margarita haar familie nog nauwelijks.

Ten slotte drie voorbeelden van de *nauwelijks nog*-constructie. Niet echt fout, maar door de negatieve context was *nauwelijks meer* in deze gevallen veel beter geweest.

1. Tien dagen na de aanslag werd er nauwelijks nog naar lichamen gezocht

2. de economie groeit nauwelijks nog

3. FC Den Bosch kan de degradatie nauwelijks nog ontlopen.

Ook de combinatie *nergens nog* is minder fraai dan *nergens meer*. In het NOS-journaal van 31 januari 2004 werd bericht: "Vanaf morgen mag nergens nog worden gerookt."

Mijn tip, die u nauwelijks zal verbazen, is:
gebruik *nog* eens wat minder, en *meer* eens wat meer.

Dit keer eens een stukje dat slechts indirect met taal te maken heeft. Bij mijn weten is er nooit een relatie gelegd tussen de tijd die het de schrijver kost om een geschrift te *produceren* en de tijd die in totaal door lezers besteed wordt aan het *lezen* van dat geschrift. Ik noem dit de *lees-schrijfrelatie (LSR)* en werk dit nu verder uit.

Wat betreft *het produceren* gaat het om de tijd die een schrijver in totaal nodig heeft om een artikel of boek te schrijven. Daaronder valt dus het bedenken van de titel, het nadenken over de opzet, het doen van nader onderzoek, het op papier (en in de pc) zetten van de eerste ideeën, het uitwerken daarvan, het herschrijven, het verwerken van commentaar van anderen, en uiteindelijk het afronden van de eindversie. Gemakshalve laat ik de tijd van anderen die erbij betrokken zijn, zoals de lezers van het concept, de eindredactie, de uitgever, de drukker en de boekhandelaars, buiten beschouwing. Wat de *aard* van het geschrift betreft beperk ik mij tot lectuur ter ontspanning (literatuur, krantenartikelen, enz.).

Wat betreft *het lezen* gaat het om de totale leestijd van de lezers van het artikel of boek. (De tijd die men na lezing soms nog besteedt aan nadenken over het gelezene is niet algemeen te bepalen en die reken ik dus niet mee.) Van belang is dat er een moment wordt gekozen waarop het totaal aantal lezers enigszins kan worden gefixeerd. Voor een artikel kan dat gesteld worden op 1 maand na verschijnen, en voor een boek op 1 jaar na het verschijnen van de laatste druk/oplage. Tot zo lang moet dus gewacht worden indien een boek na verschijnen snel herdrukken beleeft.

Als we nu de totale leestijd delen door de totale schrijftijd, is het resultaat de lees-schrijfrelatie, de LSR. Hoe hoger die is, des te meer lezers bereikt de schrijver met zijn geschrift.

Hij dient altijd te streven naar een LSR hoger dan 1. Ik geef enkele voorbeelden.

1. Stel dat Youp van 't Hek in totaal 10 uur werkt aan zijn wekelijkse column in NRC Handelsblad. Bij een oplage van rond 240.000 en gemiddeld één meelezer per krant zijn er globaal 480.000 lezers. Van hen leest naar mijn schatting 75% de column, dat is 360.000. Bij een gemiddelde leestijd van 2 minuten is de totale leestijd ($360.000 \times 2 : 60 =$) 12.000 uur. De LSR van de column is dus 12.000 (uren leestijd) : 10 (uren schrijftijd) = 1200. Dit is extreem hoog.

2. Jim Keulemans (Mr Jike), mijn favoriete schrijver in Voeksnieuws (en vroeger Shell Post), steekt misschien 10 uur tijd in een stukje. Voeksnieuws heeft een oplage van 21.000 en naar schatting 30.000 potentiële lezers. Als 60% zijn stukje leest, in 2 minuten, is de totale leestijd ($18.000 \times 2 : 60 =$) 600 uur. De LSR van zijn stukje is dan $600 : 10 = 60$.

3. A heeft een jaar lang aan een nieuw boek gewerkt, in totaal 1500 uur. Er worden 5000 exemplaren van verkocht, men leest het in gemiddeld 6 uur uit. De LSR van het boek is dan ($5000 \times 6 =$) $30.000 : 1500 = 20$.

4. B heeft 1200 uur in zijn boek gestoken, maar er worden slechts 180 exemplaren verkocht. Bij 6 uur leestijd is de LSR van dit boek dus ($180 \times 6 =$) $1080 : 1200 = 0,9$.

Natuurlijk zou ik, als "uitvinder", willen weten welke LSR mijn taalstukjes in Voeksnieuws hebben. Als van de 30.000 10% mijn stukjes zou lezen, in 2 minuten, en ik reken 20 uur schrijftijd, is de LSR ($3.000 \times 2 : 60 =$) $100 : 20 = 5$, wat ik prachtig zou vinden.

Ik zou zeggen: gaat u zelf eens aan het rekenen. Als u schrijfsels hebt waarmee u een LSR van duidelijk meer dan 1 kunt halen, moet u toch eens over publiceren denken!

Onlangs schreef ik onder de kop “Pono posui positum ponere” (ik plaats, ik heb geplaatst, geplaatst, plaatsen) over het belang van het Latijn voor onze taal, met vele voorbeelden van afleidingen van dit Latijnse werkwoord. Ik gaf aan dat je net als in het Latijn ook in het Nederlands de stamtijden van een werkwoord moet kennen om het te kunnen vervoegen. Als voorbeelden noemde ik *spelen, speelde, gespeeld* en *breken, brak, gebroken*.

Ik noem u twee andere Latijnse werkwoorden die in onze taal een belangrijke rol vervullen:

- *Consumo consumpsi consumptum consumere*. Dat komt van *con* (samen, met) en *sumo* (nemen) en betekent: verteren, doorbrengen, besteden. U herkent onze woorden consumeren, consumptie, consumptief (krediet).

- *Corrumpto corrupti corruptum corrumpere* (bederven, vervalsen, omkopen). Dat komt van *con* en *rumpo*, letterlijk samenbreken. U herkent corrupt en corruptie.

In januari 2002 besloot de Tweede Kamer een parlementaire enquête naar fraude in de bouw in te stellen. Het Ministerie van VROM had melding gemaakt van negen mislukte aanbestedingen en één geval van corruptief gedrag. De voorbereidende Kamercommissie vond de informatie van het ministerie alarmerend genoeg voor een parlementaire enquête. Die zou moeten uitwijzen of bouwondernemers onder één hoedje speelden bij de verwerving van grote opdrachten en of ze daarbij hulp kregen van corrupte ambtenaren.

De vorige alinea is vrijwel letterlijk overgenomen uit het ANP-bericht dat op 25 januari 2002 in de kranten verscheen. U komt daarin de woorden *corruptief* en *corrupt* tegen. Het laatste woord is correct, maar hoe zit het met het eerste? Kijkt u nog eens naar de stamtijden van *consumo* en *corrumpto*, dan

ziet u de fout vanzelf: *consumo* leidt via *consumptum* tot *consump-tief*, en *corrumpo* leidt via *corruptum* tot *corruptief*. In het ANP-bericht had ook best *corrupt* gedrag mogen staan, en misschien nog beter *corrumperend* gedrag, maar *corruptief* is in ieder geval de juiste afleiding en *corruptief* is echt fout.

Nu weet ik dat u gaat zeggen: wat een gezeur zeg, om die éne m die er teveel staat. Ik geef u groot gelijk, het is muggen-zifterij. Maar ik schrijf dit stukje om een andere reden.

Wat mij namelijk zo verbaast, is hoe onzorgvuldig er op grote schaal met de geschreven taal wordt omgaan (om over de gesproken taal nog maar te zwijgen). Het gaat in het voorbeeld toch echt niet om een ordinaire fout van een redacteur in een krantenartikel. De inhoud van het ANP-bericht is op het ministerie samengesteld, is door talloze handen gegaan, is door honderden ambtenaren, kamerleden en anderen in Den Haag gelezen vóórdat het in de openbaarheid kwam, onder wie vele tientallen die vroeger Latijn hebben gehad. Ik noem dan nog niet eens de professionele tekstschrijvers en correctoren die zich met de redactie hebben beziggehouden. En niemand heeft die blunder opgemerkt! Het toppunt is echter, dat Van Dale het woord voor het eerst in zijn nieuwste druk van 2005 heeft opgenomen, en zich dus schaart in de rij van brekebenen.

Voor de enkeling die er nog niet genoeg van krijgt noem ik ook nog het werkwoord *consummo consummavi consummatum consummare*, dat voltooiën of volledig maken betekent. Het is samengesteld uit *con* en *summa* (het voornaamste, het totaal). De consummatie van het huwelijk betekent de voltooiing ervan door de bijslap.

Mijn stukje is voltooid, ik wens u een goede consumptie.

(In samenspraak met prof. dr. P.-A. Coppen eveneens verschenen in Onze Taal 2007 – 1.)

Het overkomt ons allemaal wel eens dat we - al of niet per ongeluk - in een woord de klemtoon verkeerd leggen. Als dat bij herhaling en in een zekere openbaarheid gebeurt en er in de pers over wordt bericht, kan dat voor betrokkene een beetje pijnlijk zijn. Zo beschreef columnist Frits Abrahams in NRC Handelsblad van 23 juni 2003 hoe hij de schrijver A.F.Th. van der Heijden erop had betrappt dat die in een interview tot twee keer toe *schróbbing* in plaats van *schrobbéring* zei.

Bedenkelijker is het, wanneer nieuwslezers in het NOS-journaal een woord van een verkeerde klemtoon voorzien. Zeker bij niet-alledaagse woorden horen zij hun huiswerk te maken en hun tekst te oefenen. Annette van Trigt had dat verzuimd toen zij in het journaal van 15 februari 2004 verslag deed van het overlijden van de Italiaanse wielrenner Pantani. Zij meldde toen dat er nog geen *autópsie* was gepleegd (waarschijnlijk was ze in de war met de uitspraak van *adoptie*). Veel kijkers zullen toen gedacht hebben dat dat de correcte uitspraak is, en zij zeggen dus in het vervolg ook *autópsie*. Deze groep zal alleen maar groeien, want op 30 november 2004 spraken zowel Sacha de Boer als Step Vaessen in het NOS-journaal over het

autópsierapport inzake activist Munir. Over enkele jaren lezen we dan in de woordenboeken: "autopsie; spreek uit autopsié of autópsie". Dit behoort mijns inziens tot de ongewenste ontwikkelingen van de taal, en een rectificatie was dan ook op zijn plaats geweest.

Een ander voorbeeld: nieuwslezer Gijs Wanders sprak op 3 aug. 2004 over de uitreiking van de Loréntzpenning, en op 10 november van dat jaar werd in het RTL-nieuws de af-zetting van de Antheunisstraat in Den Haag "vlakbij het Loréntzplein" besproken. Hendrik Lorentz, de beroemde natuurkundige die in 1902 samen met Pieter Zeeman de Nobelprijs won, zou zich in zijn graf omdraaien als hij hoorde hoe vaak men de klem-

toon op de e legt in plaats van op de o.

Als Hageenaars "Loréntzplein" willen zeggen (en Ossenaren "Van der Duyn van Máásdamstraat", enz., enz.) moeten ze dat zeker doen, maar het is en blijft gewoon fout.

Wilt u uzelf eens testen? Hieronder ziet u twintig woorden die heel vaak een verkeerde klemtoon krijgen. Pak een potlood (u moet het weer kunnen uitgummen!), bedek de laatste alinea van dit stukje, en streep in elk woord de lettergreep aan die volgens u de klemtoon krijgt.

1. rookvlees - notulen - stimulans - suprematie
2. discretie - vennoten - a priori - houvast
3. normaliter - arbeidsvoorwaarden - ceremonie - ellips
4. parameter - werkgelegenheid - sublimatie - amnestie
5. nakomeling - luitenant - idealiter - uniform

Ter controle raadpleegde ik de uitspraakwoordenboeken van De Coninck, Heemskerk/Zonneveld en Paardekooper, alsook Van Dale. Een enkele keer zijn zij niet unaniem, maar als u de woorden uitspreekt zoals ik hieronder aangeef, is uw uitspraak correct. Ik zou zeggen: als u 16 of meer van de 20 streepjes goed hebt gezet, kunt u tevreden zijn. En nu de goede antwoorden, want ik wil u geen maand laten wachten. In elke regel ligt de klemtoon bij het eerste woord op de tweede lettergreep, bij het tweede op de eerste, bij het derde op de derde en bij het vierde op de laatste.

Klaar? Dan: uitgummen, de laatste alinea afplakken en uw familieleden uitdagen of ze u kunnen verslaan!

Een bijvoeglijk naamwoord kent drie trappen van vergelijking: de stellende, de vergrotende en de overtreffende trap. Deze worden ook wel de positief, de comparatief en de superlatief genoemd, naar de Latijnse begrippen *positivus*, *comparativus* en *superlativus*. Als voorbeelden geef ik *groot*, *groter*, *grootst*, en *duur*, *duurder*, *duurst*. Soms worden de trappen van vergelijking onregelmatig gevormd, bijvoorbeeld bij goed: *goed*, *beter*, *best*. Het gaat bij de superlatief om het grootste, het duurste, het beste in de gegeven omstandigheden. Het hoeft dus niet absoluut gezien het grootste, duurste of beste te zijn.

De trappen van *groot* zijn in het Latijn: *magnus*, *maior*, *maximus*. Een *magnum* is een wijnfles met dubbele inhoud, de *majordomus*, letterlijk “de grotere van het huis”, was vroeger de voornaamste hofbeambte in de Merovingische tijd, en op de weg dient men zich aan de *maximumsnelheid* te houden. Een zo groot mogelijke inspanning noemen we een maximale, en een zo klein mogelijke een minimale. Dat laatste woord komt van het Latijnse woord voor *klein*: *parvus*, met de trappen *parvus*, *minor*, *minimus*.

Even terug naar goed, beter, best. Met “Beste Karel” bedoelen we eerder een positief dan een superlatief, maar het is in de drietrapp heel duidelijk dat er veel “goede” zaken of personen kunnen zijn, een beperkt aantal “betere”, en dat er maar één “beste” is. In het Latijn luiden de trappen: *bonus*, *melior*, *optimus*. Wij gebruiken “bonus” als een zelfstandig naamwoord en bedoelen er dan een financieel extraatje mee (dat wel eens onacceptabel hoog kan uitvallen!). “Melioratie” is een landbouwkundige term voor grondverbetering. “Optimus” herkennen we in de optimist, het optimum, een optimale prestatie. Als iets optimaal is, is dat het beste, het gunstigste. Anders gezegd: als iets niet beter kan, is het zo *goed mogelijk*, oftewel het beste in de gegeven omstandigheden.

De woorden “zo.....mogelijk” vergezellen *nooit* een comparatief of een superlatief, maar *altijd* een positief (zo goed mogelijk, zo koud mogelijk).

Hiermee is aangetoond dat iemand die “zo optimaal mogelijk” zegt, niet weet dat optimaal een woord met superlatieve betekenis is. Men dient óf “optimaal” óf “zo goed mogelijk” te zeggen en “zo optimaal mogelijk” is een zuivere contaminatie en dus fout. Van Dale wil de brokkenmakers graag gelijk geven en stelt dat “optimaal” ook “goed” kan betekenen. Om dat te onderbouwen wordt de zaak omgedraaid en wordt als bewijs van die stelling het voorbeeld “zo optimaal mogelijk” aangevoerd...! Zo werkt het woordenboek mee aan de verbreiding van foutieve betekenissen van woorden.

Ten slotte, wat is nu de tegenhanger van “optimaal”? Vreemd, maar die ontbreekt. Slecht, slechter, slechtst is in het Latijn *malus, peior, pessimus*. U herkent de *malus* als u een trede zakt op de ladder van een steeds hoger kortingspercentage op uw autoverzekering bij schadevrij rijden. De pejoratieve betekenis van iets is een betekenis in slechtere zin, maar dit is bepaald geen algemeen bekend woord. Pessimist en pessimistisch herkennen we, maar pessimaal, de logische tegenhanger van optimaal, bestaat niet. Hoewel.... Als we het nu allemaal eens gaan gebruiken (zoals ik in de titel van dit boekje!), maar dan wel goed: “het pessimale scenario” enz., en dus niet “zo pessimaal mogelijk”, dan mag het van mij in 2012 best in de volgende druk van Van Dale....

Je zou verwachten dat in de media met het begrip *Justitie* zorgvuldig wordt omgegaan. Daarop is echter wel wat aan te merken. Ik fris eerst uw geheugen even op met een stukje staatsrecht.

Aristoteles (4^e eeuw v.C.) onderscheidde drie functies van het staatsbestel: wetgeving in het algemeen belang, bestuur om de wetten uit te voeren, en de rechterlijke functie ter beslissing van geschillen. Montesquieu ontwikkelde dat in 1748 in zijn boek "De l'esprit des lois" tot zijn doctrine van de scheiding der machten, de Trias Politica, om de vrijheid van de burgers te waarborgen. Op landelijk niveau hebben wij deze doctrine voor een groot deel overgenomen: wetgeving doen regering (Koning en Ministers) en parlement weliswaar samen, maar het parlement heeft het laatste woord; uitvoering doet de regering, met de plicht tot verantwoording aan het parlement, en over geschillen beslissen onafhankelijke rechters.

Terug nu naar het begrip Justitie. We denken dan in de eerste plaats aan de Minister van Justitie en aan het Ministerie of Departement van Justitie. De minister kan via het college van procureurs-generaal aanwijzingen geven aan het Openbaar Ministerie (OM), dat namens de Staat strafbare feiten met behulp van de politie opspoort, en deze vervolgens ter beslissing aan de rechter voorlegt. Bij de rechtbank gebeurt dat door de officier van justitie en bij het gerechtshof door de advocaat-generaal, terwijl de procureur-generaal bij de Hoge Raad een voornamelijk adviserende functie heeft. Dit OM is de zgn. *staande* magistratuur. De *zittende* magistratuur is het andere deel van de rechterlijke macht. Dat zijn de kantonrechters/rechters bij de 19 rechtbanken en de raadsheren bij de vijf gerechtshoven en de Hoge Raad. Dezen worden voor het leven (70) benoemd en zijn onafhankelijk. De minister mag zich hooguit met hun arbeidsrechtelijke positie bemoeien.

Justitie is dus een algemene term voor alle onderdelen die direct of indirect met de minister van Justitie te maken hebben. Die term mag niet verengd worden alsof die slechts zou slaan op een deel van de rechterlijke macht, te weten het OM, en dat gebeurt in de praktijk steeds vaker. Zo kopte NRC Handelsblad op 14 april: “Justitie weigert getuigen op te roepen”, waar-na (correct) vervolgd werd met: “OM negeert rechter in Schiedamse parkmoordzaak”. Op 14 juni stond in het hoofdartikel dat alleen *justitie* verdachten mag aanwijzen en alleen *de rechter* een dader mag veroordelen. Hoewel de foutieve benaming niet tot misverstanden kan leiden dient men de juiste terminologie te hanteren.

In 2005 heeft een commissie in een tussenrapport aan de regering gesuggereerd een nieuw Ministerie van Veiligheid op te richten, waarin o.a. de taken van het OM worden ondergebracht. Rechtspraak zou dan in een nieuw Ministerie van Bestuur en Recht terecht komen, en de Ministeries van Justitie en van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties zouden verdwijnen. Dan worden zittende en staande magistratuur departementaal gescheiden en wordt het nóg belangrijker dat men de term *Justitie* correct hanteert! Eind 2006 wordt hierover een eind-rapport verwacht (situatie medio 2010: met die voorstellen is niets gedaan en in de organisatie is niets veranderd.)

Ten slotte nog een opmerking over de rechtsstaat, de staatsvorm die wij in Nederland kennen en die het recht als hoogste gezag handhaaft. Dit begrip wordt opvallend vaak in de pers met één s geschreven. Zoals wel vaker, is het ook hier bij de tussen-s oppassen geblazen: het is recht-matig, rechtspraak en recht-streeks, maar rechts-feit, rechts-geding, rechts-pleging en rechts-staat.

Ik hoop dat ik uw rechtsgevoel geen onrecht heb aangedaan.

De Nederlandse taal kent een groot aantal spreekwoorden/uitdrukkingen/zegswijzen, waarin meestal op lichtvoetige wijze naar een situatie wordt verwezen. Van tijd tot tijd horen we op de radio of televisie, of lezen we in kranten, tijdschriften enz., nieuwe termen die ik hier onder de noemer beeldspraak breng: het zich uitdrukken in beelden. Wie een beeldspraak verzint geeft blijk van een creatieve geest. Er zijn diverse voorbeelden te geven van beeldspraak die, samen met zijn uitvinder, algemeen bekend is geworden, zoals: "Elk nadeel heb se voordeel" van Johan Cruijff.

Ik verzamelde het afgelopen jaar een aantal voorbeelden van opvallende beeldspraak, waarbij ik er gemakshalve van uitga dat de "beeldspreker" die zelf heeft verzonnen. Als eerste noem ik een uitspraak van Staal, commissaris der koningin in Utrecht, die wat mij betreft als de beste beeldspraak van het jaar geboekstaafd mag worden. Toen minister Pechtold in oktober 2005 twijfelachtige opmerkingen over het Antillen-dossier maakte, zei Staal dat Pechtold met al zijn charmes herkenbaar was voor de kiezer en voor zijn eigen partij-genoten. Hij vervolgde: "maar hij loopt wél het gevaar dat hij het imago krijgt van een eendagsvlieg die zijn dag niet had."

In willekeurige volgorde laat ik u er nog een paar lezen die ik een eervolle vermelding zou willen geven:

- De directiewoordvoerder van dagblad Trouw wilde het publiek niet alarmeren toen bij een dalende oplage besloten was over te gaan op halfbladformaat. Hij zei: "Het is geen herschik-king van de dekstoelen op het moment dat de Titanic vergaat."
- Een Gelders Statenlid kreeg het verwijt dat de Provinciale Staten op de stoel van Gedepu-teerde Staten waren gaan zitten. Hij vond dat een verkeerde conclusie en antwoordde: "U knoopt een touw aan een elektriciteitskabel."

- De Raad van Economisch Adviseurs (REA), adviesraad van de Tweede Kamer, stelde in zijn advies over de miljoenennota 2006 één uniform belastingtarief voor. Daarbij zou de hypotheekrenteaftrek aangepakt moeten worden. VVD en CDA vonden dat laatste niet logisch en zeiden: “De REA gooit hiermee een handgranaat met de pin eruit in de Tweede Kamer.”

- De vakbonden geloofden niet in de koopkrachtverbetering die het kabinet in september 2005 in het vooruitzicht stelde. CNV-voorzitter Paas zei: “Het kabinet plakt de band die het eerst lek heeft gestoken.”

- NRC Handelsblad concludeerde in februari (met vooruitziende blik?) na het aftreden van D66-fractievoorzitter Dittrich: “Met D66 gebeurt hetzelfde als met een stuk zeep in een warm bad: het wordt kleiner en glibberiger tot het verdwijnt.”

- Topman Huberts van NS Reizigers trok drie omstreden plannen in, o.a. omdat die niet met het personeel waren besproken: “Je kunt het beest wel aan zijn staart trekken, maar de ervaring leert dat het dan de andere kant opgaat.”

Heb ik u wat glimlachjes kunnen ontlokken? Dan heb ik mijn doel met dit stukje bereikt. Als u vindt dat “Beeldspraak” een jaarlijkse rubriek moet worden, wek ik u graag op mij uw (of andermans) vondsten te mailen.

In dit stukje over de uitspraak van woorden ga ik me op glad ijs begeven. Immers, wie bepaalt welke uitspraak correct is? Iemand die *oto* en *otomaat* zegt, zegt misschien *autodidact* en *autonoom*, en dat lijkt dan niet erg consequent. Maar het is natuurlijk de vraag of in taalkwesties alles altijd consequent moet zijn.

Al doende leert men. Zo kwam ik er pas een paar jaar geleden achter hoe je de naam van de snelle luchtkussenboot die voor de verbinding over Het Kanaal zorgt, moet noemen. Ik heb het dan over de hovercraft. Hoe spreken we dat *hover* uit? Niet als de vroegere Amerikaanse president en het stofzuigermerk Hoover, ook niet als de stad Dover, en evenmin als Lady Chatterley's lover. De correcte uitspraak is *hovver*, met de o van hot en got. In hovercraft zit het werkwoord *to hover*, dat hangen boven of zweven betekent. Eerlijk zeggen: wist u dat en sprak u het woord goed uit? Zo ja, dan neem ik mijn petje voor u af!

Na dit aanloopje stap ik over op een paar eetbare zaken. Eerst *entrecote*. Ik weet niet hoe het u vergaat maar ik heb nog nooit in een Nederlands restaurant een entrecote gegeten die door de ober correct bij zijn naam werd genoemd. Zonder uitzondering zeggen ze allemaal antrekoo. Het Franse *entrecôte* betekent letterlijk *tussenribstuk*. Dat klinkt heel wat prozaïscher dan de heerlijke malse biefstuk die achter de naam schuilgaat. Rib is dus *côte*, en dat woord heeft nog diverse andere betekenissen, waarvan die van *kust* of *landtong* het meest bekend is: de Côte d'Azur, de Côte d'Or. Hoewel *antrekoot* slechts een flauwe afspiegeling is van de manier waarop het woord in het Frans uitgesproken dient te worden, is volkomen duidelijk dat in de uitspraak twee t's hoorbaar zijn. Antrekoo is dus gewoon fout.

Verder trek ik ten strijde tegen de uitspraak van het woord *filet*, dat we meestal in combinatie gebruiken: kipfilet, varkensfilet, zalmfilet. Ik schat dat meer dan 90 procent van de Nederlanders dit woord uitspreekt als *filee*, en dat wordt tot mijn schrik ook aangegeven in diverse woordenboeken. Filet is echter net zo'n Frans woord als *secret*, *guichet*, *crochet* (zelfstandige naamwoorden), en *Trichet*, *Trenet*, *Signoret*, *Monet* (eigennamen). Het wordt dus aan het eind op dezelfde manier uitgesproken, met een è-klank. Filè dus. Voor filee is geen enkele zinnige verklaring te vinden, het is gewoon een foute uitspraak. Voor de volledigheid: er zijn ook Franse woorden op –et die vanuit het verleden zó ingeburgerd zijn dat we de *et* als in *het* en *net* uitspreken: *ballet*, *brevet*, *couplet*, *toupet*, *poulet*. Filet (rijmend op *het*) zou dus nog te verklaren geweest zijn, maar filee niet.

Ik zou natuurlijk graag willen dat deze fouten worden hersteld. Neerlandici vinden dat niet nodig, die noemen dit taal-*ontwikkeling*, maar u begrijpt wel dat ik het taal*verloeding* noem. Maar ik moet eerlijk zijn. Hoop op herstel is niet realistisch meer, want het kwaad is al te ver voortgewoekerd.

We zullen dus moeten accepteren dat de meeste mensen *antrekoo* en *kipfilee* zeggen. Maar ik blijf nog wel een tijdje tegenspartelen, o.a. via de titel van dit boekje. Spartelt u mee, ik bedoel: spartelt u mee tegen?

Sinds enkele jaren wordt in Nederland zorgvuldig bijgehouden hoeveel nieuwe woorden er elk jaar bij komen. Na verloop van tijd kun je dan vaststellen welke woorden zich blijvend een plaats in onze taal hebben verworven.

Ook toen nog geen systematische registratie plaatsvond was de Nederlandse taal altijd al levend, in die zin dat er nieuwe woorden bij kwamen en dat andere in onbruik raakten en op den duur niet meer in woordenboeken werden opgenomen.

Een van de meest interessante woorden vind ik in dit verband het werkwoord *confronteren*, dat “tegenover elkaar stellen” betekent en waarbij vaak sprake is van een onplezierige ervaring. Het zelfstandig naamwoord is *confrontatie*, maar de lijdende vorm, *geconfronteerd worden*, wordt het meest gebruikt. Het werkwoord stond al in de eerste druk van Van Dale (1872), en tot ongeveer dertig jaar geleden was het een onopvallend woord, dat iedereen wel kende maar dat toch maar spaarzaam werd gebruikt. Sindsdien is de gebruiksfrequentie echter sterk toegenomen, en die opmars duurt tot heden voort.

Iedere Nederlander wordt tegenwoordig regelmatig geconfronteerd met iets of iemand. Een goede graadmeter voor deze stelling vormen nieuwsprogramma's op de televisie waarbij willekeurige Nederlanders worden geïnterviewd. Het bijzondere is niet alleen dat *iedereen* het woord gebruikt, maar vooral dat iedereen het *correct* gebruikt en dat men dus weet wat men zegt. Dat is opvallend, omdat lang niet iedereen zal weten waar dit woord vandaan komt. Daarover nu wat meer.

In november 1989 schreef de neerlandicus Heestermans in een krantenartikel dat hij in “Nederlandsche Historiën”,

een boek van P.C. Hooft uit de 17^e eeuw, de volgende zin tegen-kwam: “Booven gekoomen, werd hij... teeghens Van de Wiele bevoorhooft.” Hij realiseerde zich toen dat Hooft daarmee *confronteren* bedoelde, wat van het middeleeuws-Latijnse werk-woord *confrontare* komt. *Con* = cum, dat betekent met of bij. *Frons* betekent voorhoofd en ook wel voorzijde of front. *Be* is de verzwakte vorm van bij, en zo kwam Hooft tot zijn letter-lijke vertaling: *bevoorhoofden*. Dat werkwoord is echter nooit in onze taal doorgedrongen. Wij zouden nu zeggen: “...werd hij met Van de Wiele geconfronteerd”.

Uit deze toelichting blijkt dat je letterlijk met je voorhoofd tegenover iets of iemand staat als je met iets of iemand wordt geconfronteerd.

In het Nederlands heeft het woord *frons* een iets andere betekenis gekregen: een rimpel op het voorhoofd, die een uiting is van ontstemming of van ingespannen denken. Het werkwoord *fronsen* is dan: rimpels trekken, en dat kunt u doen op drie manieren: u kunt uw voorhoofd, uw wenkbrauwen, of uw gelaat fronsen.

U begrijpt dat ik hoop dat u deze lichaamsdelen tijdens lezing van dit stukje alle drie met rust hebt kunnen laten.

Net zoals in 2005 bij het tiende, sta ik nu even stil bij het vijftiengste stukje. Omdat Voeksnieuws tien keer per jaar uitkomt, ben ik nu dus tweeënehalf jaar een van de “medewerkers van de redactie”.

Twee maanden geleden maakte ik voor het eerst een informele bijeenkomst mee van het Voeksbestuur, de redactie en de medewerkers, en het was heel plezierig om in die omgeving o.a. over ons aller blad te spreken. Ik vond het speciaal een genoegen om Jim Keulemans te ontmoeten. Zijn prachtige Mr Jike-stukjes bezorgen mij, en ik neem aan ook u, al jarenlang veel plezier.

Hoe kijk ik zelf tegen dit “medewerker zijn” aan? Welnu, laat ik vooropstellen dat u gemerkt zult hebben dat ik graag achterhoedegevechten lever (bijvoorbeeld bij “Optimaal: de overtreffende trap” en “Hoevercraft, antrekoo en kipfilee”). Ik zoek altijd naar logica, maar taal is van nature niet altijd logisch en bovendien zijn er veel onlogische maar toch geaccepteerde ontwikkelingen. Ik weet dus best dat ik niet de pretentie moet hebben dat door mijn signalering fouten zullen verdwijnen. Toch ben ik graag een paar uurtjes bezig om aan te tonen waarom iets gewoon fout ging en toen zo gebleven is. Ik verbeeld me dat zo’n constatering vanuit historisch oogpunt zelfs nog wel een zeker nut kan hebben.

Daarnaast zijn er natuurlijk veel onderwerpen waarbij van goed of fout geen sprake is maar waarbij ik woorden of uitdrukkingen analyseer en er wat achtergronden bij geef. Dat leidt dan hopelijk tot de reactie “grappig, daar heb ik nooit bij stilgestaan”. In de inleiding bij mijn eerste stukje stond dat als een van mijn doelstellingen vermeld.

Verder zou ik geen goede taakopvatting hebben als ik niet zo nu en dan een originele gedachte aan u presenteer.

Uit de reacties die ik kreeg mag ik afleiden dat in ieder geval mijn stukjes “Nooit”, “Met gepaste trots” en “De lees-schrijfrelatie” als oorspronkelijk zijn ervaren. Degenen die dat waarden kan ik toezeggen dat er meer zullen volgen.

Hoe verloopt het contact schrijver – lezers? Het aantal reacties is zelden meer dan twintig, waarbij de meeste afkomstig zijn uit een kring van vrienden/kennissen aan wie ik mijn stukjes per e-mail stuur. Ik vind dat aantal prima, want zo kan ik iedereen ook persoonlijk antwoorden zonder dat er een enorme administratie bij komt kijken.

Hoe gaat het met de Nederlandse taal anno 2007? Eenvoudig gesteld: het rommelt nogal. In 2006 kwamen de Taalunie en het Genootschap Onze Taal tot een ferme botsing die leidde tot het Witte Boekje, dat in een aantal spellingregels afwijkt van het Groene Boekje van de Taalunie. De redactie van het blad Onze Taal opent deze maand een vaste rubriek waarin lezers hun mening kunnen geven over hun inziens ongewenste taalontwikkelingen. U begrijpt dat ik van die gelegenheid ook graag gebruik maak. In dat januarinumnummer komt ook het woord *corruptief* weer ter sprake, in een door een redacteur (neerlandicus) en mij (leek) geschreven samenspraak. Mijn conclusie in april vorig jaar (zie nr. 18) dat het *corruptief* moet zijn blijft daarin recht overeind.

Wilt u een proefabonnement op Onze Taal?
Kijk op www.onzetaal.nl of bel 070 – 3561220.

U vraagt me misschien: “Wanneer schrijf je wéér zo’n terugblik-stukje?” Dat zou dan het vijftigste moeten zijn en medio 2009 moeten verschijnen. Als ik van u “mag blijven”, en als dat van de redactie óók mag, ga ik graag proberen die mijlpaal te halen.

Als we in een woord de lettercombinatie cc aantreffen, hebben we bijna altijd met een woord van vreemde herkomst te maken. Overigens is "cc" op zichzelf ook al een begrip met verschillende betekenissen. Zo is het de afkorting van cubic centimetre, de inhoudsmaat kubieke centimeter. Verder wordt de compagniescommandant in het leger kortweg "de cc" genoemd. Ook is cc de aanduiding voor "in afschrift gestuurd aan", met een Engelse versie (carbon copy) of een Franse (copie conforme). De vraag is nu, hoe cc uitgesproken moet worden als die letters samen met andere een woord vormen.

De cd-rom van de Van Dale van 2005 geeft aan dat er 686 woorden zijn die een dubbele c bevatten. Bijna allemaal worden die óf als ks óf als kk uitgesproken. Wij Hollanders weten automatisch dat je *accent* met ks en *accuraat* met kk uitspreekt. Maar hoe leg je uit aan een Chinees die Nederlands wil leren, dat *akkent* en *aksuraat* fout zijn?

Het antwoord is in een heel eenvoudige regel te geven, die ik van de Taaladviesdienst kreeg, maar die ik vroeger nooit geleerd heb: **de uitspraak van woorden met cc is meestal kk, maar bij cce en cci ks.**

Voorbeelden met ks zijn: *accent*, *succes* (cce), *vaccin*, *geaccidenteerd* (cci). Voorbeelden met kk zijn: *meccano*, *occasion* (cca), *Pinocchio* (cch), *acclimatiseren*, *occlusief* (ccl), *accolade*, *accountant* (cco), *accrediteren*, *accres* (ccr), en *occult* (ccu). Er zijn maar een paar uitzonderingen, zoals *cappuccino* (tsj in plaats van ks) en *bacchanaal* (gg in plaats van kk).

Het woord dat mijn nieuwsgierigheid prikkelde zag u in de aanhef: *accessoires*. Volgens de zo-even gegeven regel moet dit woord uitgesproken worden met ks, omdat het een woord met cce is.

Het wonderlijke met dit woord is nu, dat het van die 686 woorden met cc volgens Van Dale het enige is dat met ss wordt uitgesproken. Inderdaad horen we vaak *assessoires* zeggen en ik moet toegeven dat ik het zelf ook zeg. In een enquête van het Genootschap Onze Taal in november 2005 was 69 % van de ongeveer 1000 congresgangers het met de ss-uitspraak eens.

In de uitspraakwoordenboeken van Heemskerk en Zonneveld (2000) en van De Coninck (1974) wordt echter *ks* aangegeven, en ook in het Frans, waar het woord vandaan komt (*accessóires*) en het Engels (*accessories*) is de uitspraak duidelijk *ks*.

De 31% deelnemers aan de Onze Taal-enquête die *ks* zeggen hebben natuurlijk gewoon gelijk. Er is geen enkele goede reden te verzinnen waarom wij bij dat éne cc-woord niet gewoon, volgens de hierboven gegeven regel, de keus zouden maken tussen *kk* en *ks*. We zeggen allemaal *ks* bij de andere cce-woorden, zoals *aksent*, *aksept* en *akses*, en dus horen we ook *aksessoires* te zeggen.

Ik geef het goede voorbeeld en zeg dat in het vervolg.
U ook?

Bij *danken* denken we aan iets positiefs, bij *wijten* aan iets negatiefs. We kunnen de volgende varianten onderscheiden:

1. Danken/wijten: ik dank mijn winst aan Jan/ik wijt mijn verlies aan Piet.
2. Te danken hebben/te wijten hebben: ik heb mijn winst aan Jan te danken/ik heb mijn verlies aan Piet te wijten.
3. Te danken zijn/te wijten zijn: mijn winst is aan Jan te danken/mijn verlies is aan Piet te wijten.

Verder kan ik Jan voor mijn winst *bedanken* en kan ik Piet mijn verlies *verwijten*.

Opvallend is, dat *danken* een nauwere relatie met de hoofdpersoon heeft dan *wijten*. Ik kan bijvoorbeeld zeggen: "Ik wijt mijn verlies aan Piet, maar anderen wijten het aan Karel." Bij danken gaat dit niet: "Ik dank mijn winst aan Jan, maar anderen danken die aan Kees" klopt niet. Het moet dan worden: "..., maar anderen vinden dat ik die te danken heb aan Kees", of: "...dat die te danken is aan Kees." Danken en wijten betekenen dus wel allebei "toeschrijven", maar alleen de hoofdpersoon zelf kan iets aan een ander danken.

Een ander verschil is dat we in relatie met danken het woord *dankzij* kennen. Het woord is een combinatie van *dank* en *zij*, waarbij *zij* een werkwoordsvorm is: *dank zij (aan) Jan*, net als *ere zij (aan) God*. De zin "Dank zij Jan dat ik heb gewonnen" werd vervolgens: "Dankzij Jan heb ik gewonnen."

In de eerste druk van Van Dale (1872) stond nog het woord *wijt* of *wijte* vermeld, met als betekenis *beschuldiging*, *aantijging*, *verwijt*, *schuld*. De tegenhanger van *dankzij* zou dus *wijtzij* moeten zijn, maar dat woord bestaat niet. We moeten een negatieve lading dus aangeven met *(ver-)wijten*, *te wijten hebben* of *te wijten zijn*, of met een van de neutrale

termen *door*, *door toedoen van* en *ten gevolge van*. Toch gebruikt men vaak ten onrechte *danken* en *dankzij*, getuige de volgende voorbeelden uit de pers:

- PvdA-leider Bos heeft het zetelverlies grotendeels aan zichzelf te danken.
- De ramp is aan een constructiefout in de brug te danken.
- Dankzij de uitlatingen van zijn partijgenoot is Zalm al 300 mln van de 3,1 mld kwijt.

In het Frans is dankzij “*grâce à*”, met als tegenhanger het meer neutrale “*à cause de*”. In het Engels is dankzij “*thanks to*”. Net als bij ons is er in het Engels geen tegenhanger en wordt “*thanks to*” ook gebruikt met een negatieve lading.

U begreep het al: dankzij het ontbreken van *wijtzij* kreeg ik inspiratie voor dit stukje.

“Weet jij altijd precies op welke lettergreep van een woord de klemtoon komt?”

“Daar zal ik me best wel eens in vergissen, maar in grote lijnen denk ik dat ik dat wel weet, ja.”

“Ik heb een probleem waarmee je me misschien kunt helpen. Ik heb vroeger geleerd dat je deméntie moest zeggen. Maar tegenwoordig heeft iedereen het over dementié. Hoe zit dat nou?”

“De mensen zijn dat gaan zeggen omdat het gangbaar is geworden in de medische wereld. En als een arts het over dementié heeft, gaan zijn patiënten dat natuurlijk ook zeggen.”

“Waarom zouden artsen dementié zeggen?”

“Daar is wel een reden voor te geven. Zij hebben dagelijks te maken met honderden medische termen die op –ie eindigen, en die zijn bijna allemaal uit het Grieks afkomstig. De klemtoon ligt daar altijd op de laatste lettergreep. Er zijn talloze voorbeelden te noemen: afasie, anesthe-sie, difterie, dyslexie, leukemie, oncologie, therapie, enz.”

“Maar dementie is toch óók een medische term?”

“Zeker. Maar het grote verschil is, dat dementie niet uit het Grieks, maar uit het Latijn komt. En in het Latijn hebben alle woorden op –entia (bij ons dus: -entie) de klemtoon op -en. Voorbeelden te over: abséntie, cleméntie, frequéntie, preténtie, urgéntie, enz. En dus is het ook deméntie.”

“Dat is allemaal wel aardig, maar er zijn maar weinig mensen die Latijn en Grieks hebben geleerd. Hoe moeten al die anderen dat nu weten?”

“Dat lijkt lastig, maar het is toch heel simpel uit te leggen zonder er Grieks en Latijn bij te halen: *woorden op –entie*

hebben de klemtoon op –en. Meer hoef je niet te zeggen, want het grappige is dat de meeste mensen de Griekse medische woorden op –ie altijd goed uitspreken, met de klemtoon op de –ie.”

“Ik zag op de cd-rom van Van Dale dat er 370 woorden op –entie zijn. Die hebben inderdaad, zoals je zegt, allemaal de klemtoon op –en, behalve dementie, daar staat dus dementié. Tot 2005 gaf Van Dale deméntie aan, zoals bijna alle andere woordenboeken nog steeds doen, evenals de uitspraakwoordenboeken van Heemskerk en Zonneveld en van De Coninck, en zelfs het Geneeskundig Woordenboek van Pinkhof. Ook in het Engels en Frans ligt de klemtoon op de tweede lettergreep: *dementia* en *démence*. Waarom zou Van Dale dat veranderd hebben?”

“Omdat Van Dale wat je noemt “de massa” volgt. Op een bepaald moment is een medicus of een journalist, in ieder geval een bekend iemand, dementié gaan zeggen. Zijn omgeving nam dat over, de fout werd niet in de media aan de kaak gesteld, en zo raakte de foute uitspraak ingeburgerd. Van Dale neemt die dan over.”

“Van Dale registreert dus en schrijft niet voor.”

“Juist. Maar zij moeten daarbij de knop niet abrupt omdraaien. Velen blijven immers, net als jij en ik, heus wel deméntie zeggen. Van Dale had de correcte uitspraak, deméntie, niet mogen schrappen, alsof die uitspraak nu ineens fout zou zijn. Er had moeten staan: “deméntie, tegenwoordig ook wel dementié.” Hopelijk corrigeert Van Dale dit in de volgende druk.”

(In samenspraak met prof. dr. P.-A. Coppens eveneens verschenen in Onze Taal 2007 – 11.)

“Natuurlijk weet ik dat!” zal waarschijnlijk uw antwoord zijn, en ik kan me uw lichte irritatie ook wel voorstellen. Toch zitten we er allemaal wel eens naast. Ik behandel in dit stukje twee uitdrukkingen die zeer velen in woord en geschrift in feite verkeerd gebruiken. U zult mij tegenwerpen dat ze door die ruime toepassing vanzelf goed Nederlands zijn geworden, en de woordenboeken en de neerlandici geven u daarin gelijk. Daarom is het zo nodig dat iemand met een breed publiek, zoals een journalist of een tv-presentator, gecorrigeerd wordt wanneer hij een fout maakt (versprekingen en verschrijvingen natuurlijk niet meegerekend). Anders is het gevolg immers vaak dat het publiek die fout overneemt.

Eerst ga ik het met u hebben over het keren van het tij. In het Woordenboek der Nederlandsche Taal vinden we bij keren in samenhang met getij of tij: “omslaan, omkeren, de tegenovergestelde kant uitgaan; dikwijls in figuurlijke opvatting met betrekking tot verandering van omstandigheden: het tij was gekeerd.” De letterlijke betekenis van “het tij keert” is de fase waarin, telkens na ongeveer zes uur, de getijden eb en vloed elkaar afwisselen. Het tij is altijd onderwerp, het keert zichzelf. Het tij kan geen lijdend voorwerp zijn, men kan het tij niet keren, want geen mens kan invloed uitoefenen op de wisseling van eb en vloed. Pogingen om het tij te keren of te laten keren zijn dus per definitie tot mislukken gedoemd. Toch lezen we bijna elke week in de krant dat er weer iemand, vaak een politicus, een poging gaat doen. Een paar jaar geleden richtten 450 organisaties zelfs een platform “Keer het tij” op om tegen het overheidsbeleid te protesteren. Niemand van de duizenden mensen die daarbij betrokken waren kwam op het idee dat deze oproep in feite onuitvoerbaar is! Het is trouwens opmerkelijk dat noch de goede, noch de foute versie van de uitdrukking in Van Dale is opgenomen.

Mijn tweede voorbeeld is de uitdrukking baat het niet dan schaadt het niet. De correcte oorspronkelijke tekst luidt: “Baat het niet, het schaadt ook niet.”

In 1995 schreef Van Dale nog: “Baat het niet dan schaadt het niet. Verkeerdelijk voor: baat het niet, het schaadt ook niet: je kunt het wel doen, want je riskeert niets.” In 2005 keurt Van Dale de foute versie goed, gezwicht voor het feit dat Google die meer dan 25.000 (!) keer aangeeft, tegen slechts 600 keer de correcte oorspronkelijke versie.

Hoewel het er dus naar uitziet dat de foute versie “goed” Nederlands is geworden omdat verzuimd is er tijdig en met succes tegen op te treden, blijf ik erbij dat het woordje “dan” slechts kan betekenen dat datgene wat erop volgt, het gevolg is van het niet-baten.

De fasering is de volgende, beginnend met de voorfase: Probeer dit eens.

Stap 1: Baat het niet,

Stap 2: dan: geeft dat niet, / is dat niet erg, / kun je het rustig tóch proberen,

Stap 3: want het brengt ook geen schade toe / omdat het ook geen schade toebrengt.

In de oorspronkelijke – en correcte – versie kun je stap 2 en 3 vervangen door: “het schaadt ook niet”. Neerlandicus Reinsma legt uit dat stap 1 een toegevende en niet een voorwaardelijke bijzin is. Een toegevende bijzin leidt met “ook al baat het niet,” tot de hoofdzin “het schaadt ook niet”. Een voorwaardelijke bijzin leidt met “als het niet baat,” tot de hoofdzin “(dan) schaadt het niet”. Op een andere manier zeg ik hetzelfde: als je “dan” introduceert, heb je stap 2 en 3 nodig en kun je na stap 1 niet volstaan met “dan schaadt het niet”.

Misschien komt er eens een ontwikkeling waardoor het tij dat ik in dit stukje beschrijf toch nog een beetje keert, ten bate van ons allen.

Een NIPO-onderzoek in 1998 wees uit dat Nederland 1,3 miljoen schrijvers heeft, dat is ruim 10% van de bevolking van 10 jaar en ouder. Hun genre is gedichten (620.000), korte verhalen (372.000), lied- en toneelteksten (248.000) en romans (60.000). Voor deze groep deze keer wat specifieke tips.

In uw teksten zult u af en toe gebruik maken van de directe rede, waarmee u uw personages sprekend opvoert. U citeert hen dan met behulp van aanhalingstekens (aht's), maar die worden bij citaten nogal eens verkeerd gebruikt. Hieronder geef ik 17 voorbeelden waarmee u in bijna alle situaties uit de voeten kunt. Een beetje prozaïsch is het wel...

Het onderscheid tussen enkele en dubbele aht's ligt niet vast. Voor een citaat van meer dan een paar woorden gebruikt men meestal dubbele, en voor een citaat binnen een citaat enkele. Complete citaten beginnen met een hoofdletter.

A. Citaten *aan het begin* van een zin.

1. Bij een ónonderbroken citaat vervalt de punt aan het eind van het citaat, en komt er ná het 2e aht een komma: "Ik ga wandelen", zei Jan tegen Piet.
2. Bij een ónderbroken citaat waar een komma in hoort, komt deze vóór het 2e aht. Tevens komt er een komma vóór het 3e, en de zin eindigt met het 4e: "Piet," zei Jan, "ga je mee wandelen?"
3. Bij een ónderbroken citaat waar géén komma in hoort, komt er een komma ná het 2e aht, en een vóór het 3e. De zin eindigt met het 4e: "Straks", zei Jan, "ga ik wandelen."

B. Citaten *in het midden* van een zin.

4. Een punt achter het citaat vervalt: Jan heeft "Ik ga wandelen" gezegd.
5. Een vraagteken blijft staan: Jan heeft "Ga je mee?" gezegd.

6. Een uitroepteken blijft staan: Jan heeft “Ik ben boos!” geroepen.

C. Citaten *aan het eind* van een zin.

Een compleet citaat en een citaat dat een volledige zin is, wordt voorafgegaan door een dubbele punt. Bij samenloop van *twee punten* vervalt de tweede:

7. Jan zei tegen Piet: “Ik ga wandelen.”

Bij samenloop van *een punt en een vraag- of uitroepteken* vervalt de punt:

8. Jan vroeg aan Piet: “Ga je mee wandelen?”

9. Is het waar dat Jan zei: “Ik ga wandelen”?

10. Jan snauwde tegen Piet: “Je gaat *nú* mee wandelen!”

11. Piet durfde nota bene te zeggen: “Ik heb er geen zin in”!

Samenloop van *twee vraag- of uitroeptekens, of een combinatie*, is mogelijk:

12. Is het waar dat Jan aan Piet vroeg:

“Ga je mee wandelen?”?

13. Piet durfde nota bene te zeggen: “Ga toch zelf!”

14. Piet durfde nota bene te zeggen: “Ga je nu nog?”!

15. Is het waar dat Piet tegen Jan snauwde: “Ik vertik het om mee te gaan!”?

Aan een incompleet citaat en een citaat dat geen volledige zin is, gaat geen dubbele punt vooraf. Ze beginnen met een kleine letter, en eindigen zonder punt:

16. Jan verweet Piet zijn “aanzelende, ja zelfs afhoudende reactie”.

17. Koenen geeft als verklaring “met nadruk bepleiten”.

De Taaladviesdienst gaf mij voor de tekst zijn keurmerk. Misschien leidt dat voor de schrijvers onder u tot een ezelsoor in dit boekje.....

De kwestie Aboutaleb-Verdonk dateert van vorig jaar oktober. Verdonk eiste excuus van A-boutaleb voor diens uitspraken, maar die weigerde en zei slechts dat het hem speet als Verdonk zich door zijn uitspraken gekwetst voelde. In de Amsterdamse gemeenteraad ontstond verwarring over de betekenis van het begrip *excuus*. Later werd de strijdbijl alsnog begraven. Ik vond de begrippen *spijt*, *excuus* en *verontschuldiging* interessant genoeg om deze eens nader te onderzoeken.

Het woord *spijt* drukt een gevoel uit, en wel een gevoel van teleurstelling, medeleven of berouw. Welk van de drie bedoeld wordt, wordt pas duidelijk als betrokkene zijn gevoel tot uiting brengt door zijn spijt te betuigen jegens een ander. Meestal doet hij dat door "Het spijt me" te zeggen. Er zijn in feite vier gradaties:

1. Je teleurstelling uiten over iets dat je ervaart: "Het spijt me (of: het is spijtig) dat de wedstrijd verregend is."
2. Idem, met een licht verwijt naar de aangesprokene: "Het spijt me (of: het is spijtig) dat je niet wat eerder bent gekomen."
3. Je medeleven uiten inzake iets dat een *ander* ervaart: "Het spijt me (voor je) dat je voor je examen gezakt bent."
4. Je berouw tonen over *eigen* handelen/nalaten waaraan je schuld erkent maar waarbij je geen boos opzet had: "Het spijt me (of: ik heb er spijt van) dat ik dat heb gezegd (of: gedaan, nagelaten)."

Alleen in geval 4 is er sprake van een *schuldgevoel*, en wel voor iets dat je had moeten voorkómen. Omdat je daarbij geen boos opzet had, pleit je jezelf in feite vrij van schuld.

In geval 4 kan je je gevoel over het gebeurde ook op een andere manier tot uitdrukking brengen, en wel met behulp van de begrippen *excuus* en *verontschuldiging*.

Die begrippen zijn synoniemen en worden ook in het meervoud gebruikt: *excuses* en *verontschuldiging*. In de kwestie Aboutaleb-Verdonk zien we dat de zondaar soms wel *spijt* wil betuigen, maar gevoelsmatig *excuus* een stap te ver vindt.

Het woord *excuus* komt van het Franse *excuse*, dat weer is afgeleid van het Latijn (*excusatio*, uit *ex* en *causa*). Met behulp van het begrip *rechtvaardiging* is *excuus* *aanbieden*, *vragen*, *eisen* en *aanvoeren* uit elkaar te houden:

1. Aan iemand *excuus* aanbieden (zich excuseren): “Ik heb schuld, maar mijn rechtvaardiging is dat ik geen boos opzet had.”
2. Aan iemand *excuus* vragen: “Ik heb schuld, maar ik had geen boos opzet en daarom vraag ik uw rechtvaardiging.”
3. Van iemand *excuus* eisen: “Ik eis van u dat u aan mij *excuus* vraagt (of: aanbiedt).”
4. Iets als *excuus* aanvoeren: een rechtvaardiging voor je gedrag geven zónder schuld te erkennen: “Het is vervelend dat ik te laat ben, maar de trein had vertraging.”

Bij 2, *excuus vragen*, wens je dat de ander zijn rechtvaardiging uitspreekt en jou daarmee in feite vergiffenis schenkt. Bij 1, *excuus aanbieden*, is die wens minder sterk.

Ten slotte twee uitdrukkingen met het woordje *kwalijk*. Als jij een ander gegriefd hebt, kan *hij* zeggen: “Ik neem u dat kwalijk”, terwijl *jij* kunt zeggen: “Neemt u mij (dat) niet kwalijk.”

Volgende maand ga ik in op een paar interessante gevallen die in het recent verleden in het buitenland hebben plaatsgevonden. Dan blijkt behalve *spijt zonder excuus* ook *excuus zonder spijt* mogelijk te zijn.

Vorige maand behandelde ik de begrippen *spijt* en *excuus*, waarbij bleek dat men soms wel spijt wil betuigen, maar excuus aanbieden een stap te ver vindt gaan. Ik noem u nu enkele gevallen die in het buitenland speelden en die overal uitgebreid de pers haalden.

Eerst de kwestie Zidane-Materazzi. Tijdens de finale van het wereldkampioenschap voetbal tussen Frankrijk en Italië op 12 juli 2006 trok Materazzi Zidane herhaaldelijk aan zijn shirt, waarop Zidane geërgerd uitriep: "Stop daarmee, na de wedstrijd kan je mijn shirt krijgen!" Materazzi antwoordde toen: "Ik heb liever je zuster", waarop Zidane in woede ontstak, hem een kopstoot toediende en met een rode kaart van het veld werd gestuurd. Na afloop bood hij op de televisie aan het publiek excuus aan, maar hij zei dat hij van zijn daad geen spijt had. Zijn redenering was, dat hij door spijt te betuigen Materazzi gelijk zou geven met wat die had gezegd. Daarvan kon geen sprake zijn, want Materazzi had hem ernstig geprovoceerd.

In Le Monde stond onder de kop "Zidane s'excuse mais ne regrette rien": "Je m'en excuse auprès des enfants et des personnes qui ont regardé cela, mais je ne regrette pas mon geste parce que le coupable est celui qui provoque."

Vervolgens speelde in Duitsland de kwestie van de paus en de moslimleiders. In september 2006 citeerde de paus in een redevoering in Beieren een Byzantijnse keizer die zich vroeger zeer negatief had uitgelaten over de islam. Dit leidde tot grote woede in de islamitische wereld. Vervolgens heeft de paus herhaaldelijk zijn spijt over de kwestie uitgesproken, maar hij heeft nooit excuus aangeboden: "Der Pabst sprach sein Bedauern aus, aber von Entschuldigung war keine Rede."

Zoals we zagen volgde Aboutaleb in Nederland een maand later jegens Verdonk aanvankelijk dezelfde koers.

In het Duits is er duidelijkheid in de excuuskwestie, want bij aanbieden en vragen zijn de werkwoorden verschillend: “excuus aanbieden” is *sich entschuldigen*, en “excuus vragen” is *um Verzeihung bitten*.

In 2006 jaar was er in Engeland een discussie over misstanden in het slavernijtijdperk. In een televisiedebat werd namens de regering gesteld: “You can’t apologize for something you haven’t done, can you?” Het werkwoord *to apologize* impliceert schuld hebben aan het gebeurde, daarvoor verantwoordelijk zijn, en er spijt van hebben. Met een *excuse* ligt dat anders: “An excuse is a means of avoiding or mitigating the responsibility for one’s actions”, met als voorbeeld: “His excuse for being late was that his train was delayed.”

In Japan betuigde de regering in 1993 “owabi” wegens het als seks-slavinnen misbruiken van vrouwen in de Tweede Wereldoorlog. Dat woord betekent “spijt voor gemaakte fouten”. Bij de herdenking van de Japanse capitulatie in augustus dit jaar werd door het Amerikaanse Huis van Afgevaardigden en in Nederland door de VVD aangedrongen op het veel zwaardere “shazai”, dat “excuus voor een begane zonde” betekent.

Mijn excuses dat ik u zo lang heb beziggehouden met dit onderwerp, maar het spijt me: ik heb er geen spijt van!

Vorig jaar kreeg u in september een rubriek Beeldspraak onder ogen, waarin ik een aantal opvallende uitspraken uit de afgelopen periode had opgenomen. Ik heb nu, mede met hulp van enkele lezers, een nieuwe collectie kunnen opstellen, die ik u hierbij aanbied. Ik begin met de uitspraak die ik als de winnende betitel: zeer beeldend, zeer kernachtig, vlijmscherp. De andere staan in willekeurige volgorde. Natuurlijk varieert ons aller gevoel voor humor, en dat betekent dat u misschien een andere uitspraak op de eerste plaats zet, maar dat mag u uiteraard rustig doen.

- Commentaar op Andries Knevels website na een vlak interview met Marco Pastors in de verkiezingstijd: "Sorry, Andries, maar je had de diepgang van een surfplank."

- Kamerlid Boris van der Ham naar aanleiding van de door minister Veerman gedeclareerde teambuildingsreis naar zijn boerderij in Frankrijk: "Als boerenminister had hij op zijn klompen moeten aanvoelen dat dit niet kan."

- Vanuit het Joegoslavië-tribunaal in Den Haag uitte men kritiek op de NAVO omdat Karadzic en Mladic maar niet werden opgepakt. Reactie vanuit de NAVO: "Het tribunaal moet niet spugen in de put waaruit het drinkt."

- Ben Knapen beschreef de reactie van minister Donner toen die werd aangevallen over zijn weinig offensieve houding jegens de sharia: "Hij deed in het Kamerdebat een pirouette, dat wil zeggen hij draaide zonder van positie te veranderen."

- In Leiden werd men vroeger gewaarschuwd wethouder Pechtold 's zomers weg te houden van kinderfeestjes. Als hij daar een ballon zou krijgen, zou hij immers wegens gebrek aan gewicht in het zwerk verdwijnen.

- Wethouder Moerkerke van Capelle zag te veel goedkope huurwoningen terechtkomen bij mensen die geweigerd werden in Rotterdam: “We hebben een probleem: onze spons is vol.”
 - Fractievoorzitter Jurriens van Gemeentebelangen over de bestuurscrisis in Rheden: “We willen best water bij de wijn doen, maar de wijn moet wél drinkbaar blijven.”
 - Uri Rosenthal (VVD) over Verdonk-Rutte in de verkiezingstijd: “In een brede volkspartij heb je te maken met diverse vleugels. Die vleugels moeten echter geen vlerken worden.”
 - Toen besloten werd dat er geen tunnel maar een brug zou komen tussen de Merenwijk (Leiden) en Poelgeest (Oegstgeest) merkte het Oegstgeester raadslid De Blaey op: “De ontsluiting van de nieuwbouwwijk Poelgeest blijft een zware bevalling.”
 - Een bestuursadviseur in Leiden had aan zijn wethouder een voorstel voorgelegd. Die begreep waar het over ging, maar moest het wel gaan bestuderen. Toen iemand kwam vragen wat de wethouder ervan vond zei de bestuursadviseur: “Het kwartje is wel gevallen, maar we kunnen het even niet vinden.”
- Zo, u was weer eens toe aan wat luchtigers.

Drie jaar geleden schreef ik een stukje over de uitdrukking “met gepaste trots”. Ik gaf daarin aan dat niet de trotse persoon zelf, maar alleen ánderen kunnen bepalen of die trots gepast is. Als iemand zelf “met gepaste trots” iets meedeelt, praat hij voor zijn beurt, want hij kan op dat moment nog niet weten of zijn gehoor zijn trots gepast vindt. *Gepast* is dus een begrip dat strikt gebonden is aan het oordeel van anderen dan de hoofdpersoon.

Zo zijn er wel meer woorden die onlosmakelijk verbonden zijn met mensen. Een zo’n woord is “kwijt”. In juli jl. las ik in de krant dat er bij de zitting van de Hoge Raad inzake de ABN-LaSalle-kwestie een raadsheer kwijt was. Toen ik daar eens over nadacht kwam ik tot de conclusie dat bij “kwijt” altijd een onderwerp en een lijdend voorwerp hoort: je raakt (of bent) iets of iemand kwijt. Dat iets of die iemand is dan zoek (of zoekgeraakt), weg (of weggeraakt) of verdwenen, maar niet kwijt. *Kwijtraken* en *kwijt zijn* zijn dus overgankelijke werkwoorden: ze hebben een onderwerp én een lijdend voorwerp. Je kunt ook iets verloren zijn (of hebben), maar verliezen heeft nog meer betekenissen dan kwijtraken, bijvoorbeeld “de oorlog verliezen”.

Ook Van Dale geeft met voorbeelden aan dat het werkwoord “kwijtraken” altijd een persoon tot onderwerp heeft. Die *raakt* dus iets (het lijdend voorwerp) kwijt, en vervolgens *is* hij het kwijt(-geraakt). In plaats van een mens kan ook een dier onderwerp zijn: zo kan een hond de weg kwijtraken.

In dezelfde zin als *kwijtraken* vind ik ook dat het werkwoord *missen* bij mensen (en dieren) hoort en overgankelijk is: “Ik mis mijn handdoek.” Ik keur de volgende zinnen, die ik onlangs in de krant tegenkwam, dus af: “In het volkstuintje mist nog

een bed, anders zou hij er wonen” en: “Wat in het clubhuis mist is discipline.” Ik realiseer me echter dat ik hier te streng in de leer ben, want Van Dale zegt dat missen ook, onovergankelijk, *ontbreken* en zelfs *mislukken* kan betekenen, met als voorbeelden: “Hier mist een letter” en “Dat mist mij nooit.” Die ruimere (maar in dit geval door mij ongewenst geachte) betekenissen van *missen* zijn door ontwikkeling van de taal goed Nederlands geworden.

Met deze alinea over *missen* geef ik aan dat ik soms iets dat goed Nederlands is geworden, toch zelf niet ga gebruiken. Dat geldt ook voor drie woorden in de volgende zin: “Toen hij zag dat er enkel op de derde rij nog plek was, liep hij daar gelijk naar toe.” Ik zou daar “alleen”, “plaats” en “meteen” zeggen. Eigenlijk mag ik u met dat soort onderwerpen niet lastig vallen, want het deel van de bevolking dat het met mij eens is, wordt steeds kleiner.

Maar wat ik over “kwijtraken” schreef geeft een standpunt weer dat formeel nog overeind staat. Daarom vind ik dat ik erover mag schrijven. Als Van Dale echter ooit gaat verkondigen dat kwijtraken ook “weg zijn” en “verdwenen zijn” kan betekenen, zodat “het is kwijtgeraakt” goed Nederlands wordt, moet dit stukje vanaf dat moment naar het archief...

Ik eindig met een uitspraak die ik laatst hoorde van iemand die zijn sleutels zocht: “Zó vervelend, ik ben altijd alles kwijt, want mijn vrouw kan niet zoeken.” Of vindt u dat té gezocht?

In een artikel in het blad *Golfjournaal* van maart 2004 betoogde ik dat het werkwoord *golffen*, net als *surfen*, vervoegd moet worden met een t: *golfte*, *gegolft*, en dat het uitgesproken moet worden met de g van *game*, *goal* en *goodwill*. Ik eindigde dat artikel met het uitspreken van de hoop dat, wat de golfsport betreft, Nederland geen golvende massa zal worden, maar die hoop is ijdel gebleken. Over de letter g is nog heel wat meer te zeggen. In dit stukje bespreek ik de uitspraakmogelijkheden, waarbij ik ook de ch betrek.

Ik onderscheid er zeven, toegelicht met enkele voorbeelden:

1. De "Hollandse" (harde) g: goed, vergeten, hoog, cholera, verchroomd, lach.

Formeel moeten we hier onderscheid maken tussen zogenaamde stemhebbende (goed, geel) en stemloze (laag, cholera) klanken. In de zuidelijke provincies onderscheidt men die twee (overigens 'zachte') g's wel, maar elders in Nederland niet.

Soms wordt gn als nj uitgesproken: bij magnifiek, maar niet bij magneet, gnuiven, gnoe.

2. De "buitenlandse" g: game, garçon, Glaube, gallo.

Er zijn Franse woorden die wij ook, of zelfs overwegend, met de "Hollandse" g (zie1) uitspreken, zoals: garderobe, garage, (de eerste g).

3. De zj: geste, gelei, genie, marge, prestige, horloge, energie.

Dit is een categorie van voornamelijk zelfstandige naamwoorden, uit het Frans overgenomen.

Enkele krijgen een "Hollandse" g (1) als je ze bijvoeglijk gebruikt, zoals: marge (3) - margi-naal (1), genie (3) - geniaal (1). Andere spreken wij overwegend als (1) uit: strategie/strate-

gisch, rigide, fragiel. Soms varieert de uitspraak tussen (1) en (3): ingenieur, chirurgie (de g).

4. De dzj: gin, gel.

5. De sj: chocola, chef, champagne, marcheren.

In dit rijtje horen ook woorden met een dubbele sj, zoals recherche. Ten onrechte hebben veel Nederlanders hier de neiging om de tweede ch als jz (3) uit te spreken. Test uzelf maar eens.

6. De tsj: chip, chipolata, chinchilla.

7. De k: christelijk.

Daarnaast zijn er nog drie gevallen van *niet* uitgesproken g's: 1) woorden die eindigen op **-isch**: typisch, poëtisch, 2) woorden waarin de g of ch tussen een s en een r staat: 's-Gravenhage, schroot, schrik, en 3) woorden met **ng**: koning, bang, bongerd, lengte.

De ng-klank van koning horen we natuurlijk ook in de vrouwelijke vorm *koningin*. Als de n daar in de uitspraak wegvalt zodat een g overblijft (konigin, konegin) is er sprake van dialect. In eigennamen waar de ng gevolgd wordt door een klinker, komt soms merkwaardigerwijs de uitspraak (1) weer boven, zoals bij de a (Makkinga, Bonga) en de o (Hunzingo, Fivelingo), maar niet bij de (onbeklemtoonde) e (Angemeer, Kloetinge, Boertange), hoewel de radio- en tv-verslaggevers bij de uitspraak van de naam van schaatser Angenent verdeeld zijn.

Tot slot: voor bepaalde overheidsfaciliteiten moet een belasting worden betaald die *leges* heet. Dit is het meervoud van het Latijnse woord *lex*, dat wet betekent. Laat u niet van de wijs brengen als men het over leezjes heeft, het woord heeft, net zoals *legaal*, een gewone "Hol-landse" g (1) en met dié g sluit ik dit stukje af:

Genoeg gortdroog gegoochel voor vandaag, ik groet u graag!

Bij het ouder worden breekt er voor iedereen een fase aan waarin men in zijn dagblad doorgaans eerst de overlijdensadvertenties bekijkt en daarna pas de huwelijks- en geboorteadvertenties. Zo vergaat het mij ook, en ik wil dit keer uw aandacht vragen voor een werkwoord dat al tientallen jaren verkeerd in overlijdensadvertenties wordt gebruikt. Ik doel op de zinsnede: “Wij herinneren hem als... (een bewogen mens, een uitnemend vakman, een trouwe collega, enz.)”. Bekende varianten daarvan zijn: “Wij blijven hem herinneren als...” en: “Wij zullen hem blijven herinneren als...”. Het kan ook een kwaliteit van de overledene betreffen: “Wij herinneren zijn grote inzet voor...”.

Hoewel het overgankelijke werkwoord “herinneren” wel degelijk bestaat (bijv. iemand aan iets herinneren), is in het voorgaande toch steeds het wederkerende “zich herinneren” bedoeld, in de zin van “gedenken”. Dat leidt tot: “Wij herinneren *ons* hem als...”. (NB: en niet “hem ons”, want we zeggen ook niet “ik herinner jou me”, “jij herinnert mij je”, of “hij herinnert mij zich”). En als het een kwaliteit betreft wordt het dus: “Wij herinneren *ons* zijn grote inzet voor...”.

In de passieve vorm, “herinnerd worden”, kan “door mij” of “door ons” ontbreken: “Hij wordt herinnerd (zal herinnerd worden, blijven) als...(een bewogen mens, enz.)”. Ook kan het in plaats van een persoon, een zaak betreffen: “Het zou mooi zijn als hieraan volgend jaar wordt herinnerd.”

In de kop heb ik gemakshalve de vorm van het zelfstandig naamwoord gekozen, maar ik loop nu nog even de werkvorm in verschillende betekenissen met u door:

1. herinneren (overgankelijk):

- doen denken aan: "Hij herinnert mij aan Toon Hermans",
- maken dat iemand iets niet vergeet: "Ik herinnerde hem aan zijn belofte", en
- de aandacht vestigen op: "Wij herinneren nog eens aan de sluitingstijd voor kopij."

2. zich herinneren (wederkerend):

- nog in het geheugen hebben, onthouden hebben, nog weten: "Ik herinner mij hem (dat boek, die voorstelling) nog goed", en
- gedenken: "Wij zullen ons hem herinneren als..."

Bij dit serieuze onderwerp is een grapje eigenlijk niet op zijn plaats. Toch kan ik het niet laten laten Agnies Pauw van Wieldrecht te citeren, die in 1986 in haar boekje "Het dialect van de adel" schreef dat een oudere mevrouw aan een vriendin die de krant las, kon vragen: "Zijn er nog gezellige dooien?"

Onder de titel "Science? Fiction!" verzamelde Jan Luitzen ruim 800 laatste stellingen van promovendi, een uiterst amusant boekje (uitverkocht). Een promovendus beschrijft in zijn laatste stelling, de zgn. "vrije" stelling, op kernachtige en vaak ludieke wijze iets wat hem al langer bewoog of dwarszat.

Ik laat u meegenieten van een selectie die ik maakte, waarbij ik vooral lette op creatief "woordspelig" taalgebruik. Achter elke stelling staat de naam van de auteur en diens universiteit, helaas niet het promotiejaar.

Bij de eerste stelling kunt u zelf wel een paar namen invullen....

- "Ja-knikkers" vervullen een belangrijke functie in de olie-maatschappij (K.W. Jager, UvA).
- Grote boodschappen van honden dienen thuis te worden bezorgd (H.E.C. Zwanenberg, UU).
- Het vrijen kan door partners van promovendi worden ervaren als het ter beschikking stellen van hun lichaam aan de wetenschap (Sylvia Lammers, RU).
- De toga is de enige echte positiejurk (S. Overeem, LEI).
- Het Engelse woord *patient* doet vermoeden dat het in Engeland nog erger is gesteld met de wachtlijsten (Frank Scheer, UvA).
- Voor tennissers die op papier sterker zijn, is het jammer dat de belangrijkste toernooien op gras, gravel of beton worden gespeeld (Ardjan de Jong, TUD).
- Dat alcohol het geheugen aantast wordt onomstotelijk bewezen door geheelonthouders (R. Zijlstra, RUG).
- Werkende mannen die niet zorgen, zorgen ervoor dat vrouwen niet werken (Birgit Douwe, RUG).

- Wie in het middelpunt staat, staat vaak in de weg (Nick Bijsterveld, UvA).
- Assisteren is bijstaan, niet erbij staan (G.L. van Rijk-Zwikken, UU).
- Voor mensen die geen “nee” kunnen zeggen is “ja, dáááááá” misschien een goed alternatief (Nathalie Reesink-Peters, RUG).
- De uitspraak “slaap er nog eens een nachtje over” betekent in de praktijk dat je er een nacht van wakker ligt (Miriam Verwei, WU).
- Bij homeopathische middelen is het geloof erin het enige werkzame bestanddeel (Mark Houben, EUR).
- Een zachte “g” leidt tot harde vooroordelen (Kees Verhoeven, TUE).
- In verband met de toenemende verkeersdruk kan de reiskostenvergoeding voor het dagelijks woon-werkverkeer beter omgezet worden in een wachtgeldregeling (Ingrid M. Rienties, WU).
- De term “belastingaanslag” werkt belastingontduiking in de hand (Veerle Brenninkmeijer, RUG).
- Zonder tegenwind is nog nooit een vlieger opgegaan (Robert Rijnders, UU).
- Echte liefdadigheid is niet belastingaftrekbaar (A.J. Nederbragt, UU).
- Luchtkastelen hebben hoge onderhoudskosten (P.J. Janssen, TUD).

Hoewel ik niet tot de doctoren behoor, voeg ik er heel brutaal eentje van mijzelf aan toe:

- Het motto van de vroegere wereldkampioen goochelen Fred Kaps was: “Men is nooit te oud om te jongleren.”

Twee werkwoorden waarover al vaker is geschreven, maar die veel mensen maar niet onder de knie krijgen. Bij die mensen horen helaas ook veel redacteurs en journalisten met hun grote lezerspubliek, zodat het aantal zondaars gestaag toeneemt. Welke zijn nu die fouten die zo vaak gemaakt worden?

Ik geef u twee voorbeelden uit de treinkrant Metro van 13 mei 2005. Het eerste is een vette kop in verband met negatieve publiciteit rond het popfestival in Landgraaf: "Pinkpopbaas overwoog aflasten." Het tweede betrof een rel op een scholengemeenschap: "De rector heeft besloten een afkoelingsperiode in te gelasten door een aantal dagen niet op school te verschijnen."

Laat ik beginnen met het werkwoord *afgelasten*. Dat bestaat uit het voorzetsel *af* en het werkwoord *gelasten*, dat bevelen betekent. De vervoeging luidt: gelasten, gelastte, gelast. En: afgelasten, gelastte af, afgelast. Dat gebeurt onder andere bij voetbalwedstrijden en als het bij zo'n aankondiging fout gaat heeft men het meestal over *aflassen*. Dat werkwoord bestaat niet, of u zou de loodgieter moeten bedoelen, die zijn lasklus afmaakt. En als het wél bestond zou het voltooid deelwoord, net als bij afgelasten, *afgelast* zijn geweest. De Metro-redacteur voelde nattigheid en wist kennelijk dat aflassen fout was, wist óók dat er een t in hoorde, en kwam zo tot *aflasten*. Jammer. Wel: aftasten, niet: aflasten.

Aflassen en ook aflasten bestaan dus niet, ze staan ook niet in het Groene Boekje 2005. Helaas vindt Van Dale sinds 2005 dat ze wél bestaan, ze zijn opgenomen met de toevoeging "niet alg." De reden om ze op te nemen was kennelijk: "Het wordt gezegd en dus komt het in Van Dale." Daarmee werkt Van Dale eraan mee dat aperte fouten bestaansrecht krijgen, en zo werkt Van Dale taalverloedering in de hand.

In *gelasten* herkent u het zelfstandig naamwoord *last*. We kennen dat onder meer in de uitdrukking “zonder last of ruggespraak”. Dat staat in de eed of gelofte die Tweede Kamerleden moeten afleggen voorafgaande aan hun benoeming. *Zonder last* betekent hier dat zij geen opdracht van anderen hebben aangenomen hoe zij hun stem moeten uitbrengen. *Ruggespraak* was letterlijk terugspraak: het naar de rugzijde, naar achteren, spreken. Dat sloeg op het overleg van afgevaardigden met hun lastgever, die achter hen zat, over wat op de vergadering werd voorgesteld.

Over het andere werkwoord, *inlassen*, is eigenlijk niet veel te vertellen. Het betekent *invoegen*: een zin inlassen in een artikel, of: een pauze inlassen in een wedstrijd. Vervoeging: inlassen, laste in, ingelast. De Metroredacteur had het woordje *in* beter kunnen schrappen. Dan had er gestaan: “De rector heeft besloten een afkoelingsperiode te gelasten”, oftewel: te bevelen.

Als u naar de kop van dit stukje kijkt, kunt u vier werkwoorden schrappen uit het volgende rijtje van zes: aflassen, inlassen, aflasten, inlasten, afgelasten, ingelasten. Niet al te lastig, toch?

U bent van mij gewend dat ik nogal eens het mijns inziens verkeerde gebruik of de verkeerde uitspraak van woorden of uitdrukkingen aan de kaak stel. Soms weet ik dat de fout al te ver is "ingeburgerd", zodat ik tandenknarsend (of knarse-tandend) moet accepteren dat hij "goed Nederlands" is geworden omdat er niet tijdig tegen is opgetreden. Maar als er nog iets te repareren valt, oftewel als een foutieve ontwikkeling nog valt terug te draaien (bijvoorbeeld omdat die nog niet in Van Dale wordt genoemd), wil ik daar graag aan meewerken.

Ik erken echter volmondig dat er naast de zojuist beschreven (dreigende) taalverloedering ook sprake kan zijn van taalontwikkeling: er komen nieuwe woorden en uitdrukkingen bij, andere sterven uit, en sommige veranderen geleidelijk van betekenis of krijgen er een nieuwe betekenis bij. Van de laatste groep is het woord *ambitie* een prachtig voorbeeld.

Laten we eerst eens kijken waar het woord vandaan komt. Zoals bij talloze Nederlandse woorden is de herkomst het Latijn. *Ambire* is: rondom iets gaan, en: rondgaan om stemmen te werven. *Ambitio* is: het rondgaan, de eerezucht, het streven naar iets. Bij ons werd het werkwoord *ambiëren*, en dat leidde tot *ambitie* en *ambitieuus*.

Ambitieuus was oorspronkelijk de aanduiding van een negatieve kwaliteit van een persoon: "Karel is ambitieuus" betekende dat hij eerezuchtig was. Al lang geleden kwam er een positieve betekenis bij: *ijverig*, terwijl het begrip bovendien in de loop van de vorige eeuw ruimer werd toegepast: we gingen bijvoorbeeld spreken van *ambitieuze plannen*. En tegenwoordig wordt in personeelsadvertenties soms een *ambitieuze groeifunctie* aangeboden.

Ambitie, waarvan *ambitieuus* is afgeleid, kende dus ook die ontwikkeling van louter *eerzucht* naar *ijver* en *streven*. De woordenboeken geven aan dat het woord een eigenschap, kwaliteit, hoedanigheid van *mensen* aanduidt: “Karel heeft ambitie”, net zoals men zegt: “Simon is intelligent.”

Het wonderlijke is nu, dat de betekenis *streven als menselijke eigenschap* sinds enkele jaren steeds vaker verdrongen wordt door de betekenis *doelstelling*, waarbij de personen die de doelen stellen vaak helemaal niet meer genoemd worden. Ik schets u die ontwikkeling met een paar voorbeelden.

- In 2003 lanceerde de ABN AMRO een nieuwe kreet: “Het begint met ambitie.” Losgekoppeld van (bepaalde) personen, maar nog wél slaand op een menselijke eigenschap.

- In 2005 verschuift de betekenis naar *doelstelling*, maar nog wel gekoppeld aan personen. Voetbalcoach Van Gaal zei: “Het is mijn ambitie nog eens een WK te doen”, en premier Balkenende zei in het najaar bij de begrotingsbesprekingen: “Het is onze ambitie om alle minnetjes weg te werken.”

- In 2006 zien we de ontwikkeling naar *doelstelling zónder concrete personen als onderwerp*. In een toelichting op de nieuwe Pensioenwet stond: “De ambitie is om jaarlijks pensioenrechten en -aanspraken aan te passen aan de prijsontwikkeling”, en in januari 2007 oordeelde de commissie-Kok die onderzoek deed naar een beter bestuur van de Randstad: “De ambitie moet zijn om de Randstad naar de top-vijf van Europese stedelijke regio’s te brengen.” In Shell Venster van november/december 2007 lezen we: “Rotterdam houdt niet van kleine ambities” en: “Wie gaat die milieu-ambitie betalen?”

Mijn ambitie zal u duidelijk zijn: zo lang mogelijk tegenhouden dat u uw ambitie om mij als stukjesschrijver in Voeksnieuws op te volgen, kunt realiseren. (Anno 2010 kan ik zeggen dat dat me is gelukt).

U dacht dat er een foutje in de kop stond? Leest u eerst maar verder. Op de lagere school begonnen de taallessen vroeger met een grote wandkaart met 17 plaatjes. Daaronder stonden de volgende woorden, zonder hoofdletters:

aap noot mies wim zus jet

teun vuur gijs lam kees bok

weide does hok duif schapen.

De meeste van de 26 letters van ons alfabet vinden we in deze woorden terug. Van de 20 medeklinkers ontbreken de “moeilijke” c, q en x. Van de zes klinkers zien we de a, e, i, o en u, maar hoe zit het met de zesde?

Uit de kop kunt u afleiden dat er iets niet klopt met die gijs op de wandkaart. Vóór de 19e eeuw werden de ij en de y door veel auteurs zonder onderscheid door elkaar gebruikt. Pas in 1863 komt er met de spelling van De Vries en Te Winkel duidelijkheid: de 25ste letter van het alfabet is de y (de zgn. Griekse y, de i-grec). In *woorden* spreken we de y als *ie* uit (hyena, type, systeem), maar in *letters* zeggen we *ei* (als we “x, y, z” zeggen, of als we de onbekende grootheden x en y in de wiskunde bedoelen).

De ij van Gijs is dus niet de 25ste letter van ons alfabet, en het is ook geen klinker, maar *een combinatie van de klinker i en de medeklinker j*, uitgesproken als de dubbele mengvormklinker *ei*. (De andere dubbele mengvormen zijn: au, eu, ie, oe, ou en ui, naast aa, ee, oo en uu). Op de wandkaart van vroeger ontbreekt dus de zesde klinker, de y.

In een alfabetische opsomming hoort de ij thuis ná “ih” en vóór “ik”. Woordenboeken hanteren deze correcte volgorde, maar telefoonboeken doen alsof de ij een letter is die net als

de y na de x komt. Daar staan De Bruijn en De Bruyn dus bij elkaar, terwijl dat in de woordenboeken voor De Bruijn en De Bruin het geval zou zijn .

Hoewel de ij dus géén klinker is, zijn de i en de j toch wel erg aan elkaar gehecht, zoals blijkt uit het volgende:

- In het Nederlands zijn woorden eindigend op een j (ramsj, hasj) uitzonderlijk, behalve wanneer er een i voor staat: wij, vrij, partij. Men kan dus in de verleiding komen te denken dat de laatste letter van woorden op –ij de *klinker* ij is.

- Namen die met een ij beginnen worden altijd met twee hoofdletters geschreven, alsof het om één letter gaat: IJbrand, IJssel, IJmuiden. Hetzelfde geldt voor woorden aan het begin van een zin: IJlings, IJzererts.

- In proportionele lettertypes als Times en Arial worden de i en de j vanzelf dicht bij elkaar geplaatst, zodat ze samen ongeveer even breed zijn als een speciaal teken zou zijn. (Dit voorbeeld kwam ik, net als dat van De Bruijn/De Bruyn, tegen bij R. Harmsen op internet.)

Ten slotte: hoe doet onze ij het in het buitenland? Daar is deze lettercombinatie onbekend, en daarom hebben wij de schrijfwijze vaak aangepast: Feijenoord werd Feyenoord, Nijenrode werd Nyenrode, en Johan Cruijff richtte in 1997 de Johan Cruyff Foundation op.

Maar Van Speyk (Leiden 1959) was altijd al Van Speyk.....

Als we het over schrijffouten hebben, worden daarbij als voorbeeld heel vaak de letters d en t genoemd. Het is daarom misschien wel eens aardig een ander aspect van die letters te onderzoeken, waarbij ik met de t begin.

Een nuttige oefening om voor uzelf na te gaan of u correct spreekt, bieden twee opeenvolgende woorden waarvan het eerste met een t eindigt en het tweede met een t begint. Ik geef u enkele voorbeelden:

- Dat heeft te maken met schaarste.
- Het is mijn plicht te gaan helpen.
- Dat is moeilijk vast te stellen.

Als u er even bewust op oefent merkt u dat het helemaal niet moeilijk is om die twee opeenvolgende t's elk apart uit te spreken. Toch gaan nieuwslezers regelmatig in de fout bij teksten waarin het werkwoord *voortzetten* voorkomt, zoals deze: "De vakbonden besloten het overleg met de regering voort te zetten." Stelselmatig zegt men dan: "voor te zetten", en evenzo "voor te borduren", "voor te brengen", "voor te maken", enzovoort.

Net als de tt kunnen wij ook de dd, dt en td best goed uitspreken mits we onze natuurlijke luiheid even overwinnen:

- Het is tijd de bakens te verzetten.
- Onversaagd trokken zij ten strijde.
- Hij vergat de ramen te sluiten.

Er zijn nog meer medeklinkers die we, als ze na elkaar komen, allebei zouden moeten uitspreken: de b, f, g, k, p en s. Ik geef hiervan voorbeelden met een voor- en achternaam: Job Burger, Folef Fennema, Huug Gunning, Derk Kamstra, Joep Perdijk en Gijs Smit.

Bij de l, m, n en r verloopt dit vloeiend: Nel Lanting, Pim Mertens, Herman Noordhof en Fleur Roelofs. Evenzo verloopt de uitspraak probleemloos bij de klanken van de klinkers a, e, i, o, u en ei/ij: Clara Aandewiel, René Evers, Wicky Ydema, Cleo Overgaww, Edu Udo en Marij IJzendoorn.

Nu weet ik natuurlijk ook wel dat u echt niet van plan bent in al uw dagelijkse gesprekken uw uitspraak te veranderen. Ook de Taaladviesdienst adviseert dat niet. Maar ik denk dat u bij velen een pluspuntje kunt scoren als u weer eens in het openbaar spreekt en daarbij uit een geschreven tekst citeert. U zou dan van tevoren de plaatsen met twee opeenvolgende medeklinkers b, d, f, g, k, p, s en t kunnen aanstrepen en ze even kunnen oefenen. U spreekt dan verzorgd Nederlands en dat wordt door uw gehoor zeker gewaardeerd.

O ja, en wat de kop betreft: peinzing, dat vind ik nu zo'n mooi woord (zie de titel van dit boekje), het is mij een raadsel waarom het is verdwenen. Het staat niet meer in de woordenboeken, maar het heeft wel degelijk bestaan. Het Woordenboek der Nederlandsche Taal noemt het, met de voor de hand liggende betekenis *het peinzen of de overpeinzing*. Couperus gebruikte het op diverse plaatsen en Van Dale noemt het nog in zijn editie van 1971.

Volgende maand weer een nieuwe peinzing.

Vandaag voor de derde keer Beeldspraak, met tien nieuwe voorbeelden. Ik begin met de tekst die ik zelf het meest beeldend vind, maar uiteraard maakt u uw eigen keuze.

- Kamerlid Van Beek in augustus 2007 over het gewenste model van een nieuwe wachtgeldregeling: "Het moet geen vangnet zijn, maar een trampoline."

- Trainer Lex Schoenmaker van ADO had in februari 2007 drie geblesseerde keepers en nam daarom ook keeperstrainer Stam mee naar Willem II. Zijn verklaring: "We kunnen moeilijk een regenjas in het doel hangen."

- Reactie van VVD-fractievoorzitter Rutte op het uitstellen van het besluit inzake het ontslagrecht en het instellen van een commissie: "Die commissie is een fopspeen, daar kun je lang aan zuigen maar er zal nooit smaak uitkomen."

- Columnist Johan Schaberg: "De versafdelingsmanager die op zaterdagmiddag niet wil zien dat de tomaten moeten worden afgeprijsd, heeft maandagochtend een probleem. Want wat meer kost dan het waard is, gaat rotten."

- Toen Suriname zich eind 2006 niet wist te plaatsen voor het WK voetbal zei bondscoach Kenneth Jaliens: "De kaars is uitgegaan, maar we hebben nog steeds lucifers op zak."

- De Nijmeegse wethouder Paul Depla was in april 2007 (twee maanden voor de beruchte Nijmeegse fietsenkelderaffaire) als adviseur betrokken bij een nieuw coalitieakkoord in de gemeente Rheden. Hij vond het prima dat de onderhandelingen soms stevig waren: "want van wrijving krijg je glans."

- Ploegleider De Rooij, terugkijkend op de avond in juli 2007 toen hij Rasmussen uit de Tour de France nam: "Mensen staan wel achter je. Maar als anderen met scherp gaan schieten blijven ze óók áchter je staan."

- In het regeerakkoord werd voor het eerst een paragraaf over de verbetering van het dierenwelzijn opgenomen. Reactie van Marianne Thieme, fractievoorzitter Partij voor de Dieren: "Ze neuriën het liedje mee, maar ze kennen de tekst nog niet."

- Columniste Marjoleine de Vos: "Je komt als een zak roze watten voor de televisie vandaan na een avond EO".

- Elsbeth Etty over de weinig succesvol opererende minister Vogelaar: "Bij een politiek van aanmodderen hoort nu eenmaal uitglijden in de modder."

Voor volgend jaar liggen er al weer een paar klaar, en ik hoop ook dan weer te kunnen selecteren. Daarmee vergroot ik immers de kans dat ik u aan het glimlachen krijg, en dat beoog ik met deze rubriek.

Toen zij nog minister was, verordonneerde Rita Verdonk: "Allochtonen moeten Nederlands praten als zij in Nederland willen blijven." Mij werd toen gevraagd of *praten* daar niet *spreken* moest zijn, en ik kom mijn belofte om daarover nog eens een stukje te schrijven, nu na.

Als ik probeer uit te leggen wat de drie werkwoorden in de kop betekenen, begin ik met het gemakkelijkste: *zeggen*. Zeggen is, kort geformuleerd, het resultaat van spreken/praten. Men kan op twee manieren iets zeggen. In de directe wijs is het: *Ik zeg: "Karel is ziek"*, en in de indirecte wijs: *Ik zeg dat Karel ziek is*. In het Engels, Duits en Frans is *zeggen* respectievelijk: *to say, sagen* en *dire*.

Spreken en praten zijn moeilijker te definiëren, zeker als je het verschil tussen die beide werkwoorden wilt aangeven. Veel woordenboeken zeggen dat het synoniemen zijn, maar dat is zeker niet het geval. Je spreekt iemand, en je praat *met* iemand.

In een verhandeling op internet las ik de volgende verklaring van spreken: "Om te kunnen spreken maakt het lichaam gebruik van verschillende spieren en ligamenten rondom het kraakbeen van het strottenhoofd. De stembanden worden krachtig aangespannen, er komt lucht (adem) langs, en zo wordt de stem gevormd." Spreken is een werkzaamheid van de spraakorganen en leidt tot het vormen van taalklanken. Je moet dus kennelijk eerst leren spreken voordat je kunt praten.

Dat *spreken* iets vormelijker, abstracter is dan het meer directe, concrete *praten*, en in feite vooraf gaat aan praten, blijkt uit de aanduiding van de functies in het menselijk lichaam. In de hersenschors zijn gebieden te vinden die specifiek voor één functie zijn bestemd, zoals de visuele schors, de auditieve schors, de tastschors en de spraakschors.

Bij beschadiging van die laatste noemen we dat een spraakstoornis, en niet een praatstoornis.

Dit verschil (*spreken* wat abstracter, *praten* wat concreter) komt ook tot uiting in de spreekwoorden(!) en zegswijzen(!) die we met spreken en praten kennen. Voorbeelden met *spreken* zijn: bij wijze van spreken, spreken is zilver en zwijgen is goud, (geen) recht van spreken hebben, met twee woorden spreken, niet te spreken zijn over iets of iemand, spreekuur houden, geen sprake van. Met *praten*: makkelijk praten hebben, iemand naar de mond praten, iets goed praten, plat praten, zichzelf graag horen praten, met hem valt niet te praten, praat me er niet van, iemand iets uit het hoofd praten, praten als Brugman, over koetjes en kalfjes praten.

Helemaal zwart/wit is het niet, want we zeggen wel: “Kan Kate al praten?” terwijl dat eigenlijk *spreken*, oftewel taalklanken vormen, moet zijn.

Ook in het Engels en Duits zijn er voor spreken en praten aparte werkwoorden: *to speak/to talk*, en *sprechen/reden*. In het Frans is het echter in beide gevallen *parler*. Een Engelse puntige definitie luidt: *speak* = utter words, *talk* = speak in conversation.

Het antwoord op de vraag of Verdonk zich correct uitdrukte, is nu duidelijk: nee. Zij bedoelde “Allochtonen moeten Nederlands spreken”, oftewel zij moeten zich in het Nederlands kunnen uitdrukken en het kunnen verstaan. Je spreekt een taal, en je praat *in* een taal.

Het verschil kan echter subtiel zijn. Als A tegen B zegt: “Ik spreek Pools”, bedoelt hij dat hij zich verstaanbaar kan maken in de Poolse taal. Is A echter op een receptie met C in gesprek en zegt hij tussendoor tegen B, die erbij komt staan: “Ik ben in gesprek en ik praat Pools”, dan geeft hij aan dat zijn gesprek met C in het Pools wordt gevoerd.

Ik stop mijn praatje, ik spreek u weer, ik heb gezegd.

Er zijn nogal wat woorden die met een van deze drieletter-groepjes beginnen. Ik ga deze groepjes eens nader met u bekijken, en ik begin met het eerste, *des-*.

Het voorvoegsel **de-** komt uit het Latijn en betekent *vanaf, vanuit*. Het drukt ook wel het tegenovergestelde van het hoofdwoord uit, of de tenietdoening van het begrip in het hoofdwoord. We onderscheiden de volgende vier categorieën met *des-*:

- *De-* wordt *des-* als het hoofdwoord met een klinker begint, zoals: *desillusie, desinteresse, desoriëntatie*.
- *De-* blijft *de-* als het hoofdwoord met een *s* begint, zoals: *deserteren, desperaat, destructief*.
- In een bijzonder geval is er sprake van één woord, zonder voorvoegsel, dat uit het Grieks via het Latijn tot ons is gekomen, zoals: *despoot*.
- *Des* is de tweede naamval van *de* en *het*: de steen *des* aanstoots, de heer *des* huizes. Zo komen we tegen: *desbetreffend, desgewenst, deskundig, desnoods, destijds, enz.*

Het voorvoegsel **dis-** komt ook uit het Latijn. Er wordt een scheiding, verwijdering of zelfs het tegenovergestelde van het hoofdwoord mee aangeduid. Ik noem een aantal zelfstandige naamwoorden: *discrepantie, discretie, diskrediet, dispensatie, dispuut, dissertatie, dissident, dissonant*. Soms zijn het zelfstandig naamwoord en het werkwoord even populair, zoals bij *discussie/discussiëren, distributie/distribueren, en diskwalificatie/diskwalificeren*.

Net als bij *despoot* kan er ook hier sprake zijn van één woord, zoals *discipline* en *discipel*, die in verband worden gebracht met het Latijnse *discere, leren*. Ook *discus, schijf*, is één woord, dat via het Latijn afstamt van het Griekse *dikein*, dat

werpen betekent. Een discotheek is dus een schijvenbewaarplaats.

Er zijn ook vormen met **di-**. Als het hoofdwoord met een s begint is ook hier dus sprake van woorden die met dis- beginnen. Voorbeelden: district (van distringere: uiteenrekken, verdelen) en distantie (van distare: uit elkaar staan, verwijderd zijn).

Ten slotte hebben we **dys-**, een voorvoegsel waarmee een abnormale, gestoorde werking van het hoofdwoord wordt aangeduid. Het komt uit het *Grieks* en betekent *slecht*. Bijna al onze woorden met dys- zijn medische begrippen. De bekendste zijn: dysenterie (darmontsteking), dyslexie (woordblindheid), dysfasie (spraakstoornis), dyspneu (kortademigheid), dysplasie (abnormale ontwikkeling van een orgaan) en dystrofie (slechte ontwikkeling van een orgaan door storing in de voedseltoevoer). De klemtoon ligt steeds op de laatste lettergreep, wat bij het *Latijnse* dementie, waarover ik eerder schreef, uitdrukkelijk niét het geval is (vgl. frequentie, prententie, urgentie, enz.).

Dys- blijft een apart voorvoegsel, maar het onderscheid tussen *des-* en *dis-* is soms nauwelijks te bespeuren. Jan Pietersz. Coen zei: "Ende dispereert niet", terwijl wij het woord voor wanhopig nu terecht desperaat noemen, van *de-* en *sperare*, hopen. En in plaats van destilleren, van het *Latijnse* *de-* en *stillare*, afdruppelen, zien we nu vaker distilleren.

Bijna alle *des-* en *dis-* woorden in dit stukje komen uit het *Latijn*, waarmee het grote belang van die taal voor het Nederlands weer eens wordt aangetoond.

Ik hoop dat uw discussie over dit stukje met uw disgenoten niet tot disharmonie leidt.

Vorig jaar citeerde ik in nr. 37 uit het boekje "Science? Fiction!" van Jan Luitzen een aantal laatste stellingen, waarbij ik vooral op creatief taalgebruik selecteerde. Ik maakte ook een andere selectie, die ik "doordenkertjes" zou willen noemen. Mijn advies is dus, dat u elke stelling goed leest en tot u laat doordringen. Ook nu ontbreekt helaas het promotiejaar, en zelfs een keer de universiteit, maar ik voorspel u evenveel leesplezier als vorig jaar! Ik begin met mijn favoriete drie stellingen.

- De sterkste aanwijzing dat er intelligent leven bestaat elders in het heelal, is dat het geen pogingen heeft gedaan met ons in contact te komen (Rik L.J. Kwint, RUG).
- Niets is zo eerlijk verdeeld als het verstand. Iedereen meent er genoeg van te hebben (Nicolaas L.A. Arents, RUG).
- Door de slogan "handsfree bellen is veiliger" wordt de fietser genoodzaakt "tingeling" te roepen bij inhaalmanoeuvres (E.J. Houwing, UU).
- Vrienden zijn die zeldzame mensen die vragen hoe het met je gaat en dan wachten op je antwoord (Nienke Katier, UU).
- Sommige geneesmiddelen zijn zo duur dat men zou denken dat een ander er beter van wordt (L. Maussen).
- Het is logisch dat de Bond tegen het Vloeken vooral op haltes van het openbaar vervoer adverteert (T.L. ter Meer, VU).
- Bij de mens is de lengte van de tenen recht evenredig met de omvang van het ego (D.M.P. M. Stevens, UM).
- Het grote aantal mannen dat hun kassarij selecteert op het uiterlijk van de caissière zorgt ervoor dat zij haar extra lang mogen bekijken (Arjan van Dijk, TUD).

- Iedereen die langzamer rijdt dan jezelf is een idioot, iedereen die harder rijdt een maniak (C. Ondersteijn, WU).
 - Nu van Vrouwe Justitia zelf de ogen niet eens zichtbaar zijn, is het niet aan haar een boerkadraagverbod te sanctioneren (W. Bruins Slot, UvT).
 - Een vrouwelijke premier zou een première zijn (F.K.M. van Nispen tot Pannerden, EUR).
 - In de politiek is de kortste verbinding tussen twee punten een niet te definiëren kromme (Van der Ley, UvA).
 - Als men deel uitmaakt van een hechte dorpsgemeenschap is het vaak onmogelijk binnen redelijke tijd het gazon te maaien (J.M.A. Snijders, UU).
 - Het is verontrustend dat voor een baan in de politiek geen enkele opleiding vereist is (W. Eerenstein, RUG).
 - De religie zou ineens weer een stuk populairder worden als atheïsten geen vrij zouden hebben op christelijke feestdagen (Jakob Jan Horst, TUD).
 - De zin van woorden zit in de zin, minder in de woorden (F.J.M. Grosfeld, UU).
 - De gewoonte om de achterzijde van spandoeken leeg te laten bevordert dat betogers niet weten waarom zij meelopen (J.J.M. Bakker, UvA).
 - Een rij wachtende Nederlanders is over het algemeen breder dan lang (Schil de Vos, UU).
 - Een verkeerd gedraaid telefoonnummer is nooit in gesprek (D.A. Kleinjan, EUR).
- En laat ten slotte ook de kortste goed op u inwerken: “Eva snoepte verstandig”, van Margje Jansen, WU.

“Wat is het toch jammer dat de meeste neerlandici bijna nooit iets fout durven te vinden, uit angst voor schoolmeester uitgemaakt te worden. Altijd komen ze weer aan met de stelling: “Als veel mensen iets gaan zeggen of schrijven wat afwijkt van het tot nu toe gebruikelijke, moet dat als goed Nederlands worden beschouwd.”

“En wat heb je daar precies tegen?”

“Wel, ik doel op blunders die in televisie-uitzendingen worden gemaakt of in de krant verschijnen, vaak afkomstig van bekende mensen. Op die blunders volgt nooit een openbare correctie, en als zo’n verkeerd uitgesproken of geschreven woord bij het publiek aanslaat, komt het in de woordenboeken en is het “goed Nederlands” geworden.”

“Maar het is toch prachtig dat de taal niet statisch is maar zich ontwikkelt, ook al omdat het bestand aan taalgebruikers geleidelijk verandert?”

“Natuurlijk moet de taal zich blijvend ontwikkelen. Maar dat betekent nog niet dat aperte fouten door het uitblijven van correctie goed Nederlands worden. Neem nu het begrip *handelswijze*. “Wijze” betekent “manier van”, gevolgd door een werkwoord, in dit geval handelen. Het wordt voorafgegaan door de stam van dat werkwoord, dus: *handelwijze*. Dat staat dan ook nog steeds in alle woordenboeken (met uitzondering van De nieuwe spellinggids uit 1997, die *handelwijze* én *handelswijze* noemt). Uit onzorgvuldigheid c.q. onkunde zegt en schrijft men de laatste tijd steeds vaker *handelswijze*, terwijl er voor die *s* geen enkele grond bestaat. Men denkt waarschijnlijk dat er een *s* komt omdat men die in samenstellingen met het zelfstandig naamwoord *handel* zo vaak tegenkomt: *handelsnaam*, *-merk*, *-vloot*, enz.”

“En op welke grond keuren de neerlandici dat dan goed?”

“Dat stond op 27 oktober 2008 in Taalpost, een website van

Onze Taal. Ik citeer: “De regel voor de tussen-s houdt in dat je de s schrijft als je hem uitspreekt. Er zijn veel mensen die handelswijze zeggen, en die spelling is daarom ook goed.

“Dat is inderdaad vreemd. Als iemand nordic walking een wandelswijze zou noemen, of een bepaalde manier van sluiten een grendelswijze, en die termen slaan aan, zou die schrijfwijze volgens de neerlandici dus geoorloofd zijn.”

“Precies!”

“En hoe zou jij de correcte regel dan willen omschrijven?”

“Wel, zoals ik al zei gaat het bij “-wijze” om de stam van het werkwoord. Van Dale geeft vele voorbeelden, zoals bloei-, bouw-, denk-, leef-, lees-, schrijf-, speel-, spreekwijze. De enige twee uitzonderingen die Van Dale geeft zijn gebruikswijze en zegswijze.”

“Maar naast leefwijze heb je toch ook levenswijze?”

“Je bent me voor. Er komt óók een s als er sprake is van de onbepaalde wijs van een werkwoord dat tevens een zelfstandig naamwoord is: bestaans-, ontstaans-, levens-, zienswijze. Evenzo verschijnt er een s als in plaats van de werkwoordsstam een zelfstandig naamwoord op -ing wordt gebruikt: aflossings-, benoemings-, verschepings-, belonings-, betalingswijze. In het laatste geval kun je ook voor de werkwoordsstam kiezen: betaalwijze.”

“Je blijft een ouwe schoolmeester, maar je hebt me wel overtuigd. Even nog iets heel anders. Wat zou je willen doen aan het feit dat elke voetballer die op de televisie ondervraagd wordt, het heeft over: “Hun hadden wel een veldoverwicht, maar...”?”

“Laat hen toch rustig “hun” blijven zeggen. Als het in de schrijftaal maar verboden blijft, en we daar onze grammaticale regels maar blijven hanteren. De neerlandici die beweren dat “hun hebben” en “hun zijn” over twintig jaar goed Nederlands is, zouden onze grammatica eens wat meer in ere moeten houden.”

Golf staat bekend als de snelst groeiende sport in Nederland. Het golfspel kwam, net als vele andere, vanuit Engelstalig gebied naar Nederland. Het kent een uitgebreid stel spelregels en een eveneens groot aantal gedragsregels, de zogenaamde etiquette. Ik wil in dit stukje uw aandacht vragen voor drie aspecten van golf en golfen: hoe spreek je de g uit, hoe spreek je de f uit, en hoe vervoeg je het werkwoord.

1. De uitspraak van de g.

De g en de ch kunnen op veel verschillende manieren worden uitgesproken. In mijn stukje nr. 35 noemde ik er zeven: goed, game, geste, gin, chocola, chip en christelijk. De g wordt, indien voorafgegaan door een n, afwijkend uitgesproken: ring. De ch wordt niet uitgesproken als het woord eindigt op –isch: typisch. De g en de ch worden beide niet uitgesproken als er een s vóór en een r achter staat: 's-Gravenhage, schrik, schreeuwen, enz.

Welke van al die uitspraken hoort nu bij golf? Bij tennis, hockey en voetbal zijn voor veel Engelse benamingen in de loop der jaren goede Nederlandse vertalingen gevonden, zoals *spel* voor *game*, *doelpunt* voor *goal*, en *strafschop* voor *penalty*. Daarnaast bleef de Engelse benaming meestal ook in gebruik. Als wij in Nederland woorden als *game*, *goal* en *goodwill* met een Engelse g uitspreken (en volgens het Uitspraakwoordenboek van Heemskerk en Zonneveld doen wij dat), is het logisch dat we dat dan óók doen met de sport golf. En al maken we er door de toevoeging “-en” een Nederlands werkwoord van, dan betekent dat nog niet dat we de g dan ook maar als die van *goed* moeten uitspreken. Bij joggen houden we immers ook de Engelse j- en g-uitspraak aan, bij leasen de Engelse ea, enzovoort. Golf en golfen horen dus met de g van *game* uitgesproken te worden, en niet met de g van *goed*.

Bij afkorting van voornamelijk Nederlandse woorden of begrippen spreken we uiteraard álle letters als Néderlandse letters uit: NGF (Nederlandse Golf Federatie), gvb (golfvaardigheidsbewijs).

2. De uitspraak van de f.

De f is de andere boosdoener in de uitspraak van golfen. De neerlandica Corriejanne Timmers stelt in haar boek "Faxen, faxte, gefaxt:" (SDU, 2000) dat een f aan het eind van een werkwoordsvorm altijd wordt uitgesproken als een f en nooit als een v. Zie bluf-fen, maf-fen, slof-fen, en vernederlandste werkwoorden zoals surf-en, brief-en en dus ook golf-en. We spreken de werkwoorden brieven en golfen dus anders uit dan (aangetekende) brieven en (klotsende) golven, namelijk met een f, en niet met een v.

3. De schrijfwijze.

Golfen is een zwak werkwoord, want in de verleden tijd en in het voltooid deelwoord blijft de o behouden. Zwakke werkwoorden die een stam hebben die eindigt op de klank van een van de medeklinkers t, k, f, s, ch of p ('t kofschip, of 't fokschaap) worden vervoegd met een t, en anders wordt het een d. Bij werkwoorden van Engelse herkomst geldt deze regel ook, we schrijven dus golfen/golfte/gegolft. Van Dale (sinds 2005) en het Groene Boekje zeggen dat golfde/gegolfd óók mag, want het zou onduidelijk zijn of de stammedeklinker als een f of als een v klinkt. Timmers kiest met goede argumenten voor de f en daarom vindt zij alleen golfen/golfte/gegolft correct. De Spellingwijzer Onze Taal is het met haar eens, en keurt sinds de editie van 2002 alleen de t goed. Met de t zit u dus altijd goed, net zoals het blad Golfjournaal, waarin ik vijf jaar geleden over dit onderwerp schreef: de redactie houdt consequent golfte/gegolft aan.

Ik hoop dat u mijn pleidooi onderschrijft, maar als ik eerlijk ben vrees ik toch dat het groeiend aantal golfers er mede toe leidt dat de golvende massa steeds groter wordt.

De krant NRC Handelsblad noemt zichzelf “slijpsteen voor de geest”. Tikkeltje verwaand misschien, maar wel aardig bedacht. Vandaag ga ik zelf een beetje scherp slijpen, het wordt zelfs een beetje puristisch, dus stopt u maar gauw met lezen als u daar geen zin in hebt. Dan schrijf ik alleen nog voor de echte taalliefhebbers, en die zijn er gelukkig genoeg.

Op 9 mei 2008 brak er een brand uit in een botenloods bij De Punt, waarbij drie brandweermannen omkwamen. Een commissie van deskundigen oordeelde: “De dood van de drie was een te vermijden incident”, en: “De fatale afloop was vermijdbaar.” Taalkundig niets aan de hand, zult u zeggen, maar ik knipte toch twee krantenartikeltjes uit omdat ik de termen “te vermijden” en “vermijdbaar” interessant vond.

Op 30 september 2008 stond in de krant dat het Openbaar Ministerie in Arnhem twee piloten ging vervolgen. Zij vlogen op 12 december 2007 met een helikopter tegen hoogspanningsdraden in de Bommelerwaard, en overleefden de crash na een noodlanding in Heusden. Het OM verwijt hun “onvoorzichtig, onoplettend en onachtzaam handelen”, en hun zaak is inmiddels in 2009 inhoudelijk behandeld. Het OM stelde: “Het is een vermijdbaar ongeluk.”

Bij dat laatste zinnetje ging er bij mij een alarmbelletje rinkelen, en ik legde een verband met het ongeluk bij De Punt. Het gaat om het woordje “vermijdbaar”. De Algemene Nederlandse Spraakkunst (ANS) maakt bij de behandeling van het achtervoegsel *-baar* onderscheid tussen onovergankelijke en overgankelijke werkwoorden.

Bij *onovergankelijke* (mijn ezelsbruggetje: ónovergankelijk = géén lijdend voorwerp) is de betekenis gewoonlijk actief: kunnende ontploffen = ontplofbaar, en kunnende branden = brandbaar.

Bij *overgankelijke* is de betekenis gewoonlijk passief: kunnen de besteed worden = besteedbaar, kunnende gelezen worden = leesbaar, en dus ook: kunnende vermeden worden = vermijdbaar.

”Het is vermijdbaar” betekent: “Het kan vermeden worden”, en daartoe is actie nodig. “Het is een vermijdbaar ongeluk” zou dus een ongeluk zijn dat vermeden kan worden. Maar het ongeluk is dan al gebeurd, het is niét vermeden, hoewel dat wel mogelijk was geweest. We praten dus over een ongeluk dat *vermeden had kunnen worden*, en dus *was* het vermijdbaar (namelijk vlak vóórdát het gebeurde).

In plaats van: “Het was vermijdbaar” kan je ook zeggen: “Het was te vermijden.” De constructie met “te” heeft een iets sterkere betekenis: het ongeluk had vermeden kunnen *en moeten* worden.

Ik vat nog even samen. Als je *vermijdbaar* zegt, heb je het in principe over een gebeurtenis in de toekomst, die je wilt vermijden door tijdig maatregelen te nemen. Of je hebt het over een gebeurtenis in het verleden, maar dan moet je zeggen dat die vermijdbaar *was*. De gebeurtenis (het ongeluk) heeft dan immers al plaatsgevonden, en het vermijden ervan had dus nóg eerder moeten geschieden. Het OM had dus, net als de De Punt-commissie, moeten zeggen: “Het *was* een vermijdbaar ongeluk”, of: “Er *was* sprake van een vermijdbaar ongeluk.”

Hopelijk steekt u van deze pietluttigheden toch iets op. Dat kan ik dan in mijn zak steken, maar wel stiekem, anders vindt u mij een zakkenvuller. En dat is, zeker in een tijd van recessie, geen positieve kwalificatie.

Een derdejaarsstudente aan het Haags Conservatorium, al een flink eind gevorderd met haar studie dwarsfluit, wilde graag wat bijverdienen met het geven van fluitles aan scholieren. Zij maakte een eenvoudige brochure getiteld: “Pijpen doe je zó” en mocht die bij een paar scholen op het prikbord hangen. Na korte tijd had zij al een paar leerlingen gekregen.

Pijpen betekent dus in de eerste plaats fluiten, op de fluit blazen. Zo spreken we nog wel over een tamboers- en pijperskorps. De uitdrukking “naar iemands pijpen dansen” betekent: dansen op de maat die een ander met zijn fluitspel aangeeft. De figuurlijke betekenis daarvan is: iemands wil in ieder opzicht volgen.

Helaas kennen velen de achtergrond van deze uitdrukking niet, en daarom zegt men vaak dat A naar *de* pijpen van B danst. Ik vraag me dan af of men de kachelpijpen, tabakspijpen of broekspijpen van B bedoelt. Men gebruikt immers niet de onbepaalde wijs van het werkwoord pijpen (fluiten), maar het meervoud van het zelfstandig naamwoord pijp (fluit). B zou dan dus op twee (of meer!) fluiten tegelijk blazen en A daarop laten dansen. Dat is vrijwel onmogelijk en dat wordt ook door niemand gesteld. De conclusie luidt derhalve dat pijpen in de uitdrukking *naar iemands pijpen dansen* alleen maar gezien kan worden als de onbepaalde wijs van het werkwoord, zelfstandig gebruikt: het pijpen. Als A dus naar B’s pijpen danst, danst hij naar *het* pijpen van B.

In het alleroudste voorbeeld, “nader pipen salmen danssen” uit 1495, is *pipen* de derde naamval enkelvoud van het zelfstandig naamwoord pipe (pijp). A danst dus naar de pijp, de fluit, van B.

Zolang de *i* werd gebruikt, kon pipen dus drie betekenissen hebben: 1) een verbuiging van het enkelvoud *pipe*, 2) het meervoud van *pipe*, en 3) het werkwoord. Wij gebruiken in dat

woord echter al lang geen i meer. In het Beredeneerd Nederduitsch Woorden boek van H. Martin uit 1832 staat al “pijp”, en dus ook in de eerste Van Dale van 1872: “naar iemands pijpen dansen: alles doen wat hij begeert.” Het woord pijp werd niet meer, zoals pipe, verbogen, en dat betekent dat pijpen al meer dan 150 jaar slechts twee vormen kan hebben: het meervoud van pijp, of de onbepaalde wijs van het werkwoord pijpen.

De neerlandici Debrabandere en Philippa keuren de vorm “naar *de* pijpen van iemand dansen” ook goed. Dat zou echter betekenen dat de fluit op *de* fluiten, dus op méér dan één fluit, blaast. Men is het er echter algemeen over eens dat hij slechts op één fluit blaast. Deze neerlandici proberen dus de ruimere toepassingsmogelijkheden van het oorspronkelijke pipe, waaraan in bepaalde naamvallen een -n werd toegevoegd, over te brengen op pijp, terwijl pijpen alleen nog maar de twee zo-even genoemde vormen kan hebben.

In 2005 gaat Van Dale helaas met deze neerlandici mee, zodat daarin nu is opgenomen: “naar iemands pijpen dansen, dansen naar het pijpen van, ook wel: dansen naar de pijpen van: iemands wil in ieder opzicht volgen.” Ook de Taaladviesdienst keurt “de” goed.

Ik meen dat ik goede argumenten heb gegeven om u van mijn gelijk te overtuigen. Ten slotte: de studente in de aanhef is aan mijn fantasie ontsproten. Na het (pijpen-)kopje had ik haar even nodig om u te laten dóórlezen, en nu heb ik hopelijk bereikt dat u het wel uit uw hoofd zult laten om ooit nog naar de pijpen van Gijs of Clemens, Marijke of Laura te dansen.

Vijf jaar geleden begon ik met deze taalrubriek, en omdat Voeksnieuws tien keer per jaar uitkomt, leest u nu dus mijn vijftigste stukje.

Eerst maar even terugkijken. Ik heb denk ik een raar oog voor taalkwesties waarmee ogenschijnlijk niets aan de hand is, maar waarbij ik toch op iets stuit wat me aan het denken zet. Een recent voorbeeld is mijn stukje “Een vermijdbaar ongeluk”, en eerder waren dat de stukjes “Met gepaste trots”, “Corruptief gedrag?”, “Ontsteek uw lichten” en enkele andere.

Verder heb ik de ongetwijfeld soms wat irritante neiging om recente fouten aan de kaak te stellen, in de hoop dat die weer verdwijnen en niet in de woordenboeken terechtkomen. Dat maakt me zeker niet geliefd bij veel neerlandici die niet zoals ik de normatieve, maar de descriptieve leer aanhangen: “Als de mensen dat gaan zeggen en/of schrijven, is dat goed.”

Buiten mijn stukjes om krijg ik wel eens een taalvraag, die ik dan zo goed mogelijk probeer te beantwoorden. Ik noem u er een die ik dit voorjaar kreeg naar aanleiding van mijn aanhef in het stukje “Handelswijze?”. Ik schreef daar: “Als veel mensen iets gaan zeggen of schrijven wat afwijkt van.....” (Zie ook hierboven de tweede zin in de tweede alinea). De lezer vroeg of *wat* niet *dat* moest zijn. Misschien vindt u het nuttig te lezen wat ik hem antwoordde. De regel luidt:

Is er sprake van terugslaan op een het-woord, dan gebruik je *dat*:

- Het standpunt dat Gerard heeft, kan ik wel begrijpen.
- Waar is het briefje gebleven dat ik je gisteren gaf?

Is er sprake van terugslaan op een overtreffende trap, een onbepaald voornaamwoord, of een hele zin, dan gebruik je *wat*:

- Dit is het lekkerste wat ik ooit heb geproefd.
- Ik heb je iets verteld wat ik net had gehoord.
- Gerard bleef bij zijn standpunt, wat ik zeer in hem waardeer.

Ook is me wel eens gevraagd of een komma niet verboden is als de schrijver de zin met het voegwoord “en” vervolgt. Nee, je mag een komma zetten als de lezer je betoog dan beter kan begrijpen.

Verder ontvang ik wel eens een leuke aanvulling op een stukje. Zo schreef een lezer me, eveneens naar aanleiding van “Handelswijze?": “Het is heel eenvoudig. Een handelswijze is een econoom.”

En nu ook even vooruitkijken. Het laatste jaar krijg ik steeds vaker de vraag wanneer mijn stukjes nu eens in druk verschijnen. Welnu, dat gaat medio volgend jaar gebeuren, als in juni 2010 mijn zestigste en laatste stukje verschijnt. Ik zal in dat nummer ook aangeven hoe u het boekje kunt bestellen. Ik verklap vast, dat ik er een uitgebreid trefwoordenregister in ga opnemen, zodat u snel kunt vinden hoe het ook weer zat met dat/wat (zie hierboven), met motivering/motivatie, met efficiënt/effectief, met danken/ wijten, met de uitspraak van dementie, enz., enz. Daarmee beoog ik dat het boekje na eerste lezing af en toe nog eens “uit de kast komt”.

En daarna blijf ik vast wel op de een of andere manier met taal bezig. Zo had ik de afgelopen maanden een radiatorubriek in het programma Rotonde van Radio Arnhem. En spreken is tóch weer wat anders dan schrijven.....

Het afgelopen jaar verzamelde ik weer enkele opvallende uitspraken voor u, en ik vulde die aan met enkele van (veel) vroeger datum. In totaal gaat het in vier afleveringen van Voeksnieuws (zie ook nrs. 22, 33 en 42) om een kleine veertig uitspraken, waarbij ik constateer dat het Nederlands een rijke taal is die zijn sprekers bepaald niet hindert om zich beeldend uit te drukken, en hen daartoe soms zelfs stimuleert. Ik begin met de oudste uitspraak.

- Het Nederlands Genootschap van Leraren blikt in 1981 terug op de onderwijsvernieuwingen van minister Van Kemenade: "Wij hebben hem in het vuur van de strijd soms hard moeten aanpakken, maar dat kon niet anders. Zwaar kaliber kan alleen bestreden worden met zwaar geschut."

- Begin jaren negentig waren er ruim 300 adviesraden waarin ex-bestuurders, experts en lobbyisten beleid voormasseerden. Dat bood de politiek te weinig speelruimte. In 1993 klonk het in de Tweede Kamer: "We willen geen hapklare brokken, we willen zelf kauwen!"

- In die jaren zei de toenmalige voorzitter van de Oegstgeester Sportraad Van Veen: "Stuur losbandige jeugd naar het biljartcentrum. Biljarten is de enige sport waar losbandigheid wordt geaccepteerd en gewaardeerd."

- Jan Marijnissen stelde in september 2006 dat het herstel vooral te danken was aan de aantrekkende wereldeconomie, en niet aan het kabinetsbeleid van de afgelopen jaren: "Balkenende doet mij denken aan de haan die 's morgens kraait en zegt: Zie je wel! De zon komt op en daar heb ik voor gezorgd!"

- Wim van de Donk was voorzitter van de commissie die in 2007 onderzocht hoe Nederlanders weer kennis kunnen maken met kernwaarden van de rechtsstaat. Belangrijke aanbevelingen waren: geef als overheid het goede voorbeeld,

toezicht en handhaving zijn belangrijk, leer van je fouten, geef ruimte aan de praktijk. Toen opgemerkt werd dat dat toch geen nieuwe inzichten zijn, antwoordde Van de Donk: “Het zijn open deuren die op slot zaten.”

- Ed Sinke na zijn aftreden als adviseur van Rita Verdonks partij TON: “Toen zij nummer 2 op de VVD-lijst stond, heb ik één dag voor de verkiezingen tegen haar gezegd: U bent de pin-up op de motorkap van uw partij. Als ze straks één keer remmen, glijdt u ervan af en heeft de VVD de stemmen.”

- Voorzitter Ron Tournier van de politievakbond ANVP in augustus 2008 over het beleid van minister ter Horst inzake voorkeur voor vrouwen: “Vrouwen die dankzij voorkeursbeleid de top halen, hebben het gevoel dat ze zich voortdurend moeten bewijzen en dat leidt tot problemen. Ze komen onder een vergrootglas. En wie voortdurend onder een vergrootglas ligt, krijgt brandwonden.”

- Directeur Marlies Pernet van de Vereniging Eigen Huis in november 2008 over de onzekerheid op de woningmarkt: “De huizenmarkt lijkt nu op stilstaand water en dat is niet het meest gezonde water.”

- NEC-trainer Mario Been, toen hem in december 2008 werd gevraagd of hij niet liever naar Feyenoord wilde: “Ik heb het ongelooflijk naar mijn zin bij NEC. Je kunt maar één broek tegelijk aan.”

- Piet Keizer uitte na het opstappen van Ajax-trainer Marco van Basten in mei 2009 zware kritiek en adviseerde het bestuur: “Neem een skileraar in de technische staf op om jullie te begeleiden in het verder afdalen.”

In de zeventiger jaren vierde het blabla-jargon, de kretologie die we ook wel gebakken lucht noemen, in de sociale sector al hoogtij. Ik legde een uitgebreide verzameling aan van al die nietszeggende kreten. Toen de opleidingsfunctionaris in mijn personeelsafdeling in 1976 van functie veranderde heb ik hem toegesproken in zijn eigen vaktaal.

In de kadervormingscursussen die hij gaf, liet hij de mensen zichzelf tegenkomen via een kritische reflectie op het praktijkgebeuren. Hij legde uit dat je daartoe het mensbeeld in een bepaalde kontekst moet zetten om het te kunnen afstemmen op de beleidsopvatting van de onderneming. Dat kan onder bepaalde condities polariserend werken, en soms kun je als begeleider alleen door middel van een interventie de structuur van het gezamenlijk bezigzijn weer helder krijgen. De cursisten moeten elkaar via een wederzijds aftasten beter van binnen-uit leren begrijpen. Daartoe moet je als begeleider natuurlijk wel een stuk gereedschap aandragen, anders ontstaat er een vertroebeling die je niet meer helder krijgt. Zij moeten de thematiek op een directieve wijze kunnen terugvertalen naar hun eigen werksituatie. Je scheidt dan structuren waar de groep op kan reflecteren, waarbij zal blijken dat een beleving van elkaars knelpunten uiteindelijk leidt tot doelgericht handelen.

Bent u er nog? Dan stappen we even over naar 1990, toen wijlen minister Dales in de Tweede Kamer haar werkdefinitie van sociale vernieuwing gaf. Ik citeer alleen de eerste zin: "Sociale vernieuwing betreft processen en activiteiten die een bijdrage leveren aan een zelfstandige en volwaardige deelname van mensen aan de samenleving via betaalde arbeid en anderszins en is daarmee een proces van revitalisering van de potenties van die samenleving zelf." De Kamer morde, en terecht!

Ook in de afgelopen tien jaar is er absoluut geen teruggang te bespeuren naar begrijpelijke en eenduidige teksten die de lezer precies vertellen wat de boodschap is. Ik geef u een aantal voorbeelden van kretologie van adviesbureaus. Zij gebruiken hun loze termen soms jarenlang, zó tevreden zijn zij erover.

- RaymakersvdBruggen: "Flexibel en soepel de brug slaan naar innovatieve oplossingen, dat is een van de aspecten van onze aanpak."

- Herfst & Reytenbach: "De bureaucultuur typeert zich door een open sfeer en een resultaatgerichte bedrijfsfilosofie."

- Boer & Croon: "Een van onze uitgangspunten is, dat elk organisatieprobleem uiteindelijk neerkomt op een combinatie van intermenselijke en inhoudelijke problemen."

- GCG MasterClasses: "Deze MasterClass beantwoordt uw praktijkvragen door een aantal thema's in een actueel personeelsbeleid integraal te behandelen, door te werken vanuit toegesneden casuïstiek en door zoveel mogelijk te werken met interactieve lesvormen."

- NVP Workshop Reorganiseren en Communiceren: "Bij elke reorganisatie zijn goed communiceren en een gecontroleerde procesgang belangrijke succesfactoren. Ondanks dat reorganisaties altijd weer een zelfstandige dimensie kennen, zijn de structuren die erachter liggen dezelfde."

- De Baak: "In vier interactieve loopbaanworkshops ontdekt u de betekenis van uw huidige, eerdere en latere fasen van uw leven."

Ik denk dat u toe bent aan een kop sterke koffie. Maar wees erop voorbereid dat ik de hedendaagse personeelsadvertenties ook nog onder de loep zal nemen. De blabla van de afgelopen veertig jaar zet zich daar onverminderd voort! (zie nr. 61).

Er zijn nogal wat vreemde termen die we gebruiken om bepaalde taalconstructies mee aan te geven. Er zijn verschillende verzamelnamen, maar ik noem ze voor het gemak allemaal *stijlfiguren*. Als zo'n stijlfiguur in de krant of in een gesprek met name wordt genoemd weten we vaak niet precies wat er mee wordt bedoeld (en het is natuurlijk ook maar de vraag of de schrijver of spreker dat zelf weet!). Ik verzamelde er 17 die vaak worden genoemd, en die licht ik hieronder kort toe.

Acrostichon: een lettervers waarvan de eerste letters van de opeenvolgende regels of strofen een naam, woord of zinsnede vormen, bv. bij het Wilhelmus: Willem van Nassov.

Aforisme: een korte, pittige spreuk of zinspreuk, die karakteristiek is voor een bepaalde gedachtegang of geesteshouding, bv. Ik worstel en kom boven.

Alliteratie: gelijkheid van de beginklank, met name van de beginmedeklinker: met man en macht, schots en scheef, bont en blauw.

Analogie: een taaluiting die gevormd is naar het voorbeeld van een bestaande.

Contaminatie: het dooreenhalen van betekenisverwante woorden of uitdrukkingen, bv. opnoteren i.p.v. noteren of opschrijven, plotsklaps i.p.v. plotseling of eensklaps.

Eufemisme: het gebruik van een verzachtend, verbloemend, verhullend woord: ontslapen i.p.v. sterven of doodgaan; senioren i.p.v. ouden van dagen of 65-plussers; sprinter als naam voor een stoptrein; beleidsombuiging i.p.v. bezuiniging.

Hyperbool: een overdrijvende, vergrotende uitdrukking: een zee van tranen, duizendmaal dank, zich een breuk lachen.

Malapropisme: een onbewust verhaspeld (en daardoor vaak komisch) woord onder invloed van een daarop lijkend woord: Gedupeerde Staten, een postanale depressie.

Metafoor: overdrachtelijk taalgebruik, gebaseerd op een vergelijking: “het schip der woestijn” voor kameel, “het witte goud” voor asperges.

Neologisme: een nieuw gevormd woord of zegswijze, of het gebruik van een bestaand woord in een nieuwe betekenis: doemdenken, ramptoerisme, bobo, ombuigen, muis.

Palindroom: woord dat (of zin die) van achteren naar voren gelezen kan worden en identiek blijft: pap, raar, parterretrap.

Paradox: schijnbare tegenstrijdigheid, stelling of uitspraak: goedkoop is duurkoop.

Pars pro toto: aanduiding van iets door het noemen van een deel ervan: een bloemetje meebrengen, de neuzen tellen.

Pleonasme: het gebruik van meer woorden dan nodig zijn om een begrip uit te drukken: een ronde cirkel, witte sneeuw, het vermogen iets te kunnen doen.

Synoniem: woord dat (vrijwel) dezelfde betekenis heeft: vaak, dikwijls; maar, echter.

Tautologie: herhaling van eenzelfde denkbeeld met een andere uitdrukking: blij en verheugd, wis en waarachtig, wiken en wegen, nooit ofte nimmer, pais en vree.

Understatement: aanduiding waarin iets veel minder erg wordt uitgedrukt dan het is: zo’n drastische prijsverhoging zal niet bevorderlijk (= ronduit slecht) zijn voor de export.

In een volgend stukje (zie nr. 62) behandel ik 31 andere stijlfiguren: acroniem, allegorie, allusie, anagram, anakoloet, antoniem, assonantie, asyndeton, ellips, eponiem, geoniem, hendiadys, homofoon, homograaf, homogram, homoniem, hypallage, hyperoniem, hyponiem, inversie, ironie, litotes, metoniem, onomatope, oxymoron, parafraze, persiflage, prolepsis, retorische vraag, sarcasme, totum pro parte, zeugma. Via het trefwoordenregister zijn ze gemakkelijk op te zoeken.

Linguatrie is de medische tak van wetenschap die gericht is op genezing van lichamelijk en geestelijk letsel, veroorzaakt door taaluitingen.

In Nederland hebben de meeste ziekenhuizen tegenwoordig een afdeling linguatrie, waar patiënten behandeld worden die door Nederlandse taaluitingen zijn getroffen. De linguaters die daar werken hebben na hun opleiding tot basisarts gekozen voor een van de vier specialismen: kinderlinguatrie, basislinguatrie, chirurgische linguatrie en psycholinguatrie.

Op de afdeling *kinderlinguatrie* worden gelichte beentjes behandeld en worden oogjes teruggeplaatst die in het zeil waren gevallen. Verder worden hier witte voetjes in de oorspronkelijke kleur teruggebracht, en kwetsuren behandeld van kinderen die een knietje hebben gekregen. Ten slotte kan de kinderlinguater ook voorgezette beste beentjes weer in de goede stand zetten.

De *basislinguater* behandelt de lichtere kwetsuren. Dat betreft o.a. patiënten die op de vingers getikt, op de tenen getrapt, of tegen het zere been geschopt zijn. Verder: patiënten bij wie iets aan de neus is gehangen, die bij de neus zijn genomen, ergens met hun neus op zijn gedrukt, of hun neus hebben gestoten. Ook kan men hier terecht als men iets in het oor heeft geknoopt dat men niet meer los kan krijgen, als men voor het hoofd is gestoten, zich in een wespennest heeft begeven, of zich op de lippen heeft gebeten.

Bij de *chirurgische linguater* worden de zwaardere operaties verricht. Dit betreft bijvoorbeeld patiënten bij wie de oren van het hoofd zijn geschreeuwd, die zich de ogen uit het hoofd hebben geschaamd, bij wie het vel over de neus is gehaald, bij wie iemand aan hun lippen heeft gehangen, wie een (derde) oor is aangenaaid, en patiënten bij wie de ogen zijn uitgestoken of bij wie iets door de neus is geboord. Ook kan

men hier terecht als men zijn hand voor iets in het vuur heeft gestoken, zijn vingers aan iets heeft gebrand, zijn oog op iets heeft laten vallen, of met zijn hoofd tegen de muur is gelopen.

Voor de behandeling van de zwaarste letselschade (o.a. indien transplantatie van vitale lichaamsdelen nodig is) wordt een team van twee of zelfs drie chirurgische linguïsten geformeerd. Dat gebeurt bijvoorbeeld bij patiënten die hun hoofd hebben verloren, die zich het hoofd hebben gebroken, of bij wie er geen been meer in te zien is.

Ten slotte is er de afdeling *psycholinguïstrie*. Hier komen de patiënten die klachten kregen nadat ze bij hun lurven waren gepakt, en zij die op hun donder, lazer of mieter hadden gekregen. Ook behandelt de psycholinguïst patiënten bij wie het hoofd op hol is gebracht, die ze achter de elleboog hebben, die geen been aan de grond krijgen, een hard hoofd in iets hebben, iets in hun hoofd hebben gehaald, of bij wie het naar het hoofd is gestegen.

Er zijn tegenwoordig dus gelukkig veel mogelijkheden om linguïstische letselklachten effectief te laten behandelen. Uw verzekering vergoedt de kosten, mits u bent doorverwezen door uw huisarts.

Misschien herinnert u u dat ik een paar jaar geleden (Voeks-nieuws 2005 nr. 5) een stukje schreef onder de titel “U hebt zich vergist.” Ik gaf daarin aan dat *u* de *tweede* persoon (enkelvoud en meervoud) is, en dat *zich* bij de *derde* persoon hoort (enkelvoud: hij/zij/het, of meervoud: zij/ze). “U hebt zich vergist” is dus fout. Het is óf: “U hebt u vergist”, óf: “U heeft zich vergist.” In de vragende vorm wordt het: “Hebt u u vergist?” of: “Heeft u zich vergist?” Twee keer *u* is geen enkel probleem, we zeggen ook: “Hebt u uw kaartje?”, en we zien het ook bij *je*: “Heb je je vergist?”, of zelfs drie keer: “Herinner je je je trouwdag nog?”

Het werkwoord wordt bij *jij/je* in de tweede persoon vervoegd, maar het verwarrende is dat dit bij *u* niet alleen in de tweede, maar óók in de derde persoon gebeurt. Dat komt omdat we vroeger spraken van Uwe Edelheid (waar de derde persoon bij hoort, dus: Uwe Edelheid heeft, of is), wat via UE en Uwé tenslotte U werd. Thans is *u* geheel *tweede* persoon geworden, het is de beleefdheidsvorm voor *jij* en *jullie*. Het is dus *u hebt* en *u bent*, maar de vervoeging in de derde persoon bestaat ook nog steeds: *u heeft* en *u is*.

De neerlandicus Joop van der Horst schreef in 1988 al dat hij verwachtte dat, nu *u is* steeds minder wordt gebruikt, ook *u heeft* wel zal uitsterven, maar daarvan is helaas nog niets te merken.

Waarom helaas? Omdat er iedere dag miljoenen fouten worden gemaakt. Men haalt namelijk de tweede en de derde persoon en de daarbij behorende vervoeging van het werkwoord door elkaar, zoals ik met “U hebt zich vergist” al aangaf. Iedere dag horen en lezen we: “Indien u vragen heeft, kunt u bellen met...”, terwijl het van tweeën een is: óf *heeft* en *kan*, óf *hebt* en *kunt*. Ander voorbeeld: “Als u even geduld heeft, bent u zo aan de beurt.” Nee dus: óf *heeft* en *is*, óf *hebt* en *bent*.

Ik gooi nu de knuppel in het hoenderhok en doe een revolutionair voorstel. Dat voorstel bestaat uit twee fasen.

Fase 1. *U* wordt alleen nog maar in de tweede persoon gebruikt, en vervoeging van het werkwoord in de derde persoon is dus verboden. Vanaf nu is *u heeft* en *u is* dus fout. U kunt het natuurlijk wel blijven zéggén, evenals bijv. “hun hebben”, maar op papier wordt het fout gerekend.

Fase 2. In een volgend stadium wordt *u* ook in grammaticaal opzicht geheel gelijkgesteld aan *jij*. Dat betekent dat het dan *ben u* en *heb u is*, net als *ben jij* en *heb jij*.

Ben u er klaar voor? Of heb u daar nog wat tijd voor nodig? Het antwoord ken ik, en ik begrijp best dat fase 2 wat provocerend klinkt. Ik zou al heel blij zijn als we ooit fase 1 kunnen realiseren. We blijven *bent u* en *hebt u* dan als uitzonderingen op de regel beschouwen, en dat zien we in de taal nu eenmaal wel vaker.

In mijn stukje Stijlfiguren 1 (Voeksnieuws 2009 nr. 11-12) gaf ik de volgende definitie van een malapropisme: “een onbewust verhaspeld (en daardoor vaak komisch klinkend) woord onder invloed van een daarop lijkend woord.” De naam is afgeleid van Mrs Malaprop, een achttiende-eeuwse toneelfiguur. Zij was ongeschoold, maar wilde graag duur doen: zij doorspekke haar taal met schitterende fout gekozen woorden en uitdrukkingen.

In “Een slipje van de sluier” (uitverkocht) heeft het Genootschap Onze Taal een opmerkelijke collectie malapropismen verzameld. Ook zijn er de laatste jaren op internet diverse aardige verzamelingen gepubliceerd.

Ik selecteerde er twintig, die ik u hieronder presenteer. Het zijn de malapropismen die ik erg geestig vind, en in feite betekent dat dat ik mij eerst realiseer welke fout er is gemaakt, en vervolgens de anonieme maker uitlach: wat stom dat u dat woord fout gebruikt. Ik toon daarbij dus een misplaatst soort superioriteitsgevoel, en dat is niet bepaald sympathiek te noemen. Ik troost me maar met de gedachte dat u u hieraan ook wel eens schuldig maakt.

Ik vind zelf een malapropisme geestiger naarmate ik het sneller herken. Zo staat voor mij aan de top het nu eerstkomende, bij het tweede moest ik duidelijk langer nadenken. De andere staan in willekeurige volgorde.

Bedek nu de onderkant van de bladzijde en spoor dan de fouten op.

1. Mijn buurman kreeg vorige week een brief van Gedupeerde Staten.
2. Mijn hele botulisme is erdoor veranderd.
3. Zij gaan elke vakantie naar een skelet in Zwitserland.

4. Na die val moest hij met zijn arm in een nutella.
5. Wat maak je nu toch weer een valse inseminatie!
6. De veroordeelde ging in castratie.
7. De witbesneeuwde bergen vormden een vaccinerend gezicht.
8. Dit is nog een confessionele zetmachine.
9. In de ziekenhuizen was er vooral een gebrek aan infectie-sputen.
10. Onze dominee gaat met emiraat.
11. Mijn man moet voor catechisatie naar het ziekenhuis.
12. Mijn vader heeft een stuurverkrachter op zijn auto.
13. Denk erom, na het feest kom je liniaal rectaal naar huis.
14. Voor die schema's gebruiken ze de overheidsprojector.
15. Denk maar niet dat je mij met grove taal kunt imiteren.
16. De doden lagen opgebaard in het moratorium.
17. Dit geneesmiddel verwijdert de bloedvaten.
18. Het kóst een placenta, maar dan héb je ook wat.
19. Je wordt een dagje ouder en gaat de boel meer revalideren.
20. Het was afgelopen toen hij surveillance van betaling moest aanvragen.

En, hebt u hier en daar moeten lachen? Foei, wat onsympathiek jegens de maker!!

(Gedeputeerde, metabolisme, chalet, mitella, insinuatie, casatie, fascinerend, conventionele, injectiesputen, emeritaat, catheterisatie, stuurbekrachtiger, linea recta, overhead-projector, intimideren, mortuarium, verwijdt, een paar centen, relativeren, surseance.)

Wat is een voorzetsel? Loonen concludeerde in 2003 in zijn proefschrift dat er geen sluitende definitie is te geven. De Taaladviesdienst doet een gewaardeerde poging: "Voorzetsels drukken de relatie uit tussen de woordgroep waar het voorzetsel deel van uitmaakt en een ander element in de zin." Loonen inventariseerde er 400, zoals *aan, van, achter, bij, voor, op, over*, enz. We komen ze vaak tegen in combinatie met de bijwoorden *er, daar, hier* en *waar*.

Ik behandel in dit stukje de *schrijfwijze* van voorzetsels. Er zijn veel werkwoorden die bestaan uit een basiswerkwoord en een voorzetsel: *weglopen, overhoren, nadenken*, enz. Als dat voorzetsel apart kan worden geschreven (ik loop weg, ik denk na) blijft het ook apart staan, ook al komen er extra voorzetsels of bijwoorden bij: ik loop ermee weg, ik denk daarover na.

De vraag is nu, hoe die extra woordjes - hetzij voorzetsels, hetzij bijwoorden - worden geschreven: los of aan elkaar? Er zijn vier mogelijkheden te onderscheiden:

1. Eén extra woordje.

Dit wordt dan los geschreven: "Hij denkt na (of: heeft nagedacht) *over* mijn vraag." (Afhankelijk van de werkwoordsvorm staat een voorzetsel dat onderdeel is van een werkwoord, in dit geval "na", de ene keer los, de andere keer zit het vast aan het werkwoord.)

2. Twéé extra woordjes, waaronder het bijwoord *er*.

Deze worden aan elkaar geschreven: "Het hangt *ervan* af." Evenzo: "Hij loopt *erop* vooruit", "Hij zit *erover* in", enz. Maar als er een kwalificatie bij komt, schrijven we de twee extra woordjes allebei los: "Het hangt *er zeker van* af", "Hij loopt *er niet op* vooruit", "Hij zit *er vreselijk over* in."

3. Drié extra woordjes, waaronder het bijwoord *er*.

De drie worden, net als bij twee, aan elkaar geschreven: *erdoorheen* praten, *ernaartoe* gaan, *eropuit* zijn, *ertegenaan* gaan, *ervanlangs* geven, het *eropaan* laten komen, *ervandoor* gaan, *eropna* houden, enz. Komt er een kwalificatie bij, dan komt *er* los te staan: “Hij praatte *er* hinderlijk *doorheen*”, “Hij ging *er* meteen *naartoe*”, enz.

NB: Combinaties van drie voorzetsels schrijven we nooit als één woord. Dus wél *erdoorheen* en *daarnaartoe*, maar *van binnenuit* en *van bovenaf*.

4. Viér extra woordjes, waaronder het bijwoord *er*.

De vier worden gesplitst in twee tweetallen: *ervan opaan* kunnen, *eraan onderdoor* gaan. Komt er een kwalificatie bij, dan splitsen we het tweetal met *er*: “Hij kon *er* niet *van opaan*”, “Hij ging *er* volledig *aan onderdoor*.”

Ten slotte nog twee oefeningen, zodat u kunt kijken of u het begrepen hebt.

“Ophelpen” is geen werkwoord (alleen in de betekenis van “weer overeind helpen”), dus kan *op* nooit aan *helpen* vastzitten, en dus schrijven we: “Hij zal mij erbovenop helpen.”

“Afvallen” betekent o.a.: “ontrouw worden” en leidt dan tot: “Hij valt mij af” en: “Hij is mij afgevallen.” Iets anders is het als je van een trap af valt. Het werkwoord is hier “vallen”, en dat leidt dus tot: “Hij stond op de trap en is ervanaf gevallen.”

En, valt het u nu bij nader inzien uiteindelijk niet toch nog wel een beetje mee? Als dit in uw boekenkast staat, kunt u het nog eens rustig opzoeken en nalezen.

Er zijn bij de dag- en weekbladpers diverse redacteuren/journalisten die het nodig vinden met enige regelmaat moeilijke “duur klinkende” woorden in hun artikelen te gebruiken. We kunnen dat rustig interessantdoenerij noemen, waar de lezer echter totaal niet op zit te wachten. Die wil de krant snel kunnen lezen en meteen begrijpen wat er staat.

Op 17 maart 2009 presteerde NRC Handelsblad het, zo’n woord in de kop van het hoofdartikel op de voorpagina te gebruiken. Dat werd mij te gortig en ik heb toen die kop, “Dec-kers doorbreekt omerta van bankiers”, als aanleiding gebruikt om mijn standpunt aan de krant te schrijven. De hoofdredactie ging niet op mijn algemene klacht in en schreef dat men het door mij gesuggereerde “zwijgen” of “zwijgplicht” had kunnen gebruiken, “maar we kozen toch voor omerta dat..... een prikkelende metafoor lijkt voor het stilzwijgen in financiële kringen rond evidente misstanden”. Een antwoord dat mij geenszins bevredigde, omdat ik zeker weet dat zeer veel lezers niet weten wat omerta betekent.

Ik noem in de volgende vier zinnen een aantal van die moeilijke woorden die in de krant niet thuishoren.

Bedek de onderkant van dit stukje, lees dan verder en probeer voor alle cursief gedrukte woorden het passende alternatief te vinden. Als u er acht van de elf goed hebt, lijkt mij dat een prima resultaat!

- De bewering van de voorzitter dat Real Madrid vanaf nu onverslaanbaar is, werd ervaren als een *gotspe* en werd afgedaan als *gefabuleer*.
- Het zal een *queeste* blijken die voor de club *virtueel brisant* is.

- Ondanks deze *gaffe* van de voorzitter geldt de *mantra* dat *draconische* trainingsarbeid een verbeterd *gogme* oplevert..

- Hopelijk zal de wat *lapidaire* stijl van de trainer geen *nefaste* invloed hebben op de spelers.

Behalve het onnodig gebruik van duur klinkende woorden komt het voor dat zo'n woord dan óók nog regelmatig verkéerd wordt gebruikt. Zo betekent het woord *ultiem* uiteindelijk, laatste, allerlaatste. Het is de overtreffende trap van het Latijnse *ultra*, dat *aan de andere kant* betekent: *ultra*, *ulterior*, *ultimus*. De Nederlandse Hartstichting noemde onlangs in een brochure het onderzoek dat gericht is op een baanbrekende generatie nieuwe hartkleppen "de ultieme uitdaging voor de toekomst". Jammer, want dat betekent dat er geen andere uitdagingen meer zullen zijn.

Hieronder volgt, in omgekeerde volgorde, de betekenis van de gecursiveerde woorden in de vier zinnen: verderfelijk, noodlottig, rampzalig, funest; in steen gehouwen, kort en kernachtig; spelinzicht, met name bij voetbal; zeer streng; met goddelijke kracht geladen spreuk; flater; snel ontploffend, tot grote moeilijkheden leidend, explosief; voorwaardelijk, potentieel, denkbeeldig, raadpleegbaar, substantieel; speurtocht, onuitvoerbare opdracht; gefantaseer; onbeschaamde brutaliteit.

De laatste jaren wordt dit begrippenpaar te pas en te onpas gebruikt zonder dat men zich de betekenis ervan realiseert. Het is net zoets als de kreet “iedereen moet zijn verantwoordelijkheid nemen”, die ik al eerder aan de kaak stelde: men is verantwoordelijk voor iets of men is het niet, en van “verantwoordelijkheid nemen” kan nooit sprake zijn. Wel kan verantwoordelijkheid van A op B overgaan, bijvoorbeeld bij een functiewisseling.

De goede volgorde is: waarden en normen. Waarden zijn abstracte begrippen, die in normen worden geconcretiseerd. Na introductie in de politiek in 2002 door minister Heinsbroek kwam er een discussie op gang die tot diverse rapporten leidde. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) publiceerde in 2003 het rapport “Waarden, normen en de last van het gedrag”, en het CDA-orgaan Christen Democratische Verkenningen bracht eerder dat jaar het rapport “Verheffende stemmen” uit. Daarin staat o.a. een bijdrage van dr. A. Kinneging die analyseert wat de uitdrukking “Waarden en normen” eigenlijk betekent.

Aan de hand van beide rapporten probeer ik de beide begrippen wat te verduidelijken.

Waarden zijn opvattingen die een groep mensen belangrijk vindt. Iets anders gezegd: principes en overtuigingen die betekenis geven aan het leven en aan de samenleving. In onze samenleving kennen we enkele essentiële waarden. Liefde voor God en voor de naaste is in de Bijbel de belangrijkste christelijke waarde. Rechtvaardigheid is dat in de Thora voor de Joden. Voor Islamiëten is volgens de Koran de onderwerping aan de wil van God de belangrijkste waarde. Met de Verlichting ontstonden liberale waarden zoals vrijheid, en het socialisme bracht als kernwaarde gelijkheid.

Normen zijn de regels die je met elkaar overeenkomt om een samenleving te laten functioneren. Het concretiseren van waarden gebeurt dus door normen, regels, te stellen.

Zo zijn er juridische, morele en sociale normen. *Juridische* regels zijn vastgelegd in de Grondwet en andere wetten, en zijn afdwingbaar. *Morele* regels geven een beoordeling van gedrag in termen van goed en kwaad. *Sociale* regels behandelen gedrag in termen van gepast/ongepast (bijvoorbeeld: kinderen horen in de tram op te staan voor ouderen).

De relaties tussen deze drie normenstelsels vormen een groot deel van het debat over normen en normhandhaving. Is de gewoonte om in Nederland niet met een volledig gesluierd gezicht over straat te lopen nu een juridische, morele of sociale norm?

Waarden hebben andere kenmerken dan normen, zodat een automatische koppeling van waarden aan normen, of omgekeerd, meer verwarrend dan verhelderend werkt. Ik citeer uit blz. 65 van het WRR-rapport: "Waarden scheppen ruimte, normen brengen beperkingen aan; waarden wekken op, normen grenzen af; waarden geven aan wat goed, gewenst en waardevol wordt gevonden, normen meestal wat onjuist en ongewenst wordt geacht; waarden zijn abstract, normen geven concrete richtlijnen voor gedrag; waarden bepalen geen specifieke gedragingen en zijn dus niet gedragsspecifiek, normen bepalen specifiek welke gedragingen wel of niet mogen."

In een tweede stukje ga ik na wat er essentieel is in het debat over waarden en normen.

“Vorig jaar schreef je dat je zestigste Voeksnieuws-stukje het laatste zou zijn. Is dat echt zo?”

“Ja, dat klopt. Ik ben de redactie en de lezers erkentelijk dat ik zes jaar in het blad mocht staan, maar nu is het toch een mooi moment om te stoppen.”

“Heel begrijpelijk, maar er zijn zeker lezers die het jammer vinden. Hoe was je relatie met je lezerspubliek?”

“Heel moeilijk te beoordelen. Ik denk dat 90% van de mensen, ook van de Voeksnieuws-lezers, totaal niet in taal is geïnteresseerd. Er zijn er maar weinig die reageren, maar die zijn wél allemaal positief. Een soort harde kern die net als ik graag met taal bezig is.”

“Hoe oordelen de neerlandici over je stukjes?”

“Sympathiek en overwegend positief. Men rekent mij tot de “normatieven” die zich aan de taalregels houden. De meeste neerlandici zijn echter “descriptieven”, die vinden het belangrijker wat er in de praktijk met de taal gebeurt. Ik ben eigenlijk nooit op een echte fout betrapt, al had de tekst soms iets duidelijker gekund. Wanneer ik zelf bij het schrijven eens aarzelde, was ik zo verstandig deskundig advies in te winnen. Vooral in het begin ben ik zeer gestimuleerd door een bevriende neerlandica, Renée Delhez, die me veel nuttige aanwijzingen heeft gegeven.”

“Vond je het leuk om met schrijven bezig te zijn?”

“Ja, geweldig. Ik zal er ook zeker mee doorgaan, al weet ik nog niet in welke vorm.”

“Licht je plezier eens toe.”

“Wel, de ene keer schrijf je een alinea op en verander je er geen letter meer aan tot je haar in gedrukte vorm voor je ziet.

Maar aan veel zinnen blijf je eindeloos schaven totdat je het punt bereikt dat alles samenvalt en je echt het gevoel hebt dat je stukje af is. Dat geeft een enorme voldoening. Maar ook het schaven ervaar ik als een constructieve bezigheid: je bent bezig een product te fabriceren en voor je gevoel wordt de kwaliteit steeds beter, totdat je tevreden bent.”

“Je was toch van plan je stukjes te bundelen in een boekje?”

“Inderdaad. Het is zelfs al gedrukt, en je kunt in deze editie van Voeksnieuws lezen hoe je het kunt bestellen. Niet schrikken, maar.... dit zestigste en laatste stukje staat er ook in!”

“Tsjonge, je hebt dus geanticipeerd op wat ik je zou gaan vragen. Vertel eens hoe het boekje er uitziet?”

“Het is een naslagwerkje geworden, want het is de bedoeling dat het van tijd tot tijd “uit de kast komt” als je nog eens wilt nalezen hoe het ook weer zit met motivering en motivatie, met efficiënt en effectief, met de uitspraak van dementie, enz., enz. Daartoe heb ik er een uitgebreid trefwoordenregister in opgenomen. Verder heb ik de laatste jaren ook regelmatig korte “Ergernissen” gepubliceerd in Onze Taal, het blad van het Genootschap Onze Taal. Die heb ik ook in het boekje opgenomen, evenals een paar stukjes die ik de lezers nog had beloofd, zoals Blabla 2, Stijlfiguren 2 en Waarden en normen 2.”

“Je maakt me zowaar nieuwsgierig, misschien moet ik je boekje maar bestellen. Dan kan ik meteen een paar in de loop der jaren uitgescheurde Voeksnieuwsbladzijden met stukjes van jou in de prullenbak gooien!”

”Dan kom ik dus in je boekenkast, dat vind ik een grote eer, hartelijk dank!”

61. *Blabla 2*

In nr. 52 schetste ik de ontwikkeling van de kretologie in de sociale sector in de laatste veertig jaar. In dit stukje laat ik u zien dat er heden ten dage geen enkele verbetering is te bespeuren.

Ik doe dat aan de hand van de personeelsadvertenties van Bureau Ebbinge, een gerenommeerd kantoor dat al jaren een bepaald jargon hanteert waarmee het succesvol opereert. Dat jargon kenmerkt zich door korte termen die, achter elkaar gezet, de lezer/sollicitant een goede indruk moeten geven van wat er van hem wordt verwacht. Uiteraard wordt dat voorafgegaan, eveneens in telegramstijl, door informatie over de vacante functie en door eisen inzake opleiding en ervaring die ten aanzien van die functie worden gesteld. Het is echter verbazingwekkend dat in de niet-functiespecifieke algemene eisen die aan sollicitanten voor alle functies worden gesteld, steeds dezelfde wollige en onduidelijke formuleringen optreden.

Ik verdeelde die algemene eisen, die dus voor sollicitanten naar alle functies gelden, in twee groepen: eisen op het gebied van het daadwerkelijk functioneren van de nieuwe medewerker, en eisen ten aanzien van diens persoonlijke kwaliteiten. Ik realiseer mij dat die grens niet altijd scherp te trekken is.

1. Eisen ten aanzien van het functioneren.

Schakelt tussen ratio en ondernemersinstinct; schakelt tussen processen en mensen; professionaliseert, onderneemt en groeit mee; geeft richting aan strategie en business innovatie; denkt en werkt buiten de kaders; opereert op overtuiging; zorgt voor draagvlak; voert de regie en faciliteert waar nodig; heeft innovatieve inbreng; kan overtuigen op inhoud en persoonlijkheid; making it happen mentaliteit.

2. Eisen ten aanzien van de persoonlijke kwaliteiten.

Sterk in beleidsontwikkeling en vertaling naar executie (!! FJL); uitstekend netwerker met impact; pragmatisch, actief; hands-on persoonlijkheid; initiërend en structurerend vermogen; ownership van projecten; relatiebouwer met internationale scope; trackrecord in het leiden van veranderingsprocessen; zelfstartende professional; heeft iets met mensen; zeer stijlvolle (!! FJL) leercurve; organisatiesensitief.

Bij elk van die kreten kan ik een of meer vragen stellen, maar dan wordt dit stukje te lang en bovendien hebt u ongetwijfeld overal dezelfde vragen als ik.

Bij alle soorten vacatures wordt bij de gestelde eisen ruimschoots uit de twee hierboven aangeduide groepen geput.

Mijn conclusie zal u niet verbazen: ik vind het hoogst merkwaardig dat deze niet-onderbouwde kretologie iedere keer opnieuw serieus wordt genomen. Als u al die termen goed bekijkt, zult u het met mij eens zijn dat zij inhoudelijk weinig tot niets voorstellen. Maar ik moet eerlijk toegeven dat het kennelijk tóch werkt: Bureau Ebbinge bestaat nog steeds!

Dat we dit soort teksten accepteren zegt echter wél iets over het niveau van ons gezamenlijk kritisch leesvermogen.....

En nu maar hopen dat mijn stukjes niet al te vaak onder úw blabla-criteria vallen....

62. Stijlfiguren 2

In nr. 53 somde ik 17 vaak genoemde stijlfiguren op, en kondigde ik aan dat er nog 31 zouden volgen. Die behandel ik hieronder.

Acroniem: afkorting of letterreeks ter vervanging van een veelgebruikte verbinding of formule: NAVO, NS, AOW, aids, vut, cao.

Allegorie: op het metaforische principe gebaseerde voorstelling: een grijsaard met een zeis en een zandloper is een allegorie van de tijd.

Allusie: toe- of zinspeling op een bekend veronderstelde tekst.

Anagram: herschikking, met name omkering, van de letters van een woord: neger – regen, Weesperplein - wespenprieel.

Anakoloet: onregelmatige woordschikking, een zin die niet loopt.

Antoniem: woord met tegengestelde betekenis: goed tegenover slecht.

Assonantie: rijm door gelijkheid van klinkers: lief en diep, stad en land.

Asyndeton: zinsverband zonder voegwoorden: ik kwam, zag, overwon.

Ellips: weglating van een of meer woorden: komt tijd, komt raad; eind goed, al goed.

Eponiem: uit een naam afgeleid woord: dotteren, naar de uitvinder C.T. Dotter.

Geoniem: van een geografische naam afgeleid woord: bikini.

Hendiadys: een samengesteld begrip, bv. zandige heide, uitdrukken door twee zelfstandige naamwoorden: zand en heide.

Homofoon: verschillend geschreven woorden die gelijk klinken: rouw en rauw.

Homograaf/homogram: gelijk geschreven maar verschillend door de uitspraak: kántelen, kantélen; óverkomen, overkómen; ook: mat-chroom, match-room.

Homoniem: woord met meer betekenissen: bal, bank, beurs, vaart.

Hypallage: verbinding van een woord aan een ander dan waarop het betrekking heeft: een goed glas wijn, een luie stoel.

Hyperoniem: woord met een bredere betekenis: vogel tgov. mus, merel.

Hyponiem: woord met een engere betekenis: vogel tgov. dier.

Inversie: omkering van onderwerp en gezegde: een hele toer was dat.

Ironie: mededeling waarin duidelijk is dat niet alles serieus is bedoeld: mafkees ben jij, zeg!

Litotes: iets extra sterk zeggen door het tegenovergestelde te ontkennen: niet slecht i.p.v. heel goed, niet onbemiddeld i.p.v. welgesteld

Metoniem: in plaats van een zaak een andere noemen die ermee in relatie staat: Heidi leest Couperus, Washington ligt dwars.

Onomatope: door klanknabootsing gevormd woord: koekoek, loeien, rinkelen.

Oxymoron: verbinding van twee tegenovergestelde begrippen: een jeugdige grijsaard.

Parafrase: omschrijving van een tekst met eigen woorden.

Persiflage: een tekst wordt bespot door een imitatie met een sterke overdrijving.

Prolepsis: het logisch te vroeg plaatsen van een woord: morgen denk ik te vertrekken.

Retorische vraag: de spreker stelt een vraag waarop hij geen antwoord verwacht.

Sarcasme: met bijtende spot commentaar op iets of iemand geven.

Totum pro parte: een onderdeel krijgt de naam van het geheel: Nederland werd wereldkampioen.

Zeugma: een werkwoord heeft in de herhaling een andere functie: hier zet men koffie en over.

Via het trefwoordenregister kunt u ze alle 48 gemakkelijk terugvinden.

63. Waarden en normen 2

In nr. 59 besprak ik het verschil tussen waarden en normen, o.a. aan de hand van WRR- en CDV-rapporten uit 2003. Ik gaf aan dat waarden geconcretiseerd worden in juridische, morele en/of sociale normen.

Uit een waarde kunnen meestal meerdere normen worden afgeleid, die onderling zelfs kunnen botsen. Zo kan de waarde "respect voor het menselijk leven" leiden tot voor- en tegenstanders van legalisering van euthanasie of abortus. Het hangt er daarbij dus van af welke definitie van "het menselijk leven" men hanteert. Ook de verschillen tussen culturen, waarmee de westerse wereld zo drastisch wordt geconfronteerd, zijn vooral verschillen in normen, waar heel vaak identieke waarden achter liggen.

Ik ga nu aan de hand van Kinneging wat dieper in op de essentie van het debat over waarden en normen.

Kinneging geeft aan dat er twee ver in de Westerse geschiedenis teruggaande tradities zijn die in tegenspraak zijn wat betreft de inhoud en het belang van waarden.

De lijn die van Socrates via Christus naar Kant loopt, zegt dat *morele* waarden hogere waarden zijn dan *vitale* (zoals leven, geluk, macht), esthetische, economische en (zelfs) religieuze.

De lijn die van de sofisten en Plato via Hobbes naar Nietzsche en verder loopt, zegt het omgekeerde: de *vitale* waarden staan bovenaan en de *morele* onderaan. Dat is ook de dominante opvatting in onze tijd.

In de uitdrukking "waarden en normen" slaat het waardebegrip op *morele* waarden. Voorbeelden daarvan zijn: rechtvaardigheid, naastenliefde, trouw, dapperheid, bescheidenheid, oprechtheid, vriendelijkheid, moed, eerlijkheid, vrijgevigheid, mededogen. Morele waarden zijn waarden van

de *handeling* van de persoon of van zijn karakter. Zij komen tot uitdrukking in de wijze waarop de handelingen worden verricht. Het zijn morele richtlijnen voor het menselijk bestaan, onafhankelijk van tijd en plaats.

Wat is er nu essentieel in het debat over waarden en normen? Het gevoel dat morele waarden niet meer serieus (genoeg) worden genomen. De vitale, esthetische en economische waarden gelden als de hoogste waarden. Aan de morele waarden houdt men zich als het zo uitkomt, anders niet. Maar velen beseffen – net als Socrates, Christus en Kant – dat hier iets niet klopt, en dat deze omwaardering van waarden niet spoort met de natuur der dingen.

Dat bent u niet van mij gewend, dat ik in een stukje uitsluitend anderen aan het woord laat. Zij hebben immers verstand van het onderwerp, en ik hoop slechts dat ik de standpunten uit de genoemde rapporten, voor zover ik die heb gebruikt, duidelijk heb weergegeven.

64. Nieuwe woorden 2000 – 2010

In nr. 11 gaf ik een overzicht van nieuwe woorden die er in de periode 1998 – 2005 bijgekomen waren. Ik noemde daarin de volgende tien woorden waarvan ik toen dacht dat het blijvertjes zouden worden: hype, spam, asobak, duocel, boerengolf, onthanen, fopduik, pafpaal, winstwaarschuwing en poederbrief. We zijn nu vijf jaar verder en ik denk dat de eerste vijf het “gered” hebben, en dat de tweede vijf duidelijk teruggevallen zijn.

Eind 2009 verscheen “Van asotax tot zedenpleger. Tien jaar nieuwe woorden” van Ewoud Sanders (ISBN 9789079985050). U zult verbaasd zijn, maar van de 450 nieuwe woorden die Sanders behandelt verwacht ik dat er slechts vijf blijvertjes zullen zijn:

- sudoku (sinds 2005; betekent “enkelvoudig cijfer” in het Japans)
- (op-)pimpen (sinds 2005; opwaarderen, opknappen, bijv. een interieur)
- bermbom (sinds 2006; in de oorlogen in Irak en Afghanistan bekend geworden)
- comadrieken (sinds 2007; ook wel comazuipen; leidt tot alcoholvergiftiging na indrieken)
- nahuwelijk (sinds 2008; de relatie tussen twee gescheiden mensen)

Van de andere 445 noem ik er willekeurig 20, en ik neem aan dat u met mij eens bent dat de kans zeer klein is dat die een blijvende plaats in de taal zullen krijgen:

alcoholslot, antiglobalist, belboom, bouwbordeel, croftybom, dwaaldetectie, ecothriller, flipfopper, grottoerist, kaasslaaf, Mabelgate, niksisme, ontverdonken, pedokiller, pyjamadag, rolstoelpiet, schrikdip, snackseks, swaffelen, verklikkip.

Het is opvallend dat in het boekje van Sanders de “moeilijke en onnodige woorden” die ik in nr. 58 noemde, geheel ontbreken, hoewel ze vrijwel alle pas de laatste tien jaar worden gebruikt. Verder noem ik een tiental woorden die ook absoluut niet hadden mogen ontbreken:

hybride, impact, kenniseconomie, “mijn ding”, obesitas, pandemie, pressing spelen, prioritering, reuring/roering, spindoctor.

In “Funshoppen in het Nederlands”, ondertitel: woordenlijst onnodig Engels (ISBN 97890351350620) willen de schrijvers (Bert-Jaap Koops e.a.) het onnodige gebruik van Engelse woorden tegengaan door de lezer Nederlandse vervangers voor te leggen. Het populaire woord *impact* (zie het rijtje in de vorige alinea) bewijst dat dit doel niet haalbaar is. Er kan dan wel staan dat je in plaats van *impact* ook invloed, uitwerking, draagwijdte, inwerking of weerslag kan gebruiken, maar dat zijn nu *nét* niet de woorden die de spreker in zijn betoog bij de hand heeft. En meestal bedoelt de spreker (of schrijver) met *impact* ook *nét* iets anders dan de vijf Nederlandse vertalingen.

Ook nog iets over *nieuwe uitdrukkingen*. Ik gaf vijf jaar geleden in nr. 12 een verzameling die ik zelf met behulp van aantekeningen had aangelegd. Voor een belangrijk deel dateert die verzameling al van *vóór* 2000. Ik concludeer dat die uitdrukkingen anno 2010 alle nog worden gebruikt. De afgelopen vijf jaar ben ik eigenlijk nauwelijks “nieuwe” uitdrukkingen tegengekomen, zodat nr. 12 geen vervolg krijgt.

Om het eens op zijn Engels/Nederlands te zeggen: probeert u eens uw mind op te maken of u grip kunt krijgen op deze materie. Ik hoop in ieder geval dat u, om met die folder over de Mexicaanse griep te spreken, grip op griep hebt gekregen (ik blijf in de gr-sfeer: om van te gruwen!).

65. Goed of fout?

In Voeksnieuws stopte ik na 60 stukjes, en in dit boekje komen er nog vijf bij: 65 vind ik een mooi getal, dat de laatste jaren in de politiek tot veel commotie heeft geleid.

Bij een keus tussen *goed* en *fout* zijn dat twee absolute begrippen. In een quiz krijgt u bijvoorbeeld een vraag voorgelegd met vier mogelijke antwoorden, waarvan er slechts één goed is. Uw antwoord is dan óf goed, óf fout. Dit absolute karakter wordt soms, bijvoorbeeld bij examens, relatief: *iets goed rekenen* betekent dat de beantwoording van een vraag naast enkele fouten zóveel goede elementen bevat dat het antwoord goed wordt gerekend.

Bekijken we de begrippen goed en fout los van elkaar, dan is *goed* de stellende trap van een doodgewoon bijvoeglijk naamwoord. Samen met de vergrotende en de overtreffende trap krijgen we dan: goed, beter, best. Het begrip *fout* heeft echter zijn absolute betekenis behouden: “fouter/foutiever” en “foutst/foutiefst” worden toch eigenlijk nooit gebruikt. Als iets als fout wordt aangemerkt wordt daarmee altijd bedoeld dat het verkeerd, ongewenst is en zo mogelijk verbeterd dient te worden.

Helaas hebben veel, zo niet de meeste, neerlandici er grote moeite mee, iets fout te vinden.

Als ik een neerlandicus vraag: “is *jij* heeft goed of fout?” zal hij, misschien na enige aarzeling, “fout” antwoorden. Maar als ik vraag: “is *hun* hebben fout?”, is er een grote kans dat ik een wijdlopig antwoord krijg waarin het woord fout niet voorkomt.

Ik demonstreer die houding met een drietal voorbeelden.

1. In de Taalkalender van enkele jaren geleden schreef Frank Jansen: “We stuiten hier op het wonder van taal dat leken zo verontrust: in taal leidt frequent fout tot goed.” Alsof verzet tegen verbreiding van een duidelijke fout verboden zou zijn!

2. Voor nieuwe betekenissen geldt volgens Jan Renkema hetzelfde als voor nieuwe woorden: “Als gezaghebbende woordenboeken de betekenis vermelden is het gebruik aanvaard.” Zo zou (een wedstrijd) *aflassen* (Van Dale 2005) nu dus, naast *afgelasten*, correct Nederlands zijn!

3. De Taaladviesdienst zegt dat “zo optimaal mogelijk” bezig is aan een onstuitbare opmars. Een veroordeling blijft uit, want het vervolg luidt dat de taaladviseurs zelf voorlopig liever óf “optimaal”, óf “zo goed mogelijk” blijven schrijven. Maar waarom is deze fout nooit publiekelijk door neerlandici aan de kaak gesteld zodat hij in de kiem gesmoord zou zijn?

Ik besluit dit laatste stukje met een weergave van mijn ideaal. Dat is, dat de taal zich ontwikkelt zónder blunders die voorkomen hadden kunnen worden indien ze tijdig gesignaleerd waren, namelijk vóórdát het grote publiek die blunders overneemt. Blunders van sprekers/schrijvers met een groot publiek, zoals tv-presentatoren en journalisten, dienen dus met enige regelmaat in de openbaarheid gebracht te worden. Maar wanneer blunders niet meer terugdraaibaar zijn moeten zij, hoe triest dat ook is, als correct worden geaccepteerd.

Vanaf 2007 schreef ik een aantal korte stukjes over opvallend fout taalgebruik in schriftelijke of mondelinge vorm. Deze stukjes werden gepubliceerd in de rubriek “Ergernissen” van het maandblad Onze Taal. Ik laat ze hieronder volgen en vul ze aan met een aantal nog niet eerder gepubliceerde.

1. Ielegaal?

Regelmatig horen we op de televisie, o.a. door nieuwslezer Arninkhof, “ielegaal” zeggen. Het woord *illegaal* komt voort uit *in* en *legaal* (*in* betekent “niet”; denk aan *inconsequent*, *inefficiënt*). Die *n* is samengevallen met de letter *erna*. Evenzo werd *in-reëel irreëel*, en *in-mobiel immobiel*. De uitspraak van de *i* blijft dezelfde als die van *in*.

Een andere foute *i* horen we vaak in het woord *codicil*. Dat rijmt op *pil*, maar men spreekt het vaak uit als “codiciel” (en dat rijmt op *imbeciel*...).

2. Behartenswaardig?

Het woord *behartenswaardig* horen en lezen we steeds vaker. Van Dale (2005) keurt het al goed, terwijl er in 1995 nog stond: “onjuiste spelling, zie *behartigenswaardig*”. Het gaat om een zaak of kwestie die het waard is om behartigd te worden, die het behartigen waard is.

Net als bij *noemenswaardig* en *vermeldenswaardig* komt er een *s* achter het werkwoord, en dus wordt het *behartigenswaardig*. En dat blijft het, want *beharten* blijft onzin.

Spreekers en schrijvers: let op uw saeck!

3. Ex-pierement?

Het is opvallend hoe vaak *experiment* en *experimenteren* fout worden uitgesproken (en soms ook geschreven), namelijk als “expirement” en “expirementeren”. Met *expireren* (vervallen, aflopen) hebben deze woorden echt niets te maken.

Het ezelsbruggetje staat in de titel boven dit stukje: hoed u voor het afgedankte draaiorgel!

4. Autópsie?

In het NOS Journaal van 15 februari 2004 werd bericht dat er na het overlijden van wielrenner Pantani nog “autópsie” gepleegd moest worden. Die foute uitspraak werd herhaald op 30 november van dat jaar, bij het overlijden van de activist Munir. Steeds meer mensen zeggen sindsdien ook “autópsie”. Dat is irritant, want de goede uitspraak dreigt op die manier te verdwijnen.

Hoe zit het echt? Van Dale geeft 28 woorden op *-psie*. Ze komen uit het Grieks en hebben alle de klemtoon op die laatste lettergreep (“autopsié”, “biopsié”, “epilepsié”, enz.). Er zijn 124 woorden op *-ptie*, dat we ook als “psie” uitspreken. Maar er is een groot verschil: die komen uit het Latijn en hebben alle de klemtoon op de voorlaatste lettergreep (“adóptie”, “consúptie”, “corrúptie”, “óptie”, “recéptie”, enz.).

Samenvattend: vergeet dat Grieks en Latijn, maar onthoud: *-psie* krijgt wél de klemtoon en *-ptie* niet.

5. Samen door 'n deur?

Samen door 'n deur kunnen. Velen – onder wie Balkenende en Buitenhofredacteur Van Ingen – spreken deze uitdrukking zó uit. Ze geven *deur* het onbeklemde lidwoord *een*, uitgesproken als (uhn). Het gaat er echter niet om of twee mensen samen door 'n deur kunnen, nee, het gaat erom of ze samen door één deur kunnen, en zó moet je dat dus uitspreken.

6. Verontachtzamen?

In kranten, tijdschriften en op internet kom je nogal eens de term *verontachtzamen* tegen. Laten we eens zien of dat correct is.

Er zijn woorden die met *on* ervoor het tegendeel uitdrukken, zoals *on-aangenaam*, *on-achtzaam*, *on-gelukkig*, *on-gelijk*, *on-rein*, *on-rustig*, *on-schuldig* en *on-waardig*. Van deze acht woorden kunnen we werkwoorden maken door er *ver* voor te zetten.

Het grappige is nu dat *on* er dan bij de eerste vier géén t verkrijgt, maar bij de tweede vier wél, kijkt u maar mee: *ver-on-aangenamen*, *ver-on-achtzamen*, *ver-on-gelukken* en *ver-on-gelijkt zijn*, maar *ver-ont-reinigen*, *ver-ont-rusten*, *zich ver-ont-schuldigen* en *ver-ont-waardigd zijn*.

Een regel is er niet voor te geven, maar de eerste t in de kop moet er dus écht uit.

7. Gedrang of geding?

“De zege kwam onnodig in het geding.” Dergelijke zinnen lezen en horen we steeds vaker, omdat velen het verschil tussen het statische *in het geding zijn* en het dynamische *in het gedrang komen* niet kennen. Een geding is “een geschil in rechte” en, wat ruimer, “een voorwerp van bespreking”, zoals in de zin “Zijn geloofwaardigheid was in het geding.”

De kwaliteit van het taalgebruik is in het geding: die komt behoorlijk in het gedrang!

8. Stagiaires?

In het Frans wordt het woord *stagiaire*, meervoud *stagiaires*, voor mannen én vrouwen gebruikt. Wij hebben dit woord uit het Frans overgenomen, met als mannelijke vorm *stagiair*, en als vrouwelijke vorm *stagiaire*. Het meervoud wordt dan *stagiairs*, en, indien het uitsluitend om vrouwen gaat, *stagiaires*. Hoewel met *stagiairs* dus zowel mannen als vrouwen bedoeld worden, kan men er voor de duidelijkheid nog (*m/v*) achter zetten. Dezelfde behandeling krijgen andere zelfstandige naamwoorden op *-air*, zoals *volontair*, *miljonair* en *intermediair*.

Advocatenkantoren in Nederland lijken al jaren uitsluitend vrouwen te vragen. Onveranderlijk staat er in hun advertenties namelijk “stagiaire” of “stagiaires”. Daar het zeker niet hun bedoeling is mannen uit te sluiten – nog afgezien van het wettelijk verbod om dat te doen – is het wonderlijk dat advocaten voortdurend op deze opzichtige wijze dit hiaat in hun kennis van de Nederlandse taal laten zien.

9. Vergoeilijken?

Vergoeilijken? Dat lezen we nogal eens in de krant, en we horen het ook wel eens. Men bedoelt *vergoelijken*, dat “goed-praten” betekent. Kennelijk heeft men het enige woord dat op *-oeilijken* eindigt in gedachte, en dat is *bemoeilijken*. Verfoeilijk en foielelijk foutje, vindt u ook niet?

10. De handdoek gooien?

De uitdrukking *de handdoek in de ring werpen* is algemeen bekend. Van Dale meldt dat het gezegd wordt van een bokser die de strijd opgeeft, met als figuurlijke betekenis: “*iets opgeven*”. Tegenwoordig schrijven sportjournalisten steeds vaker “de handdoek gooien”. Over *werpen* of *gooien* wil ik niet vallen, maar wat is het toch jammer dat door het weglaten van *in de ring* de ontstaansgrond van deze uitdrukking verloren dreigt te gaan.

Nú gebeurt het nog uit laksheid, stráks echter uit onwetendheid, en daarna komt het zó in Van Dale en is de verloedering compleet.

11. In verband met uw privacy?

U kent allemaal deze zin in apotheken, banken, enz.: “In verband met uw privacy verzoeken wij u achter de streep te wachten.” Een onzinnig verzoek, want het gaat niet om úw privacy, maar om die van degene die vóór u aan de balie geholpen wordt.

12. Ben zeker?

We zeggen allemaal wel eens iets als: “Ben daar nou niet boos om”, of: “Ben maar blij dat je niet geraakt werd.” Feitelijk is dat fout, want de gebiedende wijs enkelvoud van *zijn* is *wees*, en dat dienen we dus in ieder geval in de schrijftaal te hanteren.

Sinds enige tijd adverteert een organisatie onder de naam BenZeker.nl met informatie over geld- en verzekeringszaken: “BenZeker.nl vergelijkt en helpt u op weg.”

En op de bijbehorende website staat: "Ben altijd Zeker dat je de juiste keuze maakt!"

Treurig dat een bedrijf zich met een dergelijk verminkte Nederlandse naam presenteert.

13. Op rampkoers?

Medio 2009 stond in *De Gelderlander* een verslag van het onfortuinlijke olympische debuut van de jonge ruiter Vincent Voorn. Hij liep met zijn paard maar liefst 27 strafpunten op. Onder een foto waarop hij met zijn paard tegen een hindernis aanvliegt, stond: "Vincent Voorn op rampkoers". Waarschijnlijk onbedoeld een komische variatie op de uitdrukking *op ramkoers liggen*. Dat betekent "doelbewust aansturen op een confrontatie", oftewel het tegenovergestelde van wat Vincent beoogde.

Overigens komen we die foute *p* wel vaker tegen. Zo meldde *Voetbal International* dat Feyenoord en Verbeek "op rampkoers" lagen.

14. Tripartite overleg?

De foute schrijfwijze *tripartite* komt nog al eens voor. Het bijvoeglijk naamwoord *tripartiet* komt van het Latijnse *tripartitus*, dat "in drieën verdeeld" betekent. Wij spreken over "tripartiet overleg", of over "een tripartiete overeenkomst". Bedoeld is dat er drie partijen bij betrokken zijn.

Er is geen enkele reden om die *e* (uit een soort *gêne*?) rechts in plaats van links van die laatste *t* te zetten; dat gebeurt alleen als het gaat om het zelfstandig naamwoord *tripartite* ("driepartijenregering"). Trouwens: bij stalactieten en travestieten doen we toch ook helemaal niet moeilijk?

15. Het er zonder kleerscheuren vanaf brengen?

Sinds 1 april 2009 is er in Nederland een vrije postmarkt. TNT Post schreef die dag in een paginagrote advertentie: "Nu maar eens zien of de concurrentie het er zonder kleerscheuren vanaf brengt." Als we *vanaf brengt* nu veranderen in *afbrengt*,

is dat voor TNT Post in ieder geval een kleerscheur minder.
Toelichting: *zónder* “van” is: “het er (goed, levend, enz.) afbrengen”, en: “er (goed, bekaaid, enz.) afkomen”. *Mét* “van” is: “iemand van iets (een plan, idee, enz.) afbrengen”, “van iemand (een lastig persoon) afkomen”, “van iets (een kwaal, een gevoel) afkomen”.

16. De regering heeft Bulgarije de EU in geloosd?

Dat schreef NRC Handelsblad in juli 2009 in een stukje waarin werd gesteld dat de Bulgaarse regering veel werk heeft verzet om Bulgarije in 2007 lid te laten worden van de EU. Maar de NRC bedoelde niet lozen/loosde/geloosd, wat loslaten of weggooien betekent, maar loodsen/loodste/geloodst, en dat is vrijwel het tegenovergestelde.

17. Zich ergens op voorstaan?

De in 2008 aangetreden nieuwe bestuursvoorzitter van Unilever, Paul Polman, komt van buiten. “En dat”, aldus NRC Handelsblad, “terwijl Unilever er zich juist op voorstaat een goede school voor managers te zijn.” Foutje. De andere uitdrukking voor *zich ergens op beroemen* is immers: *zich ergens op laten voorstaan*.

18. Extremere temperaturen?

Nieuwslezer Philip Freriks hield ons voor dat er in de loop van de 21-ste eeuw *extremere* temperaturen zouden komen. Extreem is echter een overtreffende trap, net als best, minst, knapst, enz. Het betekent uiterst, verst verwijderd, ergst. Daarvan kan je dus niet nog eens een vergrotende trap maken. Het komt van het Latijnse *exter* of *exterus*, met als vergrotende trap *exterior*, en als overtreffende trap *extremus*.

19. Minister Hirsch Bállin?

De naam van de minister van Justitie wordt al jaren door alle nieuwslezers verkeerd uitgesproken. Onbegrijpelijk dat hij zelf (of zijn woordvoerder) daarover nooit een opmerking heeft

gemaakt, het klinkt iedere keer weer buitengewoon knullig. De klemtoon ligt beide keren op de i, en de i klinkt beide keren als ie: Hiérsch Ballién. Evenzo wordt de naam van de vroegere Akzo-topman Loudon door tallozen (onder wie veel Akzo-werknemers) verkeerd uitgesproken. Als Loudón, of, nog erger, als Loedón. Het is dus Lóúdon.

20. Verschraald bier?

Bart Tromp schreef in 2006 over de smaak van verschraald bier en verschraalde champagne. Youp van 't Hek had het twee jaar later over de lucht van verschraalde urine.

Beiden gebruikten een r te veel.

De wind verschraalt betekent dat hij schraler, guurder, kouder wordt. Evenzo betekent het mager, gering: een schrale troost, een schrale opkomst. *Verschalen* is: door lang staan geur en kracht verliezen, wat bij bier, wijn, azijn kan spelen.

21. Een onverbiddelijke besteller?

In 1976 werd Piet Kleine wereldkampioen schaatsen. Toen hem vervolgens werd gevraagd wat hij nu verder ging doen antwoordde hij dat hij dolgraag postbode bij de PTT wilde worden, en dat is hem ook gelukt. Een fraai grapje was toen: "Piet Kleine: de onverbiddelijke besteller".

In oktober 2007 verscheen de nieuwste roman van Carry Slee, "Ooggetuigen", in een eerste oplage van 80.000 exemplaren. In een recensie van dat boek las ik: "80.000 exemplaren: cijfers voor een bestellerauteur".

22. De directie stelt zich niet aansprakelijk voor diefstal?

Dat lezen we vaak, maar het is onzin. Als ik op mijn hotelkamer bestolen word kan ik besluiten de hoteldirectie aansprakelijk te stellen. Als die naar het bord wijst en zegt dat hij niet aansprakelijk is, antwoord ik dat *ik hem* aansprakelijk stel en dat *de rechter* vervolgens wel zal uitmaken of hij ook aansprakelijk is.

23. Hij komt terug op zijn eerder gegeven goedkeuring?

Dat zou betekenen dat hij die goedkeuring opnieuw aan de orde stelt. Bedoeld is echter dat hij die goedkeuring intrekt en dus dat hij **van** zijn goedkeuring terugkomt.

24. De rente wijzigt per 1.1.?

Wijzigen is een overgankelijk werkwoord. Er hoort dus een lijdend voorwerp bij: ik wijzig iets. Het betekent *veranderen*, maar veranderen kan zowel overgankelijk als onovergankelijk worden gebruikt: ik verander iets, en dat verandert daardoor. Sinds 2005 keurt Van Dale goed dat wijzigen, net als veranderen, óók ónovergankelijk wordt gebruikt: ik wijzig iets, en dat wijzigt daardoor.

Een volkomen onnodige goedkeuring van een ordinaire fout, oftewel: alweer een voorbeeld van taalverloedering.

25. Jan deed afstand van Geerts uitspraken?

Afstand *doen* betekent o.a. prijsgeven: afstand doen van je vrijheid, afstand doen van de troon. Hier is echter bedoeld afstand *nemen*: zich distantiëren.

Trefwoordenregister

aanhalingstekens
aansprakelijk stellen/zijn
aansprakelijkheid
accessoires
acroniem
acrostichon
afbrengen, het er
afgelasten
aforisme
afstand doen/nemen
allegorie
alliteratie
allusie
altijd
ambiance
ambitie
amnestie
anagram
anakoloet
analogie
antoniem
a priori
arbeidsvoorwaarden
asobak
assonantie
asyndeton
autopsie

bamamodel
baten
behartigenswaardig
ben zeker
beseffen
best(s)eller
blabla

bocht
boerengolf
bonus
boxenstelsel
brisant

ceremonie
codicil
comparativus
componeren
confronteren
contaminatie
corru(m)ptief
daarentegen
danken
dat/wat
dementie
des-
deponeren
dis-
discretie
dispositie
doelmatig
doeltreffend
draconisch
dubbel
duocel
dys-

effectief
efficiënt
ellips
enkel
entrecote
eponiem
ergeren, zich
eufemisme

excuus
experiment
excuseren
extreem

fabuleren
filet
flitsscheiding
focussen
fopduik
fout/goed

g
gaan
gaffe
geding/gedrang
gefabuleer
gehad hebben, het
gelasten
gelijk
gemotiveerdheid
genen
geoniem
gepast
gevoel van/voor urgentie

goed (niet g. worden)
goed/fout
gogme
golven
googelen
gotspe
grip

handelwijze
handdoek
hard maken

handicap
herinneren
herkennen, zich
Hirsch Ballin
homofoon
homograaf
homogram
homoniem
houdbaarheidsdatum
houvast
hovercraft
hypallage
hype
hyperbool
hyperoniem
hyponiem

idealiter
ij
illegaal
imponeren
impact
inlassen
insteek
integendeel
inversie
ironie
irriteren

jij/u
justitie

kipfilet
klemtoon
kunnen
kwijt
kwijtraken

lapidair
last
lees- schrijfrelatie
leges
lering
lessen
linguiater
linguatrie
litotes
Lorentz
Loudon
loodsen/lozen
luitenant

malapropismen
malus
mantra
meer
metafoor
metoniem
missen
momentum
motief
motivatie
motivering

nakomeling
nauwelijks nog/meer
nefast
neologisme
nog nauwelijks
nooit
normaliter
normen
notulen

OM

omerta
on-/ ont-
onderbuikgevoelens
onomatope
onovergankelijk
onthanen
ontsteken
ophangen
opponeren
optimaal
oren
overgankelijk
oxymoron

pafpaal
palindroom
paradox
parafrase
parameter
pars pro toto
passend
peinzing
pejoratief
persiflage
pessimaal
pijpen
plaatsvervangend
plastuit
plek
pleonasme
poederbrief
poneren
positivus
praten
predispositie
prepositie
priori, a

privacy
prolepsis
propositie

queeste

ram(p)koers
rechtsstaat
rekenschap afleggen
retorische vraag
rookvlees
ruggespraak

samen
sarcasme
schaden
schrobbering
seponeren
sowieso
spam
spijt
spreken
stagiair(e)s
stayokay
sterk maken, zich
stijlfiguren
stinkende best
stimulans
sublimatie
superlativus
suppoost
suppositie
suprematie
superlativus
synoniem

tautologie

terugkomen op/van
tij
totum pro parte
transponeren
trekken, het
trekken, lessen
tripartiet
trots

u/jij
uitdrukken
ultiem
understatement
uniform
urgentie, gevoel van/voor

vennoten
verantwoorden, zich
verantwoording
verantwoordelijkheid
vergissen, zich
vergoelijken
vermijdbaar
veronachtzamen
verontschuldiging
verschaald/verschraald
virtueel
voorstaan
voortschrijdend inzicht
voorzetsel

waarden
wat/dat
werkgelegenheid
wijten
wijzigen
winstwaarschuwing

zeggen
zelfreinigend vermogen
zeugma
zich
zoiets

over de schrijver:

Frans Lisman (1939) studeerde rechten in Leiden en werkte tot zijn pensionering in personeelsfuncties, eerst bij Akzo Nobel en later bij Shell.

Hij ontwikkelde een grote belangstelling voor zorgvuldig formuleren. Hij stelde diverse (gedrags-)codes op, waarvan de Nederlandse Sollicitatiecode de bekendste werd.

Met een scherp gevoel voor onlogische of ronduit foutieve ontwikkelingen in de taal verzamelde hij daarvan in de loop der jaren talloze voorbeelden. Sinds 2004 publiceerde hij zijn vondsten en kritische commentaren maandelijks in "Voeks-nieuws", het blad voor Shell-gepensioneerden (oplage 21.000).

In zijn analyses en commentaren, die soms ook in het vakblad Onze Taal verschenen, stelt hij dat neerlandici minder bereid moeten zijn om recentelijk gemaakte fouten die nog herstelbaar zijn, onder het mom van "taalontwikkeling" tot goed Nederlands te verklaren.

Wim Daniëls: "Je bent in taalzaken van de harde lijn, maar altijd met hart voor de taal."

Hans Heestermans: "Je stukjes zetten me aan het denken en dat scherpt de geest."

Dick Pak: "...wederom een bijzonder geslaagd stukje."

Riemer Reinsma: "...prettig van toon en goed leesbaar."